УКРАЇНСЬКИЙ
Тиждень
№ 36 (408) 11 – 17.09.2015 р.

Марат Ґельман про культурні проекти як стимул економічного розвитку

Для чого Москва змінює лідерів сепаратистів

Які наслідки матиме підвищення соціальних виплат

Як відкриті кордони змінюють європейську молодь

СТОЛИЦЯ УКРАЇНСЬКОГО СТЕПУ

The Economist
Featuring selected content from The Economist

ISSN 1996-1561

Український Тиждень

РЕДАКЦІЙНА ПЕРЕДПЛАТА!

РЕДАКЦІЙНА:
у будь-якому банку
за наведеними реквізитами.
Повідомте адресу доставки
за телефоном 067-407-10-96
(з 9:00 до 18:00,
оператор скине Ваш виклик
і перетелефонує)

У ВІДДІЛЕННЯХ УКРПОШТИ:
«Український тиждень»
за індексом 99319

ЗА СИСТЕМОЮ PORTMONE:
www.portmone.com.ua

ВАРТІСТЬ РЕДАКЦІЙНОЇ ПЕРЕДПЛАТИ:

«Український тиждень»
- на 1 міс. – 45 грн
- на 3 міс. – 135 грн
- на 6 міс. – 270 грн
- на 12 міс. – 540 грн

Телефон редакції:
044-351-13-00

ОБЕРІТЬ ЗРУЧНИЙ ДЛЯ ВАС СПОСІБ ПЕРЕДПЛАТИ:

повідомлення	отримувач платежу		
	ТОВ «Український тиждень»	26009000022321	35392656
		поточний рахунок отримувача	код отримувача
	назва установи банку		
			300023
	ПАТ «Укрсоцбанк»		МФО банку
	Прізвище, ім'я та по батькові платника		
	Адреса платника, телефон		
	вид платежу: **за передплату на журнал «Український тиждень»**		
	період:		
касир	платник (підпис)		сума, грн

НА ЧАСІ

4 Ставка на циніків
Як самопроголошені республіки готують до співіснування з Україною

7 Ігор Лосєв про захист громадян за кордоном

8 Антипроекти Банкової
Які політтехнології влада застосовує до проектів конкурентів

10 Класика популізму
Про соціально-економічні наслідки підвищення зарплат і пенсій

ТЕМА НОМЕРА

14 Почути Кіровоград
Чому центр — мікромодель країни

16 Земля невикористаних можливостей
Про економічний потенціал Кіровоградщини

19 Непримарний реванш
Чому область досі залишається у сфері впливу людей Януковича

22 Моє ім'я — моя доля
У чому загроза повернення Єлисаветграда на мапу України

24 Українська стихія степового краю
Про культурний «гумус» регіону

28 Земля Степу
Історія успіху українських хліборобів

СУСПІЛЬСТВО

32 МАФіозні війни
Наскільки безкомпромісною є боротьба київської влади з малими архітектурними формами

СВІТ

36 Що Європа означає для молоді
Як сприймає ЄС його найважливіший електорат

38 Едвард Лукас про міграційну кризу як наслідок недбалості ЄС

40 «Шпрехен зі» мовою авторитету?
Чому світ знову прагне вивчати німецьку

42 Часу скороминущого не бійся
Чи можливі подорожі в четвертому вимірі

КУЛЬТУРА

44 Марат Ґельман: «У Чорногорії новому в культурі ніхто не чинить опору»
Галерист і арт-менеджер про досвід зміни країни за допомогою культурних проектів

46 Есеїстика мусить бути
Що робить українську художню публіцистику популярною

ЩОДЕННИКИ ОКУПАЦІЇ

48 Блокадники
Про попит і пропозицію на українські продукти в Криму

49 Психотипи гібридної війни
Як змінилась свідомість мешканців Донбасу

P. S.

50 Юрій Макаров про соціальну базу реформ

Тиждень

№ 36 (408) 11 – 17.09.2015
Засновник ЕСЕМ Медіа ГмбХ
Видавець ТОВ «Український тиждень»
03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37
Головний редактор Дмитро Крапивенко
Редакція Наталія Петринська,
Анна Корбут, Алла Лазарева,
Олександр Крамар,
Ганна Трегуб, Богдан Буткевич,
Валерія Бурлакова, Станіслав Козлюк,
Юрій Макаров, Роман Малко,
Ольга Ворожбит

Відділ передплати та роздрібної торгівлі
тел.: 067-407-10-96
e-mail: peredplata@tyzhden.ua
Відділ реклами
тел.: 067-407-10-89
e-mail: reklama@tyzhden.ua
Видається з 02 листопада 2007 року
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 18119-6919 ПР від 30.08.2011 р.
Адреса для листування 03067, Київ, а/с № 2
Адреса редакції 03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37

e-mail: office@tyzhden.ua
тел.: (044) 351-13-00
Друк ТОВ «НОВИЙ ДРУК», Київ, вул. Магнітогорська,1
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1447 від 28.07.2003 р.№ зам. 15-2149
Наклад 32 000
Номер підписано до друку 9.09.2015 р.
Виходить щоп'ятниці
Розповсюджується в роздрібній торгівлі та за передплатою
Передплатний індекс 99319
Ціна договірна

© Український тиждень. Редакція залишає за собою право на літредагування надісланих матеріалів без узгодження з автором. Рукописи не повертаються й не рецензуються. Редакція може не поділяти думку авторів. За зміст рекламних матеріалів та листів, надісланих читачами, редакція відповідальності не несе. Матеріали, позначені літерою «Р», публікуються на комерційній основі

Наші партнери: **www.tyzhden.ua**
The Ukrainian Week

ФОТО: AP

НА ЧАСІ

Ставка на циніків

Денис Казанський

Відсторонення від влади та арешт одного з номінальних лідерів «ДНР» Андрія Пургіна деякі ЗМІ назвали «державним переворотом», незважаючи на очевидну абсурдність такого формулювання. І річ тут не так у тому, що «ДНР» не є державою, як у тому, що навіть у межах цієї структури ніякого перевороту не відбулося. Пургін, який в одну мить переїхав із будівлі «народної ради» в зловісний підвал, не визначав політики «Донецької республіки», не був її реальним керівником, не командував військами, нічого не вирішував.

На відміну від Дениса Пушиліна, який посів тепер місце спікера «народної ради ДНР», Пургін був у Донецьку персоною досить відомою. Принаймні серед проросійськи налаштованих донеччан. Разом з однодумцями він ще в 2005 році створив громадську організацію «Донецька республіка», яка проповідувала відділення Донбасу від

України. Організація була вкрай нечисленна, але досить колоритна. На вуличні акції за її участю завжди із задоволенням ходили журналісти. Погано одягнений, неохайний Пургін зазвичай робив скандальні заяви та роздавав усіляку макулатуру на кшталт брошур під назвою «Російський світовий порядок» або карт «ДФР» — «Донецької Федеративної Республіки», до якої крім Донецька та Луганська чомусь були включені Дніпропетровськ, Харків і Херсон.

Колись саме Пургін та його однодумці створили концепцію нинішньої «ДНР», включаючи прапор і герб. З усіх нинішніх лідерів донецького сепаратизму Пургін, безумовно, є найбільш ідейним. Він вірив у «ДНР», коли розмови про незалежність Донбасу ще здавалися маренням шизофреніка. Хто б міг подумати, що його мрія зрештою буде втілена в життя та перетвориться на чудовисько, яке пожере його самого.

Денис Пушилін, який посів місце Пургіна після його скандального відсторонення, — зовсім інший випадок. Ще за рік до антиукраїнського повстання на Донбасі він не думав про сепаратизм. У 2013-му активно намагався заробляти гроші в «МММ», і це характеризує його достатньо вичерпно. Зрозуміло, що в сепаратисти Пушилін подався після того, як побачив, що на Донбасі насправді назріває щось серйозне й на цьому можна непогано заробити. До весни 2014-го на проросійських мітингах не світився.

Як виявилося, для російської авантюри на Донбасі більше підходить безпринципний ділок, ніж старий дивакуватий ідеаліст. Спочатку, поки російські куратори розпалювали пожежу війни та погрожували розтоптати Україну, Пургін і Пушилін прекрасно уживалися в одній команді. Перший вірив у те, що робив, другий, очевидно, мав корисливий інтерес. Коли ж настав час згортати авантюру та домовлятися з Україною, Пургін виявився непотрібним і навіть шкідливим елементом, Пушилін, навпаки, цинічним виконавцем, не обтяженим ідеалами, якому не становитиме моральних зусиль виконувати будь-які, навіть відверто підлі вказівки Кремля.

Повалення Пургіна сталося досить підступно. Спочатку його спробували не пустити на підконтрольну сепаратистам територію і таким чином витіснити в Росію, як до того вже витіснили багатьох інших опальних діячів «ЛНР» і «ДНР». Однак Пургін відмовився смиренно приймати свою долю і прорвався до Донецька. Щоправда, доїхати до столиці в нього так і не вийшло. У Макіївці його автомобіль заблокували машини «МГБ ДНР», а позбавлений влади спікер був заарештований. Того самого вечора «народна рада», що зібралася в будівлі Донецької ОДА під дулами автоматів бойовиків, без довгих дебатів звільнила Пургіна й призначила на його місце Пушиліна.

За інсайдерською інформацією, причиною повалення Андрія Пургіна стало його небажання проводити курс на інтеграцію до складу України окупованих територій. Він є послідовним і закоренілим українофобом, тому ідея про зближення з Україною після всього, що сталося за останній рік, здавалася йому блюзнірською. Наприкінці серпня у ЗМІ з'явилася інформація про те, що в «ДНР» після «виборів» 18 жовтня планується проведення референдуму про приєднання до Росії. Повідомлялося, що встигли підготувати навіть бюлетені для голосування. Ідею референдуму найбільше педалював саме Пургін. За деякими даними, його остання поїздка до Петербурга, після якої він уже не повернувся в крісло спікера, була пов'язана якраз із її обговоренням. Не секрет, що в Росії існує так звана партія війни, члени якої закликають вирішити «українське питання» за допомогою військової сили: дійти до Києва, завоювати та приєднати до Росії весь український Південний Схід, визнати народні псевдореспубліки. На підтримку «яструбів» нібито й розраховував Пургін, але Кремль не вибачив такої самодіяльності.

Щоправда, колишній лідер бойовиків «ДНР» росіянин Алєксандр Бородай у коментарі BBC заявив, що Пургін нічим таким не займався й поводився досить слухняно, а причиною його відставки став давній конфлікт із Пушиліним. Але цю версію заперечують інші російські прихильники «ДНР». «Ясна річ, без санкції з Москви заміни Пургіна на Пушиліна не відбулося б. Як уже могли помітити із синхронного виступу федеральних ЗМІ, інформаційний супровід перестановок надається на належному рівні, включаючи легкий і вже досить нав'язливий піар Пушиліна, котрого куратори, вочевидь, розглядають як найбільш керовану та зручну людину з огляду на відсутність ясних принципів та каламутне минуле, на яке зручно чіпляти», — прокоментував подію в Донецьку російський блогер Борис Рожин.

ЦІЛКОМ МОЖЛИВО, ЩО В МАЙБУТНЬОМУ ДЛЯ КРАЩОЇ ІНТЕГРАЦІЇ «РЕСПУБЛІК» ДО СКЛАДУ УКРАЇНИ ЇХНІ НИНІШНІ ЛІДЕРИ БУДУТЬ ЗАМІНЕНІ БІЛЬШ НЕЙТРАЛЬНИМИ ФІГУРАМИ, ЩО КРАЩЕ ПІДХОДИТЬ ДЛЯ ДІАЛОГУ З КИЄВОМ

Напевно, принципова домовленість між Україною та Росією щодо врегулювання конфлікту на Донбасі вже досягнута, і таким чином Кремль створює найбільш належні ситуації перебудови в маріонетковому керівництві «ДНР». Останні заяви представників окупаційної адміністрації та затишшя, що настало на фронтах, це підтверджують. Цілком можливо, що в майбутньому для кращої інтеграції «республік» до складу України їхні нинішні лідери, які скомпрометували себе, будуть замінені більш нейтральними фігурами, що краще підходить для діалогу з Києвом. Найімовірніше, це будуть представники недобитих донецьких олігархічних кланів Клюєва, Ахметова, Єфремова та Януковича.

Таким чином, Росія продовжує свою роботу з імплантації штучно створених «республік» у без того нездоровий український організм. Поки що не відомо, чим це обернеться для України. Можливих сценаріїв два: «народні республіки» стануть або «українським Придністров'ям» — де-факто не підконтрольною Україні, але економічно тісно пов'язаною з нею територією, або «українською Чечнею» — напівнезалежним регіоном зі своєю армією та своїми феодалами, які житимуть коштом українських платників податків. Який із цих сценаріїв буде втілено в життя, залежить уже від самої України та її керівництва.

Око за око?

Ігор Лосєв

Отже, українці Олег Сенцов та Олександр Кольченко розчавлені російською Фемідою. Власне кажучи, жорстокий звинувачувальний вирок був заздалегідь відомий: 20 і 10 років суворого режиму позбавлення волі. Навряд чи вирок буде легший у Надії Савченко. Звісно, йдеться про дику наругу над усіма принципами права. Ця виключна антиправова політика Кремля формулює принципово новий порядок денний у Європі. Виникає питання: як протистояти деструкції сталого світового порядку, зокрема в правовій сфері? Адже фактично йдеться про міжнародний бандитизм, коли громадянина іноземної держави викрадають, везуть на територію країни-агресора, де судять за її законодавством усупереч юрисдикції (Савченко), або, захопивши на окупованій території, оголошують громадянами РФ і піддають своєму суду (Сенцов, Кольченко). Це кампанія залякування громадян сусідніх держав. Зокрема, російські спецслужби на території Естонії викрали офіцера естонської поліції Кохвера й тримають його в ув'язненні у Росії. А нещодавно в Україні, у Сумській області, ФСБ РФ викрала двох місцевих рибалок і катувала їх, схиляючи до співпраці.

Днями Російська Федерація заявила, що поширює свою юрисдикцію на «юго-восток Украины». На жаль, влада Порошенка на ці незаконні дії агресора не відреагувала. Путін зневажливо ставиться до всіх традиційних форм реагування на його дії, всі стурбованості й протести західних діячів і міжнародних організацій не справляють на нього жодного враження. Він ніби знущається зі світової громадськості, зверхньо запитуючи: «Ну й що ви мені зробите?».

А якщо його не зупиняють, то можна йти далі. Не виключено, що на згаданих вище громадянах України Російська Федерація не зупиниться й викрадання українців триватимуть, але вже по всій території України, коли ніхто не почуватиметься в безпеці.

Єдине, що може зупинити, — адекватна відповідь за схемою Старого Заповіту: «Око за око, зуб за зуб!». Кремль розуміє тільки таку мову й стримується лише тоді, коли побоюється відсічі, коли має підстави вважати, що йому також буде створено проблеми.

Якщо вже Москва розпочала сезон захоплення заручників і торгівлі ними, то Україні нічого не лишається, як діяти аналогічно: «На війні як на війні!». Однак Україні легше, нам навіть не треба порушувати кордон Російської Федерації, адже на українському Донбасі вештаються юрби російських офіцерів армії, ФСБ, ГРУ, МВС у званнях від капітана до генерала. Українська польова військова розвідка й контррозвідка повинні діяти ефективно. Чи Захоче Путін їх міняти? Чи не зречеться їх, як йому притаманно? Можливо, зречеться, однак це також матиме для нього свої негативні наслідки. У середовищі офіцерського корпусу верховний головнокомандувач, який постійно відмовляється впізнавати своїх підлеглих, неминуче викликає сумніви.

Є інші способи визволення заручників. Наприклад, ті, які практикують спецслужби Ізраїлю. Досить лише згадати знамениту операцію «Ентеббе», яку блискуче здійснили ізраїльські «командос» у 1976 році, коли на величезній відстані від Ізраїлю, на території Уганди, було звільнено ізраїльських заручників і знищено терористів, що захопили пасажирський літак. З ізраїльського боку загинула тільки одна людина — командир спецзакону підполковник Йонафан Нетаньягу, брат нинішнього прем'єр-міністра Держави Ізраїль...

Виступаючи в ООН, представник Ізраїлю пан Герцог послався на юридичний принцип civis romanus sum — обов'язок держави захищати своїх громадян за кордоном. У нашої влади навіть у межах України щодо захисту своїх громадян справи доволі кепські. Сенцов, Кольченко (а є ще кілька десятків українських бранців у Росії) потрапили в російський полон через те, що київська влада здала український Крим без жодного пострілу. Звісно, нам важко порівнювати себе з Ізраїлем, де всі роки існування культивувалися потужна армія і високопрофесійні спецслужби. А в Україні на початку 2014-го практично все керівництво силових структур чкурнуло до Росії. На жаль, абсолютно риторичним є питання (принаймні сьогодні), чи здатні наші напівзруйновані СБУ, Служба зовнішньої розвідки, Головне управління розвідки Збройних сил на щось аналогічне операції «Ентеббе» бодай на кордоні України чи хоча б у межах «окремих районів Донецької та Луганської областей»... Однак будь-яка держава має таку армію й такі спецслужби, які хоче мати вище політичне керівництво. Там, де влада страждає на патологічне боягузтво і смертельно боїться рішучих дій, відповідні силові структури ніколи не будуть ефективними.

ПУТІН ЗНЕВАЖЛИВО СТАВИТЬСЯ ДО ВСІХ ТРАДИЦІЙНИХ ФОРМ РЕАГУВАННЯ НА ЙОГО ДІЇ, ВСІ СТУРБОВАНОСТІ Й ПРОТЕСТИ ЗАХІДНИХ ДІЯЧІВ НЕ СПРАВЛЯЮТЬ НА НЬОГО ЖОДНОГО ВРАЖЕННЯ

Українські громадяни в російських в'язницях і таборах приречені на те, щоб роками чекати результатів кулуарних домовленостей, політичних торгів чи фундаментальних змін у самій Росії. Інших шансів вони не мають, бо Українська держава неефективна, адже саме така держава цілком влаштовує нинішню владу. Бо ефективна держава обслуговує інтереси суспільства, а не окремих осіб та олігархічних кланів. Саме війна показала, що політична система України, яка сформувалася за Леоніда Кучми, є величезною загрозою існуванню державності українського народу. А нинішнє керівництво не демонструє жодного практичного бажання її змінити...

Антипроекти Банкової

Богдан Буткевич

Усім реальним і потенційним конкурентам команда президента намагається протиставити аналогічний політичний «клон»

На відміну від попереднього господаря Банкової нинішній президент і його команда борються зі своїми політичними конкурентами більш витончено та технологічно. Не тільки й не стільки батогом і навіть не завжди грошовим пряником, як намаганням якнайбільше розмити електоральне поле супротивників шляхом запуску дзеркальних антипроектів, що мають стати конкурентами наявним партіям і лідерам, використовуючи ту саму електоральну базу, лозунги та рецепти успіху. Слід визнати, що на цьому шляху Банкова діє наполегливо: уже запущено три подібних проекти, а четвертий на підході.

Отже, у реальній чи номінальній опозиції до президента Порошенка та його політичної сили нині перебувають Радикальна партія Ляшка, що вже навіть формально вийшла з коаліції після «гранатних» заворушень під Верховною Радою, «Батьківщина» Юлії Тимошенко та «Самопоміч» Андрія Садового, які поки що думають, чи піти їм услід за головним «вилоносцем» української політики. А ще, звичайно, колишня Партія регіонів у вигляді Опозиційного блоку, хоча вона останнім часом і почала нерідко виступати вже як союзник, але менше з тим. Проти всіх вказаних політичних сил наразі, напередодні місцевих виборів, та й на більшу перспективу, Банкова вже запустила альтернативні контрпроекти, які фінансує та підтримує медійно й на рівні ресурсів.

Розпочнемо з Олега Ляшка та антипроекту його політичної сили. До певного моменту Сергій Каплін був ревним ударівцем, потім членом фракції Блоку Петра Порошенка. Так, він виявляв велику активність у себе на батьківщині, на Полтавщині, постійно роблячи якісь екстравагантні кроки на кшталт виламування сокирою дверей у свого головного тамтешнього супротивника, багаторічного мера Полтави Мамая. Але все це аж ніяк не віщувало такого стрімкого початку власного проекту.

Однак приблизно з весни 2015 року Каплін стрімко почав свою політичну гру. І хоча він досі є членом фракції БПП, проте активно критикує владу, не добираючи слів, при цьому не маючи серйозної протидії з боку провладних спікерів та сил. Працює на імідж абсолютно «відірваного» політика, здатного і побитися, і поматюкатися в прямому ефірі, такого собі вихідця з народу, що захищає права простих людей. Нікого не нагадує?

А з наближенням місцевих виборів чи не вся країна забита білбордами з ним та рекламою його новоствореної політичної сили під «оригінальною» назвою «Партія простих людей». Питання, звідки в людини, що не є ні олігархом, ні власником пароплавів і заводів, такі шалені гроші, Каплін старанно оминає.

За інформацією ***Тижня***, навесні в Адміністрації президента під курируванням Віталія Ковальчука була взята до виконання стратегія розмивання електоральної бази всіх опозиційних до Банкової сил. І розпочати вирішили з Ляшка, розкручуючи якраз проект Капліна. Каплін має стати антитезою до Ляшка — таким собі контрольованим «радикалом», котрий повинен вирвати пальму першості у не в міру активного останнім часом Олега Валерійовича, який до того ж, подейкують, останні півроку активно співпрацює з

Ігорем Коломойським, головним недругом Петра Олексійовича. Саме від президентської команди «простий чоловік» й отримує чималі гроші та постійні прямі ефіри на телеканалах для розмивання образу «головного радикала країни».

Наступним супротивником, до якого в Банкової дійшли руки, стала «Самопоміч», яка вже аж занадто вперто, на погляд АП, іде до стратегічної мети — перемоги свого лідера Андрія Садового на президентських виборах-2020. Та ще й постійно намагається нахабно торгуватися за кожне позитивне голосування в складі коаліції. Розуміючи, що мер Львова зі своїм іміджем чесного менеджера західного ґатунку поступово перебирає в БПП увесь інтелектуальний та креативний електорат, політтехнологи президента вирішили, що потрібно терміново запускати проект, який перетягував би голоси й псував нерви Садовому на його ж полі.

Для цього була обрана людина, яку явно ніхто не запідозрив би у співпраці з владою, — теж львів'янин, відомий журналіст-розслідувальник та медіа-менеджер, колишній шеф-редактор телеканалу ZIK Дмитро Добродомов, що, нагадаємо, став депутатом як самовисуванець в одному з округів у Львові. У парламенті він обійняв посаду секретаря Комітету з питань запобігання і протидії корупції, залишившись позафракційним. За інформацією джерел ***Тижня*** в АП, на початку літа 2015 року Добродомову була запропонована фінансово-ресурсна допомога в запуску власного політичного проекту «Народний контроль» з орієнтацією на Західну Україну та Київ, з антикорупційною риторикою та правом критики влади взамін на координацію дій проти «Самопомочі». Той погодився, бо, подейкують, має чималі політичні амбіції. І його проект, як за помахом чарівної палички, взяв стрімкий старт із завішуванням білбордами половини країни, масованою рекламою та кількома впізнаваними обличчями, відкомандированими в поміч. Наприклад, нардепом Олегом Мусієм — колишнім «головлікарем Майдану», щоправда, з чималим корупційним шлейфом, який днями навіть вийшов із фракції БПП після голосування за зміни до Конституції.

Не обійшли своєю увагою політтехнологи з Банкової й Опозиційний блок, що має до 20% рейтингу у східних областях. Задля розмивання його електорального поля АП вирішила піти на співпрацю з багатьма екс-регіоналами другого ешелону. Особливо з числа місцевих керівників на Півдні та Сході, які надто дискредитовані для того, щоб іти в інші проекти, але дуже хочуть зберегти свої місця. Класичним представником таких є, наприклад, мер Маріуполя Юрій Хотлубей, який відкрито загравав із терористами «ДНР» навесні 2014 року, але, коли зрозумів, що місто залишається в Україні, різко перефарбувався в синьо-жовті кольори. Або мери Запоріжжя та Миколаєва Сергій Кальцев і Юрій Гранатуров. А також екс-регіонали штибу одеського Антона Кіссе чи Олександра Фельдмана з Харкова, які вирішили не йти до Опоблоку Львочкіна — Ахметова. З усіх подібних кадрів під дбайливим курируванням пана Ковальчука, що особисто, за словами поінформованих людей, займається розбудовою цієї структури, і була сформована нова політична сила «Наш край», котра, як і попередні проекти, швиденько завісила своїми бордами міста й селища.

За задумом стратегів із Банкової, нашкраївці мають підібрати голоси помірковано «ватної» аудиторії на Сході та прихильників концепції «міцних господарників» плюс комунальний адмінресурс. Вони повинні допомогти БПП вибудувати чітку та керовану вертикаль влади Порошенка в умовах парламентсько-президентської моделі влади та децентралізації.

Цікаво, що політтехнологи Порошенка прагнуть урахувати навіть тренд на майбутнє, намагаючись запустити власний проект лівого спрямування. Адже для цього є всі підстави: населення стрімко біднішає, його дедалі більше турбуватимуть питання з чисто лівацького дискурсу, як-от зарплати, комунальні послуги, соціальні виплати тощо. Власне, всі політичні сили намагаються загравати з цими проблемами, хоча, як свідчать соціологи, найкраще вдається найдосвідченішому популістові української політики Юлії Тимошенко.

Однак лівий фланг української політики наразі, хоча б суто формально, після заборони КПУ, перетворення СПУ на живий труп і зрадництва чималої кількості політиків цього спектра, є повністю оголеним. Адже хоча і Ляшко, і Тимошенко вже давно, по суті, є лівими партіями за своїми лозунгами та моделлю поведінки, але реально в Україні просто не залишилося жодної політичної структури, яка відкрито називала б себе лівою.

НАВЕСНІ В АДМІНІСТРАЦІЇ ПРЕЗИДЕНТА ПІД ПРОВОДОМ ВІТАЛІЯ КОВАЛЬЧУКА БУЛА ВЗЯТА ДО ВИКОНАННЯ СТРАТЕГІЯ РОЗМИВАННЯ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ БАЗИ ВСІХ ОПОЗИЦІЙНИХ ДО БАНКОВОЇ СИЛ

Тому ідея запуску лівацького проекту носиться в повітрі. Як стверджують джерела ***Тижня***, у надрах АП вже підготовлений проект створення або реанімації політичної партії на основі так званого Блоку лівих сил, яким керує не хто інший, як екс-«політв'язень» Василь Волга. Той самий, якого посадили за досить хитким обвинуваченням у корупції 2011 року, за каденції Януковича. Головним лобістом цього, кажуть, був колишній головний комуніст країни Петро Симоненко, що боявся конкуренції на лівому фланзі. А сам Волга нічого не забув і так само хоче стати лідером об'єднаного лівого фронту. В АП цілком готові йому в цьому допомогти за умови збереження конструктивних відносин та глибинної лояльності в стратегічних питаннях. Понад те, процес уже пішов і невдовзі з Волги нібито мають зняти судимість за його апеляцією.

В особі Петра Порошенка Україна дістала людину, яка вміє боротися за владу, зібрала, хоча б на рівні експертів, могутню команду та яка за збереження цієї влади боротиметься всіма можливими методами. Навіть якщо вони починають до болю в зубах нагадувати методи «керованої демократії» в Росії середини 2000-х, де руками Владіслава Суркова проти тодішньої опозиції так само пачками штампувалися подібні антипроекти.

U.TYZHDEN@UKR.NET ЗВОРОТНИЙ ЗВ'ЯЗОК

Класика популізму

Любомир Шавалюк

Про переваги й недоліки підвищення соціальних стандартів

30 серпня в черговому випуску передачі «10 хвилин із прем'єр-міністром» Арсеній Яценюк повідомив, що від 1 вересня в Україні підвищать соціальні виплати. Мінімальна зарплата виросте на 13,1%, до 1378 грн за місяць, мінімальна пенсія — на 13,2%, до 1074 грн. Таким чином, поліпшення соцстандартів, заплановане на 1 грудня, проводять на три місяці швидше. Наскільки виваженим є такий крок влади?

ХОРОШІ НОВИНИ

Звичайно, додаткова сотня-друга гривень на місяць у кишені представника найбідніших верств населення ніколи не зайва. Тим більше, що підвищення виплат, за словами прем'єра, торкнеться близько 12 млн українців. За останні півтора року реальний рівень доходів наших громадян помітно впав, а найбільш уразливі з них де-факто опинилися за межею бідності.

Тому зростання мінімальних зарплат і пенсій для найбідніших — це немов ковток повітря для потопаючого. Соціальні стандарти в Україні не підвищували від 1 грудня 2013 року, тобто 22 місяці (заради справедливості варто сказати, що ситуація в економіці була відповідною і не давала владі можливості чинити інакше). Такої довгої перерви не було навіть під час кризи 2008–2009 років. Отож-бо людей можна зрозуміти, а дії уряду виправдати. Але, на жаль, на цьому переваги збільшення соціальних виплат закінчуються.

ЗАРПЛАТНИЙ ТЯГАР

Головним контраргументом проти підвищення соціальних виплат є те, що їх рівень в Україні зростає і без цього. За даними Держстату, середньомісячна зарплата загалом по країні в липні становила 4390 грн, що на 24% більше, ніж торік (при тому що економіка наразі падає). Якщо подивитися на винагороду в традиційно державних галузях, то вона також стала вищою **(див. «Підпільне зростання»)**. За останній рік від липня до липня середня зарплата в секторі держуправління, оборони та обов'язкового соціального страхування зросла на 15%, в освіті — на 11%, в охороні здоров'я та наданні соціальної допомоги — на 11%. Роботодавці (зокрема й держава) ставляться з розумінням до скорочення реальних доходів населення й ідуть назустріч українцям, у міру можливості підвищуючи зарплати або збільшуючи доходи своїх працівників за допомогою премій, доплат тощо. Але, по-перше, такі підвищення відбуваються лише там, де цьому сприяє фінансове становище бізнесу. Адже з огляду на ситуацію в економіці багато роботодавців просто не мають ресурсу для збільшення зарплат. Піднявши їх, цим підприємцям доведеться зазнавати збитків і врешті-решт закрити бізнес. По-друге, якби ситуація в економіці раптово погіршилася (значні ризики щодо цього збереглися дотепер), то доплати й премії можна було б скасувати, зробивши крок назад і зберігши таким чином бізнес на плаву. Натомість підвищення мінімальних зарплат і пенсій, яке ініціює влада, змушує більшість роботодавців (і успішніших, і тих, у кого справи йдуть не настільки гладко) пересувати вгору всю сітку зарплат. Такий крок штовхає на збитки або в тінь підприємства, які в теперішніх умовах відверто виживають, що врешті-решт підсилить падіння економіки. Адже цим бізнесу відрізають шлях до відступу в разі погіршення економічної кон'юнктури.

Про те, що принаймні частині підприємств складно виплачувати навіть той рівень заробітків, який існував дотепер, свідчить офіційна статистика. Так, заборгованість із зарплат на 1 серпня становила 1,96 млрд грн, що на 49% більше, ніж на 1 січня цього року й у 2,6 раза, ніж на початок 2014-го. Якщо підняти оклади й пенсії перед тим, як економіка почне відновлюватися, то навантаження на бізнес тільки збільшиться. У результаті дістанемо або дальше зростання заборгованості із зарплат, або пришвидшення падіння ВВП (через те що підприємства закриватимуть), або збільшення тіньового сектору економіки (адже бізнес зумисне заощаджуватиме на податках, щоб виплачувати зароблене). Жоден із варіантів не є прийнятним для сталого економічного розвитку. Невже прем'єр цього не розуміє? У зазначеному виступі він заявив: «Підприємство, яке ухиляється від виплати заробітної платні, має понести як адміністративну, так і кримінальну відповідальність». Значить або таки не розуміє, або вдається до популізму, який може мати руйнівні наслідки для народного господарства.

ЯКЩО ПРОАНАЛІЗУВАТИ ТРИВАЛУ СТАТИСТИКУ, ТО МОЖНА ДІЙТИ ВИСНОВКУ, ЩО РІВЕНЬ ОПЛАТИ ПРАЦІ — НАШ НЕДОЛІК, А НЕ КОНКУРЕНТНА ПЕРЕВАГА

СОЦІАЛЬНА НЕСПРОМОЖНІСТЬ

Припустімо, що уряд і справді піклується про українців і хоче компенсувати частину реальних доходів, утрачену за останні півтора року. Але що зумовило цю втрату? Визначальними були два фактори: знецінення гривні, через яке зросли ціни на імпортні споживчі товари та на ввезені сировину й матеріали в собівартості українських товаровиробників, а також підвищення вартості житлово-комунальних послуг.

Поза сумнівом, знецінення гривні відбулося через економічні дисбаланси, накопичені Україною впродовж років, якщо не десятиліть. Щоправда, на сьогодні курс національної валюти, а з ним і реальні доходи українців могли бути трішки інші, якби тактика стримування факторів девальвації була ближча до оптимальної. Але це не принципово, адже макроекономічні дисбаланси ліквідовано. Значно важливіше те, що підвищення мінімальних зарплат і пенсій за відсутності економічного зростання знову починає утворювати дисбаланси, борючись із наслідками яких, влада нібито і вдалася до цього кроку. Чортове колесо популізму розкрутили знову, а значить нові дисбаланси врешті-решт призведуть до чергового витка девальвації. Як кажуть у народі, за що боролися, на те й… Наразі не напоролись, але нізащо не уникнемо цього згодом.

Із тарифами окрема історія. Коли їх підвищували, влада не раз чітко заявляла, що буде розроблено нові системи субсидій та адресної соціальної допомоги, які повністю компенсують втрати малозабезпечених. Нині ми бачимо передчасне підвищення мінімальних зарплат і пенсій, адресоване передусім найбіднішим. Чи означає це, що розробка зазначених систем допомоги вразливим верствам населення провалилася і що влада, намагаючись зменшити соціальну напруженість серед найбідніших, вдалася до давно відомого й часто використовуваного методу — підняття соціальних виплат?

Звичайно, для підвищення зарплат і пенсій особливого розуму не треба, але ця практика лише рівномірно, без розбору бореться із симптомами проблеми (несправедливого розподілу доходів), але не долає її. Водночас розробка ефективних систем соціальної допомоги могла би влучити в сам її корінь, допомігши спрямувати матеріальний ресурс держави туди, де він справді потрібен. У такому контексті підвищення соціальних стандартів — це констатація урядом власного безсилля в реформуванні соціальної сфери. А якщо влада визнає фіаско в цьому аспекті реформ, то чи може вона його уникнути в трансформації країни загалом? Питання риторичне. В усякому разі цей крок — перша ластівка провалу реформ нинішнім урядом (ідеться про Кабмін загалом, на тлі якого окремі, вельми ефективні міністри є світлими плямами, що, однак, не змінюють загальної картин), що замість складної, методичної праці на далекоглядну перспективу вибирає старі, заяложені популістські методи роботи для досягнення швидких результатів ціною стратегічних втрат. Перша ластівка, як відомо, весни не приносить, але тенденцію показує дуже добре. Хотілося б помилятися…

ЗАРПЛАТНА ІНФЛЯЦІЯ

Ще один аргумент суто економічний. У нас понад півтора року говорять про те, як залучити в Україну іноземних інвесторів. Однією з головних конкурентних переваг на сьогодні називають рівень оплати праці, який через знецінення гривні став найнижчим у Європі й значно меншим, ніж у країнах Азії, які стрімко розвиваються. Але ж це цілком ситуативні показники. Якщо проаналізувати тривалу статистику, то можна дійти висновку, що оплата праці — наш недолік, а не конкурентна перевага. Так, за період 2000–2013 років реальний ВВП України зріс на 60,8%, тобто в середньому на 3,7% за рік. При цьому мінімальна зарплата збільшилась у 13,5 раза (на 22,2% щорічно), середньомісячна — у 12,2 раза. Як за майже незмінної зайнятості (близько 20 млн осіб з урахуванням окупованих територій) можна пояснити такий розрив? Дуже просто: уряд щоразу збільшує мінімальні зарплати й пенсії, і це збільшення постійно на 85% іде в пісок, тобто перетворюється на інфляцію (внаслідок якої зрештою погіршується платіжний баланс, що провокує падіння курсу гривні, врівноважуючи через кризу «доброзичливі ініціативи» уряду). Чи може в таких умовах іноземний капіталіст планувати тривалий інвестиційний проект в Україні? Ні, не може, адже зовсім скоро після початку роботи підприємства зарплати піднімуться до такого рівня, за якого інвестиційна привабливість нового проекту виявиться більш ніж сумнівною. Власне, підвищення мінімальних окладів та пенсій урядом від 1 вересня — це чіткий сигнал для глобальних інвесторів, що нинішня влада не збирається відмовлятися від практик минулого і що рівень зарплат, як уже звично для України, через популізм від влади може перестати бути нашою конкурентною перевагою вже через рік-два. Це відбудеться з усіма наслідками для платіжного балансу, платоспроможності країни та макроекономічної рівноваги.

Постійне зростання зарплат і пенсій немов якийсь фатум для України. Влада нагадує кота, який не може наздогнати свій хвіст і лише виснажує організм гонитвою. Намагаючись у найкращих традиціях популізму компенсувати українцям утрати доходів від кризи, вона заганяє економіку в нову кризу. Це замкнуте коло зберігається десятиліттями. Нинішня ситуація має багато спільного з періодом гіперінфляції 1993–1994 років. Тоді уряд також намагався підтримати соціальні стандарти на високих, близьких до радянського рівнях. Щоправда, у той час робили акцент на субсидуванні збиткових державних підприємств, які платили людям зарплати за виробництво нікому не потрібних і неконкурентоспроможних на ринку товарів та послуг. І робили це на гроші, надруковані Нацбанком. Цього разу в умовах

Підпільне зростання

У 2015 році після багатомісячної паузи оклади у традиційно державних галузях економіки почали зростати. Форсоване підвищення урядом мінімальних зарплат і пенсій пришвидшить темпи цього зростання й чинитиме ще більший тиск на бюджет

Валова середньомісячна зарплата в окремих секторах економіки

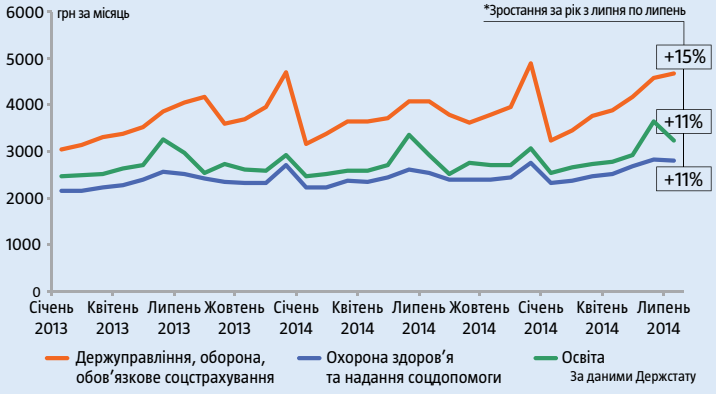

Тимчасовий профіцит
Державний та зведений бюджети України в першому півріччі регулярно зводили з профіцитом. Це допомогло досягти макроекономічної стабілізації, зупинивши вільне падіння економіки. Зараз профіцити починають танути, а з підвищенням соціальних стандартів бюджети знову стануть дефіцитними, тоді як ризики відновлення падіння різко зростуть

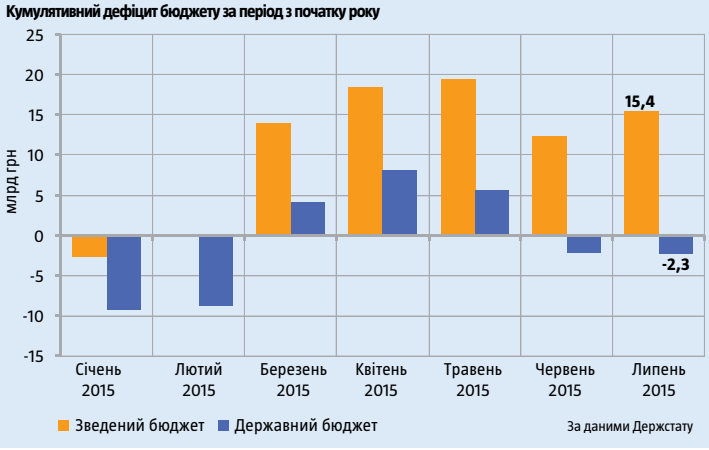

приблизно такого самого за глибиною (але не за причинами) економічного спаду уряд просто підвищує зарплати й пенсії. Примітно те, що тепер і НБУ перебуває не на боці Кабміну, адже провадить жорстку монетарну політику й на відміну від минулого року намагається обмежити друк грошей. Нацбанк бореться з інфляцією й відкрито про це заявляє, регулярно пояснюючи свої кроки. У той самий час уряд діє у протилежному напрямку, розкручуючи спіраль зарплати — ціни. Що з цього вийде? Поза сумнівом, нічого хорошого для економіки.

10 «ЯРДІВ»

Здавалось би, сума, необхідна для виплати підвищених зарплат і пенсій протягом трьох місяців раніше, ніж планувалося від початку, не така вже й велика в масштабах економіки. Лише 10 млрд грн, або близько 0,5% річного ВВП. Однак на це можна глянути по-іншому. По-перше, таке підвищення поповнить бюджет тих, хто отримує близьку до мінімальної зарплату й пенсію, на 350–500 грн за три осінні місяці, а освітян, медиків, працівників культури — на одну-півтори тисячі гривень. Чи суттєво це вплине на їхню платоспроможність з огляду на те, що одна тільки платіжка за житлово-комунальні послуги взимку забиратиме з їхньої кишені по 1–2 тис. грн за місяць? Ні. Анонсоване прем'єром підвищення соціальних стандартів — це крихти, які лише апетит нагаяють, але ніяк не вгамовують голод.

По-друге, ситуація в народному господарстві досить хистка. Низка економічних показників указує на те, що ми перестали падати. Але поки що й не зростаємо. У такому разі за умов відсутності (незавершеності) реформ стимулювання сукупного попиту, імовірно, трансформується не в економічне зростання, а в інфляцію або у збільшення девальваційного тиску на гривню.

По-третє, є певні сумніви стосовно реальної наявності закладеного ресурсу обсягом 10 млрд грн у бюджеті. Так, на єдиному казначейському рахунку станом на початок вересня була рекордна сума 45,9 млрд грн. Але більша частина із цих коштів — позичені, якими ми повинні розрахуватися за борги минулих періодів. А ось із власними ресурсами не все так добре. Якщо в першій половині року бюджет був профіцитним кілька місяців, то зараз ситуація змінилася **(див. «Тимчасовий профіцит»)**. За січень — липень профіцит зведеного кошторису становив 15,4 млрд грн, але був зумовлений виключно тим, що місцеві бюджети не вибирали гроші, розподілені для них у межах реформи з децентралізації. Через те що держбюджет був дефіцитним упродовж останніх трьох місяців, за січень — липень сума кумулятивного дефіциту становила 2,3 млрд грн і, очевидно, вона лише збільшуватиметься до кінця року. Звичайно, у програмі МВФ загальний дефіцит сектору державного управління на поточний рік закладено на рівні 82,7 млрд грн, тобто держава нібито ще може здійснювати додаткові витрати. Але ж саме суворий контроль бюджетних видатків був у країні одним із головних факторів фінансової стабілізації, що допомогла стримати гривню від подальшого знецінення. Різка дочасна зміна фіскальної політики з жорсткої на м'яку, причому через відверто популістський інструмент, може справити негативний вплив на економічну рівновагу.

Особливо привертає увагу той факт, що оголошення про підвищення зарплат і пенсій було зроблено через три дні після досягнення угоди із приватними кредиторами про реструктуризацію частини зовнішнього державного боргу. Виходить, уряд затіяв епопею з переговорами, лише щоб профінансувати свій популізм? Мабуть, не цього чекало від влади громадянське суспільство, яке має ще дати такому її кроку належну оцінку.

КОНСТРУКТИВНА АЛЬТЕРНАТИВА

Водночас хіба в нас у країні так усе добре, що нам більше немає куди витрачати бюджетні гроші? Хіба ми маємо достатнє матеріальне забезпечення на фронті? Хіба нас влаштовує якість наших доріг? Хіба немає інших проектів, які стимулювали б економічний розвиток у настільки скрутні для країни часи? Знову-таки доводиться констатувати, що для всіх доступних альтернатив витрачання бюджетних коштів потрібна продумана важка праця. Натомість підвищення соціальних стандартів потребує лише розчерку пера. Очевидно, наш уряд, принаймні прем'єр, шукає легких (а не довготривало ефективних) шляхів, які в підсумку відомо куди ведуть.

Навіть якщо бюджет тимчасово має певний надлишковий ресурс, то його слід використовувати на більш конструктивні напрями. Зрештою, можна витратити його й на зарплати, але не тим, хто уже працює, а теперішнім безробітним, найнятим для будівництва, скажімо, доріг. Чи для встановлення нормального рівня окладів у держсекторі, який дасть змогу залучати туди кваліфікованих людей. Монетарний ефект для економіки був би той самий, а от структурний значно вищий, адже якісна робота, виконана згаданими категоріями громадян, мала б для країни неабияке значення на перспективу. Та й окрім зарплат є куди витрачати бюджетні кошти. Наприклад, зараз активно обговорюють податкову реформу, якій присвятили ціле останнє засідання Національної ради реформ. Майже всім очевидно, що для запуску радикальної зміни податкової системи, яка максимально сприяла б економічному зростанню в

майбутньому, потрібні скорочення держвитрат або фінансова подушка на перший рік після її запровадження. Невже не можна гроші, акумульовані на рахунках уряду, використати для того, щоб забезпечити фінансові тили за запровадження радикальної податкової реформи? Невже урядові бракує ширшого світогляду, щоб подивитися на наявні кошти в такому, стратегічному для держави, ракурсі? І не обмежуватися традиційними в минулому сценаріями витрачання грошей: фінансуванням популізму й розпилюванням бюджету.

КОРОТКОЗОРА ПОЛІТИКА

От і виходить, що підвищення зарплат і пенсій — це суто політичний крок у найкращих традиціях популізму, спрямований на те, щоб перед виборами створити для українців видимість, нібито проведені реформи дали економічний результат. Адже фактично додаткові гроші, які отримають українці внаслідок цього кроку, суттєво їхнє фінансове становище не покращать. Зате виявлять занадто велику, скажімо так, гнучкість нинішньої влади в питаннях, які стосуються виборів.

Можливо, з огляду на передачу більшої кількості ресурсів та повноважень на місця в межах децентралізації місцеві вибори варті того, щоб боротися за перемогу в них навіть такими способами. Імовірно, українці навіть позитивно оцінять такий крок, зважаючи на масове голосування за популістів торік, за гречку в Чернігові цього року та глибоку економічну кризу, яка серйозно вдарила по кишенях. Але чи варто так жорстко тестувати громадянське суспільство на зрілість? Чи потрібно настільки відверто проявляти політичну короткозорість? Адже якщо цей уряд пішов на популізм перед місцевими виборами, то чи уникне він цього перед, скажімо, парламентськими, на яких ставки значно вищі? І чи зважатиме він на ціну, яку внаслідок цього доведеться заплатити економіці?

У завершальній частині свого виступу Яценюк сказав: «Це той рідкісний випадок, коли уряд турбується не про підвищення політичних рейтингів, а про підвищення заробітних плат, пенсій і соціальних стандартів. Прем'єр-міністр, моя партія та уряд не йдуть на вибори. Ми взяли всю повноту відповідальності за стан справ у країні, і ми будемо нести цю відповідальність». Очевидно, прем'єр лукавив, адже підняття соціальних стандартів у населення асоціюється не тільки з урядом, а з владою загалом, тим більше що остання впродовж останніх року-півтора діяла досить злагоджено в межах коаліції. Арсеній Петрович цілком міг піти на такий крок в інтересах БПП, якщо йому гарантували збереження прем'єрського крісла на певний період.

ЯКЩО ЦЕЙ УРЯД ПІШОВ НА ПОПУЛІЗМ ПЕРЕД МІСЦЕВИМИ ВИБОРАМИ, ТО ЧИ УНИКНЕ ВІН ЦЬОГО ПЕРЕД, СКАЖІМО, ПАРЛАМЕНТСЬКИМИ, НА ЯКИХ СТАВКИ ЗНАЧНО ВИЩІ? І ЧИ ЗВАЖАТИМЕ ВІН НА ЦІНУ, ЯКУ ВНАСЛІДОК ЦЬОГО ДОВЕДЕТЬСЯ ЗАПЛАТИТИ ЕКОНОМІЦІ?

Що стосується особистих та партійних інтересів Яценюка, то нинішній рейтинг його політсили — ось реальний показник відповідальності, про яку казав прем'єр. Те, що повернення цього рейтингу до більш-менш адекватного рівня потребує часу й титанічних зусиль, сумнівів не викликає. А от чи вдасться «Народному фронтові» відновити втрачені позиції за допомогою популізму, велике питання. Складається таке враження, що в голови партії окрім цього заяложеного методу інших засобів підвищити свій рейтинг не залишилося. І якщо раптом наступного року відбудуться дострокові парламентські вибори, про які останнім часом усерйоз заговорили політики й політологи, то очільникові Кабміну не залишиться нічого, як регулярно піднімати зарплати й пенсії, заганяючи економіку в глухий кут, або смиренно спостерігати за тим, як щодень стрімкіше його політична сила наближається до небуття.

СТОЛИЦЯ УКРАЇНСЬКОГО СТЕПУ

Центральний регіон

Почути Кіровоград

Роман Малко

Нині Україна до запаморочення, до оскоми й крові вслухається в Донбас, який вічно скиглив, що його не чують. Утім, чи не кожен її регіон може сказати те саме й буде правий.

2004 року в цьому місті зубами вигризали демократію. Тоді вигризли. Уся країна почула про 100-й виборчий округ, що став відомий, мабуть, найзухвалішими на той час фальсифікаціями: викрадали голів дільничних комісій, трощили автомобілі, билися, переписували протоколи. Було ще багато незабутніх моментів, які, може, й стали останньою краплею, що вилилася в помаранчевий Майдан, але дуже швидко про це забулося. Вигризати демократію під час виборів кіровоградцям доводиться із заздрою регулярністю. Подеколи регіон повідомляє про себе, ще й гучними іменами обраних нардепів, як-от співучий ректор Михайло Поплавський, батько та син Табалови, перші тушки VII скликання, Віктор Лозінський, що «прославився» вбивством мешканця одного з кіровоградських сіл... Ну й неабияким одкровенням для українців став виступ акторки місцевого театру під час телемосту з тоді ще президентом Януковичем, яка повідомила, що Кіровоград є «маленьким Парижем». Що цікаво, та пані таки не збрехала, так його й справді колись називав уродженець цих країв Володимир Винниченко, але тоді це було зовсім інше місто.

Особливе географічне положення регіону в самому центрі країни мало б, здається, добряче йому прислужитись, але все якраз навпаки. Цей край ніби загубився. Навіть доїхати в обласний центр зі столиці чи будь-якого іншого міста, особливо залізницею, набагато складніше, ніж того б хотілося. І, хоч кіровоградці люблять розповідати, що їхня область — маленька модель України, де на заході є своя націоналістична Галичина, а на сході, у вугленосній Олександрії, — свій Донбас, найкраще становище регіону, мабуть, усе-таки характеризує анекдот: «Закарпаття заробляє на контрабанді, Волинь та Полісся — на бурштині, Донбас — на вугіллі, й тільки ми в Кіровограді зі своїм ураном не знаємо, що робити».

Кіровоград у Києві недооцінюють, принаймні так думає багато активних місцевих мешканців, маючи на це підстави. Чи то його вважають за глуху провінцію, чи не знають про потенціал регіону, але свої політичні ставки лідери партій завжди роблять на сумнівних персонажів. У історії місцевої політики ще не було такого випадку, щоб кандидатом у депутати, головою ОДА чи просто лідером політсили стала якась сильна постать демократичного спрямування. Як наслідок, у місті доволі слабкі патріотичні сили, що здебільшого обмежуються вивісками, офісами й нечисленними осередками. Це, щоправда, не дуже шкодить підтримці їх на виборах, бо громада міста доволі активна й переважно проукраїнська, але ситуація, коли знову і знову доводиться вибирати між двома лихами або ж вигризати демократію зубами, повторюється із дивною регулярністю.

От навіщо було Яценюку проштовхувати Табалових до парламенту, коли було чудово відомо, що старшого з них на виборах мера рекламував сам Табачник. Або навіщо знову ставати на ті самі граблі вже сьогодні. Тільки-но вщух скандал після того, як президент призначив головою ОДА колишнього регіонала, котрий організував йому вибори, аж тут раптом стало відомо, що в ряди «Самопомочі» затесались одіозні журналісти, слуги колишнього очільника області Ларіна, соратника Януковича. Та сама історія в БПП, а місцевий УДАР, подейкують, узагалі суцільно зафарширований екс-регіоналами. Щоправда, місцевого розливу, які через конфлікт із донецькими змушені були покинути свого часу лави ПР.

СИТУАЦІЯ, КОЛИ ДОВОДИТЬСЯ ВИБИРАТИ МІЖ ДВОМА ЛИХАМИ АБО Ж ВИГРИЗАТИ ДЕМОКРАТІЮ ЗУБАМИ, ПОВТОРЮЄТЬСЯ НА КІРОВОГРАДЩИНІ ІЗ ДИВНОЮ РЕГУЛЯРНІСТЮ

Нині в Кіровограді знову гаряче. Місто дискутує із приводу перейменування відповідно до закону про декомунізацію. Як і слід було очікувати, першою випливла ідея відновити стару імперську назву Єлисаветград, яку підтримали проросійськи настроєна частина населення, представники наближеної до колишнього режиму еліти і, звичайно, УПЦ (МП). Словесні баталії з наближенням часу «Х» лише розгоряються. І, хоч церква запевняє, що йдеться не про російську царицю, а про святу Єлисавету, матір Івана Хрестителя, попи не втомлюються ходити по місцевих телеканалах, а в центрі міста розставлено безліч агітаційних наметів, уся проукраїнська частина містян готова погодитися на будь-яку іншу назву, аби не ця. А втім, нічого яскравішого за назву «Інгульськ» поки що не вдається вигадати.

Як називатиметься батьківщина українського класичного театру, дізнаємося вже за кілька місяців. Оскільки сам Жиріновскій висловив побажання, щоб місту повернули його імперську назву, бо воно, мовляв, російське, Київ мав би на це хоч якось вплинути. Та з огляду на традиційне байдуже ставлення до цього регіону в столиці, без неприємностей може й не обійтися. А дуже не хотілося б.

Земля невикористаних можливостей

Олександр Крамар

Розташована в центрі України, забезпечена природними та земельними ресурсами Кіровоградщина залишається одним із найбідніших регіонів країни

Кіровоградщина не просто розташована в географічному центрі країни. Донедавна областю проходила політична межа між південно-східною та центрально-західною частинами держави. У соціально-економічному плані вона, можливо найбільше порівняно з усіма іншими регіонами, також є віддзеркаленням досі не вирішених проблем України.

Цьому сприяє і той факт, що Кіровоградщина найбільше віддалена не лише від кордонів з іншими країнами, а й від найбільших та найзаможніших економічних центрів країни: Києва, Одеси чи Харкова, які в той чи інший спосіб підтягують рівень життя прилеглих до них регіонів. На Кіровоградщині також значно менше, ніж в інших депресивних регіонах України, поширене заробітчанство.

Відтак регіон, який має вдосталь природних та земельних ресурсів, сприятливе розташування на перетині внутрішньоукраїнських транзитних шляхів, залишається один із найбідніших в Україні.

ДЕМОГРАФІЧНА КРИЗА ТА УКРАЇНІЗАЦІЯ

Попри значний приплив населення з інших частин України та республік СРСР населення Кіровоградської області з 1959-го по 1989-й залишалося майже незмінним на рівні 1,24 млн. За переписом 2001 року лише 77,6% населення народилося на її території, 8,2% — на території інших держав, зокрема 5,1% — РФ (це становило дві третини всіх росіян краю — 7,5%). Міграція на промислові підприємства супроводжувалася низькими показниками природного приросту та відпливом мешканців сільських районів за межі області. Однак за останню чверть століття уже в незалежній Україні перший фактор, який забезпечував приплив населення, перестав працювати. А другий, погіршений зростанням смертності та різким спадом народжуваності, призвів до стрімкого зменшення кількості мешканців краю зі швидкістю як мінімум у 1,5 раза вищою за середньо українську — з 1,24 до 0,97 млн.

Водночас це супроводжувалося зупинкою запущеного в радянський час динамічного процесу русифікації Кіровоградщини. Якщо з 1959-го по 1989-й частка росіян серед її мешканців зросла в 1,4 раза (з 8,4% до 11,7%), а українців зменшилася з 88,7% до 85,3%, то вже до 2001-го частка останніх знову збільшилася до 90,1%, а росіян впала до 7,5%, фактично відмотавши показник до стану 1950-х років. У результаті край, який деякі гарячі голови з адептів «русского міра» навіть намагалися зарахувати до «Новоросії», мало чим відрізняється від сусідніх Вінниччини чи Черкащини.

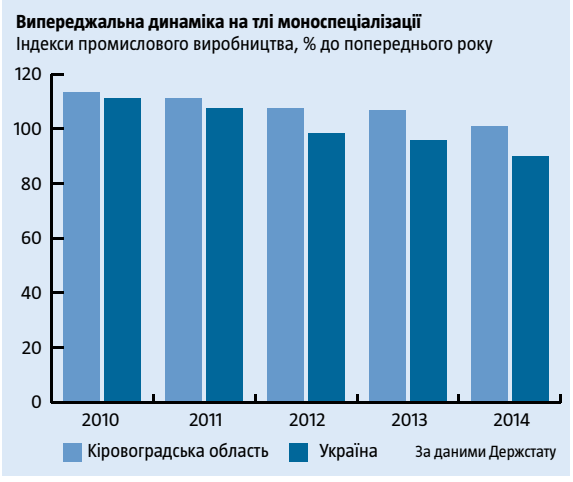

Переселенці радянських часів із Росії наразі точково зосереджені в кількох містах та їх околицях, зокрема Світловодську (14,8%) та районі (12,7%), а також прилеглому до нього Онуфріївському районі (12,8%), власне Кіровограді (12%) та районі (9,3%), Олександрії (11%) і Знам'янці (10,3%). У більшості інших районів їхня частка була на рівні статичної похибки й становила 1–3%.

Російська рідною була лише для 10% жителів краю: найбільше зрусифікованих українців було в Кіровограді та Знам'янці, де частка російськомовних майже удвічі перевищувала частку етнічних росіян (19,6% та 19,9% проти відповідно 12% та 10,3%). А громадян, для яких рідною є російська, у Світловодську (20%). В Олександрії таких 12,5%, Кіровоградському районі — 10,4%, Маловисківському районі, де містяться уранові шахти, — 9,6%, в Онуфріївському та Світловодському — по 12,9%.

Натомість у решті районів області частка громадян, які вважали рідною російську, становила, за поодинокими винятками, від 2% до 5%. І якщо в містах обласного підпорядкування та окремих промислових поселеннях поширеність російської в побуті значно перевищує її частку як рідної мови, то в сільських районах абсолютно домінує українська. При цьому в містах із населенням понад 50 тис. (Кіровограді, Олександрії та Світловодську) станом на 1 липня 2015 року проживало лише 39,5% мешканців області.

ПОЛІТИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ

Паралельно процесу дерусифікації відбувався й процес зміни політичних пріоритетів мешканців регіону. У 1990-х переважна частина стабільно підтримувала почергово Кравчука проти Чорновола, Кучму проти Кравчука, Симоненка проти Кучми. Петро Симоненко на виборах 1999 року здобув 52,6% голосів і більшість у п'яти з шести виборчих округів. На парламентських перегонах до Помаранчевої революції також домінували ліві, зокрема у 2002-му вони здобули сукупно 42% голосів. «Наша Україна» разом із БЮТ отримали 19,9%, майже стільки само (19,7%) — дві партії влади: ЗаЄдУ (13,3%) та СДПУ(о) (6,4%).

Першими виборами, які чітко зафіксували проєвропейську політичну орієнтацію Кіровоградщини, стали президентські 2004 року: у «третьому» турі Віктор Ющенко здобув голоси 63% виборців області. У 102-му окрузі на заході області, який включав Голованівський, Вільшанський, Гайворонський, Добровеличківський, Новоархангельський та Ульяновський райони, рівень його підтримки сягнув 75,8% (проти 20,2% у Януковича). А найнижчим (51,3% проти 43,1%) був у 104-му, до якого належали шахтарська Олександрія з районом, Долинський, Новгородківський та Петрівський райони.

Однак тоді цей результат був досягнутий в умовах часткової деморалізації біло-синього електорату під час Помаранчевої революції та експлуатації проєвропейським кандидатом опозиційної риторики. У 2006-му роль цих факторів була втрачена й проєвропейські сили хоч і здобули перемогу в області загалом, однак у південно-східному Олександрійському окрузі лідером усе ж стала ПР. У цьому самому окрузі, єдиному на Кіровоградщині, переміг на президентських виборах 2010 року і Янукович (хоча й із мінімальним, фактично середньоукраїнським результатом 48,5% проти 45,1% у Тимошенко).

Загалом же в області на виборах 2010-го Юлія Тимошенко, яка перебувала тоді при владі, здобула переконливу більшість 54,7%, що було значно вище від її середньоукраїнського результату. Це сигналізувало про завершення процесу переходу Кіровоградщини до проєвропейськи зорієнтованих регіонів незалежно від того, належали проєвропейські сили до опозиції чи до влади в той чи інший момент. Надалі область залишилася в цьому електоральному полі й навіть південно-східний Олександрійський виборчий округ поволі дрейфував у напрямку паритету проєвропейських та проросійських політичних сил.

Зокрема, на виборах 2012-го, попри масштабне використання адмінресурсу та інших технологій спотворення результатів виборів, ПР і КПУ набрали там 48,8%, а «Батьківщина», УДАР, «Свобода» та РП Ляшка — 46%. В області загалом останні здобули переконливу перемогу з результатом дещо вищим, аніж у 2010 році отримала Тимошенко (55,1% проти 39,7% у ПР та КПУ).

На парламентських виборах 2014-го Опозиційний блок подолав 5% бар'єр лише в п'яти з шести виборчих округів (крім західного Голованівського). А проросійська трійка (ОБ, СУ та КПУ) в області здобула 12,2%. Найбільше на промисловому сході Кіровоградщини (в Олександрійському окрузі 15,4%, а у Світловодсько-Знам'янському — 15,8%). Однак це було лише тінню їхньої колишньої популярності тут.

МОНОСПЕЦІАЛІЗАЦІЯ

Кіровоградщина належить до регіонів із низькою офіційною зайнятістю та водночас найнижчими показниками заробітної плати тих, хто таки має роботу. У першому півріччі 2015-го вона ввійшла до шістки областей, де середня зарплата до оподаткування була нижча ніж 3 тис. грн, а несуттєво поступилися їй за цим показником лише Тернопільська, Чернівецька та Херсонська. З 593 тис. жителів працездатного віку та ще 19,5 тис. працюючих осіб, старших від працездатного віку, менш як 30% (181,4 тис.) перебували офіційно у штаті й лише половина з них — у позабюджетній сфері. Враховуючи, що в області налічується понад 307 тис. пенсіонерів, навантаження на повноцінних платників податків у реальному секторі сягає шести клієнтів держави.

Водночас понад дві третини всіх найманих працівників позабюджетної сфери зосереджені в Кіровограді з районом, Олександрії з районом та Світловодську. У решті області коливалася в межах 600–1600 осіб на район. Ще більш разючою видається ситуація з фондом заробітної плати, з якої відраховуються платежі до соцфондів та податок із доходів. Із 2,72 млрд грн в усій області 1,5 млрд грн були виплачені в Кіровограді та районі. У світлі децентралізації та переходу до більшої самодостатності територій та громад такий стан без зміни системи оподаткування формує перед ними серйозні виклики.

НИЗЬКИЙ РІВЕНЬ ЗАЙНЯТОСТІ ТА ДОХОДІВ — НАСЛІДОК УКРАЙ ОДНОБОКОГО ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОБЛАСТІ

Низький рівень реальної зайнятості та доходів населення — наслідок незадовільного й украй однобокого використання багатого ресурсного потенціалу області. За, на перший погляд, збалансованим співвідношенням промисловості та сільського господарства (21% і 23% ВРП) приховується абсолютне домінування в складі першої харчової промисловості та олійно-зернової моноспеціалізації з рідкісними вкрапленнями інших виробництв.

Виробництво продукції сільського господарства бурхливо зростає з 2008 року (до 2014-го — у 2,2 раза). А завдяки олійній промисловості останнім часом також розвивалася випереджальними темпами порівняно з рештою країни й індустрія Кіровоградщини. Якщо загалом по Україні промислове виробництво у 2014-му порівняно з 2009-м майже не змінилося (збільшилося лише на 1,1%), то в Кіровоградській області — на 45,3%.

За обсягами вирощування соняшнику остання є абсолютним лідером в Україні, зерна — одним із п'яти — семи найбільших продуцентів, а в розрахунку на одного мешканця (соняшнику близько 1,2 т, зерна — 3,5–3,8 т) узагалі поза конкуренцією. Попри перше місце в Україні за урожаями соняшнику (і майже вп'ятеро більший за середньоукраїнський показник на одного мешканця), понад половина сирови-

ни для переробки наразі завозиться з інших регіонів. Це позначилося й на експортній спеціалізації краю. У 2014 році понад 69% експорту становила продукція олійно-жирової промисловості, 7,6% — зерно, ще 5% — інша продукція АПК, 11,1% — продукція машинобудування.

Це полегшило географічну диверсифікацію експорту й вихід із залежності від російського ринку. З 2010 року експорт до країн Азії та Африки зріс у 4,8 раза, до ЄС — у 2,1 раза, тим часом до Росії зменшився. Наразі саме країни Азії та Африки стали для Кіровоградщини основним ринком збуту: 55,7%, або $457,3 млн, у 2014 році. До країн ЄС було спрямовано 20,6% вивозу, Євразійського економічного союзу — менш як 20% (зокрема, до РФ — лише 9,9%). Основними споживачами продукції Кіровоградщини стали Індія (12,9%, або $105,8 млн), Китай (9,8%, або 80,3 млн), Іран (7,8%, або $64,4 млн), Єгипет (6,8%, або $56 млн).

Проте в результаті сформувалася тотальна залежність краю від кон'юнктури на світовому ринку олії. За будь-якого суттєвого спаду цін на ньому ситуація в локомотивній на сьогодні галузі Кіровоградщини різко погіршуватиметься, тягнучи за собою область загалом.

ПЕРСПЕКТИВИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Висока частка олійної галузі в економіці Кіровоградської області є результатом аж ніяк не її потужності, а фактичної відсутності інших галузей. Наприклад, за випуском промислової продукції Кіровоградщина поступається в 1,5–2 рази навіть далеким від поняття індустріальних сусіднім Миколаївській, Вінницькій та Черкаській областям, а Полтавській узагалі вп'ятеро, випереджаючи за цим показником у країні хіба що Чернівецьку, Тернопільську, Закарпатську, Волинську області та підконтрольну Україні частину Луганської. Тим часом мінерально-сировинний потенціал області має понад 340 родовищ корисних копалин, більшість із яких наразі не використовуються. Це і буре вугілля (близько 3 млрд тон), на якому, наприклад, у Німеччині та Чехії працює значна частина енергетики, і різноманітна рудна сировина (залізо, нікель, золото), і значущі у світовому масштабі поклади урану (понад 100 тис. т), горючі сланці (близько 3 млрд т) та поклади торфу. В області міститься найбільше в Європі Заваллівське родовище графіту.

На Кіровоградщині значні перспективи розвитку видобувної промисловості. Однак у нинішньому вигляді, коли, за поодинокими винятками, сировина навіть без первинної обробки вивозиться якщо не за кордон, то до сусідніх, насамперед Дніпропетровської, областей України, вона не здатна принципово поліпшити ситуацію в області. Великі сподівання покладаються на нарощування видобутку урану, який на сьогодні становить близько 1 тис. т. Ціна 1 кг урану зараз зіставна з вартістю тонни зерна. Для нього є стабільний внутрішній ринок збуту, адже наразі Україна забезпечує власні потреби менш як наполовину. Втім, роль уранодобувної промисловості в масштабах області навіть за успішного розвитку й у перспективі не зможе зрівнятися з виробництвом зерна чи олії. На базі місцевих нікелевих руд діє Побузький феронікелевий комбінат. Гірничозбагачувальний комбінат з випуску ільменітового концентрату для титанової промисловості в Новомиргородському районі. В області видобувають залізну руду, яка, втім, переробляється в сусідній Дніпропетровській, а гірничозбагачувальний комбінат у Долинській досі залишається довгобудом (будується з 1980-х років).

Структура реалізованої промислової продукції підприємствами Кіровоградської області, 2014 рік, %

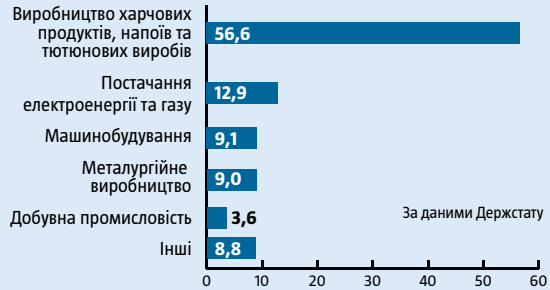

За даними Головного управління статистики в Кіровоградській області

Натомість нереалізованим лишається потенціал області у виробництві альтернативних джерел енергії в умовах її дефіциту в Україні. У 2014-му Кіровоградщина спожила 534 млн м³ природного газу та 0,26 млн т привізного кам'яного вугілля, ринкова вартість яких становить 3,5–4 млрд грн. Тим часом не розроблялися належним чином місцеві поклади ані бурого вугілля, ані торфу чи горючих сланців. Не кажучи вже про найбільший у розрахунку на одного мешканця потенціал виробництва палива з біомаси, яка залишається на полях після збору місцевих щедрих урожаїв. У відповідній царині область має неабиякі перспективи нарощування як виробництва, так і зайнятості, адже в названих сферах може успішно працювати малий та середній бізнес, саме виробництво порівняно рівномірно розподілятися по території області, а виготовлене та видобуте паливо вивозитися принаймні до сусідніх регіонів країни. Окрім

НЕРЕАЛІЗОВАНИМ ЛИШАЄТЬСЯ ПОТЕНЦІАЛ ОБЛАСТІ У ВИРОБНИЦТВІ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ В УМОВАХ ЇЇ ДЕФІЦИТУ В УКРАЇНІ

видобувної промисловості останнім часом в області також досить динамічно розвивається виробництво електронної та оптичної продукції (з $3 до $22 млн протягом 2011–2014 років), лакофарбової (із 4,5 млн кг до 8,5 млн кг), металоконструкцій (у 3,5 раза), брикетів і гранул для опалення з деревини та інших природних матеріалів (з 14,7 тис. т до 24,2 тис. т), пластикових вікон і дверей зі 106 тис. шт. до 144 тис. Також динамічно зростало виробництво низки видів меблів, продукції машинобудування (зокрема, у 1,7 раза — вантажопідіймачів та конвеєрів). Однак загальні обсяги випуску цієї продукції все ще лишаються незначними.

Майже не використовується наразі рекреаційний потенціал регіону. А він включає не лише фундамент для зеленого туризму із пов'язаними з ним масовою зайнятістю та збільшенням доходів сільських мешканців, а й лікувальний та ознайомчий туризм. Регіон використовує свій рекреаційний потенціал значно гірше порівняно навіть із сусідніми Черкаською чи Вінницькою областями.

Непримарний реванш

Роман Малко

Чи опиниться Кіровоградщина в обіймах «русского міра», з'ясується на найближчих місцевих виборах. Поки що все погано

Про те, що ситуація в Кіровограді та області завжди відповідає середньоарифметичній по Україні, знають усі місцеві жителі. Це вже традиційно, перевірено роками. Але, якщо це й насправді так, державі найближчим часом може загрожувати катастрофа. Дежавю постпомаранчевого реваншу регіоналів, зокрема в обласному центрі, буквально витає в повітрі.

ТІНЬ «СМОТРЯЩЕГО»

Ситуація в Кіровограді загалом програшна, кажуть тамтешні активісти. Міська громада десятки років перебувала під наркозом різних проросійських організацій, та й сьогодні антиукраїнські сили тут недалеко від керма. За час після Революції гідності в місті майже нічого не змінилось, і провина за це лежить переважно на Києві. Заради справедливості зазначу, що певні видимі зміни таки сталися (змінилось аж два голови ОДА), але це навряд чи відповідає очікуванням містян.

Відповідно до здорового глузду й тим паче логіки переможців вертикаль влади з приходом нових гравців повинна бути замінена тотально, бо тільки в такому випадку можна сподіватися на якусь її дієву роботу. Так завжди роблять усі, хто прийшов усерйоз і надовго й не планує поступатися здобутим. Так повелися свого часу регіонали з приходом Януковича. Тодішній голова ОДА Сергій Ларін, уродженець Харцизька, що на Донеччині, отримавши в управління Кіровоградщину, вичистив її від конкурентів миттєво й заповнив усі посади своїми, часто виписаними з Донецької області. Ніде не залишилося проукраїнських керівників. Усі силові очільники, аж до начальників райвідділів, були поміняні на донецьких.

Навіть на місцевих регіоналів він дивився з деякою підозрою і намагався якщо не витіснити їх зі своєї гри, то притиснути так, щоб не можливо було дихати. Усе, звісно, закінчилося бунтом, і ці хлопці, які повтікали з-під крила Ларіна, заповнили сьогодні чи не всі місцеві осередки всеукраїнських партій. Особливо багато їх у БПП та УДАРі. Але знову ж таки на погоду це не особливо впливає, бо крук крукові око не вибере. Як запевняють активні мешканці міста, що добре знаються на тонкощах тутешньої політики, сьогодні у провладному БПП три чверті колишніх регіоналів. Керівник президентської «Солідарності» в місті депутат Яринич нібито є бізнес-партнером Ларіна (приватний онкоцентр) і перебуває з ним у постійному контакті.

І навіть місцеві працівники галузі культури, поставлені колись Ларіним, на пиятиках, як подейкують, регулярно проголошують тости за свого благодійника — за його здоров'я, вірячи що хтось йому про це перекаже. Це вищої міри цинізм і раболіпство.

У ЧОМУ ФЕНОМЕН

Байок про те, яким чином регіонал — голова ОДА змусив область буквально лягти під себе, у Кіровограді можна наслухатися вдосталь. Хтось називає його добрим організатором, хтось — піарником, дехто переконує, що він умів знайти підхід до людей, сподобатись і перетягти на свій бік. Але основна причина, чому всі так чи так прогиналися під цього донецького гостя, — «бо знали, що Ларін особисто вхожий до Януковича». За переказами, щотижня обласний голова возив тому по $150–200 тис., зібраних із місцевого бізнесу. Документи, які підтверджують це, нібито виловили в Київському морі після втечі «гаранта». Дехто в Кіровограді запевняє, що особисто їх переглядав. Звідки такі суми, можна припустити, базуючись на місцевих переказах: гроші, мовляв, стікалися з найрізноманітніших джерел, усі були обкладені неофіційним митом і сиділи на голці. Скажімо, кожен голова райдержадміністрації нібито мав привозити в ОДА 30 тис. «зелених», а усі фермери платили по $15 із гектара. А коли врахувати, що розкошелювався кожен із них, а в області близько 1 млн угідь, то сума назбирувалася чимала.

ЗА ЧАС ПІСЛЯ РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ В МІСТІ МАЙЖЕ НІЧОГО НЕ ЗМІНИЛОСЬ, І ПРОВИНА ЗА ЦЕ ЛЕЖИТЬ НА КИЄВІ

Ані наступний після Ларіна очільник ОДА Олександр Петік, ані нинішній його наступник агробізнесмен Сергій Кузьменко не взяли на озброєння науку Ларіна й відповідно вся вертикаль влади, яка була вибудувана регіоналами, успішно функціонує досі. На своїх посадах зосталися замалим не всі колишні включно з директорами музеїв та бібліотек. Влада в особі Порошенка не прислала в область нормальних людей, які провели б зачистку, кажуть кіровоградські активісти.

ЗЕМЛЯ КУРКУЛІВ

Хай там як, а місцеві аналітики переконані, що Порошенко зробив правильний крок, поставивши на чолі аграрної області землевласника. Щоправда, не в тому напрямку. Фермера, мовляв, треба було вибирати якісно іншого ґатунку і в іншому кутку регіону. Річ у тому, що ситуація з політичними вподобаннями та настроями в області, яка завжди середньоарифметична від загальноукраїнської, пояснюється доволі просто. Кіровоградщина і справді чимось нагадує маленьку модель України зі своїм Донбасом і

своїми шахтарями на сході, в Олександрії, та доволі націоналістичними регіонами на Заході. А що область переважно таки аграрна, то фермери становлять тут неабияку потугу, котру просто необхідно нарешті залучати в місцеву політику, а не лише доїти з неї гроші. Інша річ, що аграрії на кшталт Кузьменка більш національно інертні й схильні до угодовства, тоді як господарі західних районів з огляду на різні обставини, хоч, може, ще й не доросли до активної політичної боротьби, є яскравим і типовим зразком українського куркуля, з якого з часом виростатимуть нові Симиренки, Ханенки чи Терещенки. Вони вже відчувають певну необхідність впливати там, де можливо, на розвиток свого краю, віддавати йому бодай частку з того, що на ньому заробляють, і нехай у них виходить це трохи примітивно, але щиро. Розповідають, що навіть у часи Януковича тамтешні «куркулі» завели собі моду влаштовувати один наперед одного по селах фестивалі до річниці української незалежності. Мірялися величиною феєрверків, а за дати проведення мало не билися, бо кожен хотів якнайближче до свята, але так щоб без накладок, аби запросити до себе чимбільше гостей.

ТРИ СТАНИ

Політична картинка Кіровоградщини бачиться доволі цікавою. Окреслюється кілька впливових сегментів, які тією чи тією мірою впливають на «температуру» регіону. Фермери — найпотужніший із них, що має достатньо ресурсів і можливостей. Їхня фракція доволі різномасна, загалом патріотична, і їй прогнозують велике майбутнє. Якщо, звісно, аграрії зуміють скористатися своїми можливостями.

Другий сегмент найактивніший, але й найгниліший. Це чиновники та бізнесмени (що нерідко одне й те саме), які циркулюють із партії в партію, тасуються на посадах і мають доступ до бюджетних коштів. Саме вони псують загальну панораму. Більшість чиновництва потрапляє в Кіровоград зі східних районів області, зокрема шахтарської Олександрії, де ситуація дуже показова: промисловість майже мертва, вугілля не добувається, зате менталітет і запити ідентичні донбаським.

Сегмент, який нібито поза політикою, але насправді чи не найвпливовіший гравець, такий собі «рєшала», — місцева громада УПЦ (МП). Ці хлопці в рясах у якийсь спосіб керують і клубом чиновників, тримаючи їх під своїм надійним патронатом, і косо поглядають на фермерів, і не відмовляють собі в задоволенні поопікуватися простими смертними. Їхня позиція настільки міцна, що конкуренти, як-от, скажімо, УПЦ КП, досі не розжилися на власний храм в обласному центрі й задовольняються лише околицями. Розповідають, коли в області до влади прийшли регіонали й змінилося все керівництво місцевої Кіровоградської єпархії УПЦ (МП), а настоятелем став Іоасаф (у миру Петро Губень), тоді найкращі парафії області перерозподілили на користь «своїх» людей. Сам владика й не приховує, кому симпатизує, він присутній на всіх офіційних заходах, де стоїть поруч із головою ОДА та мером, тож зрозуміло, що й надалі підтримуватиме своїх благодійників. Церковники не надто люблять, коли хтось втручається в їхні справи, зате не без задоволення самі пхаються в питання державні чи навіть бізнесові. Подейкують, більшість місцевих бізнесменів, якщо не всі, так чи так перебувають під церковним впливом, будують храми, роблять щедрі пожертви. А тому церква, безумовно, зацікавлена у збереженні тієї влади, яка не тільки буде до неї лояльна, а й коритиметься. А з огляду на деякі структурні та ідеологічні особливості УПЦ (МП) і нещодавній (він нібито відбувся) візит архієпископа до предстоятеля РПЦ Кірілла можна навіть не сумніватися, якою є офіційна позиція цієї церкви, принаймні в регіоні, й за кого вона проповідуватиме на виборах.

«Русскій мір» маніпулює. Бажання повернути місту стару імперську назву Єлисаветград та розгорнута шалена агітація з цього приводу не залишають жодних ілюзій

ТУТ РУСЬЮ ПАХНЄТ

Зрештою, вже й нині на стадії перейменування міста ця позиція продемонстрована вповні. Бажання повернути місту стару імперську назву Єлисаветград та розгорнута шалена агітація з цього приводу, до якої залучені весь адміністративний, церковний і лояльний громадський ресурс, не залишають жодних ілюзій. Місто принаймні позірно буквально схиляється перед імперським міфом. Готелі «Імперія», «Государь», «Єлисаветград», встановлено пам'ятник колишньому єлисаветградському міському голові Олександру Пашутіну, якого проголошено почесним громадянином міста, названо на честь нього вулицю. І це при тому, що окрім, можливо, його певних заслуг він був ще й організатором у Єлисаветграді 1881 року першого гучного в Російській імперії єврейського погрому. Зрештою, з вулицями в Кіровограді особлива історія. Їм бездумно повертаються старі назви, які часто суперечать не тільки національному характеру міста, а й здоровому глузду. Наприклад, одну з центральних так і затвердили Дворцова, навіть не додумавшись принаймні перекласти.

«Русскій мір» і справді має великі шанси взяти Кіровоград і привласнити собі з потрохами, якщо, звісно, цьому не буде організована гідна протидія. А от із протидією якраз усе складно. Основні медіа включно з державними так чи інакше підконтрольні людям із минулого, донецьким чи місцевим регіоналам. Ідеться і про телеканали, і про радіостанції, і про газети. Промивка мізків відбувається солідна, зазначають місцеві активісти. Телеканали взагалі поступово перетворюються на клерикальні. Попи беруть участь у ток-шоу, читають проповіді, з екрана не вилазять.

Помітно активізувався Опоблок. І на приватному каналі ТТV, і на обласному державному в найкращий час показують інтерв'ю з Бойком та Рабіновичем. Крутять розмову з Ларіним. Соціологічні служби також підігрують, натякаючи, що народ хоче бачити очільником області саме колишнього ставленика Януковича. Як за командою більшість районних газет розміщують на перших шпальтах матеріали з портретом Ларіна й повідомляють аналогічну дезу. У виборців коротка пам'ять, кажуть активісти, тому регіонали справді спокійно можуть набрати 15–17%.

Натомість місцеві партійні організації проукраїнського чи демократичного спрямування умовно нинішньої коаліції доволі слабкі. Відбувається постійне перетікання тих самих персонажів у різні політпроекти. До того ж усі вони надто залежні від керівництва в Києві, яке завжди недооцінювало Кіровоград і робило свої ставки, як правило, чомусь переважно на відпрацьований матеріал. На ці граблі там стають і зараз, тому результат слід очікувати відповідний. Нині фактично не вимальовується жодного більш-менш гідного проукраїнського лідера, який міг би об'єднати своєю фігурою громаду, що в принципі є доволі потужною. Вона серйозний гравець, який інтуїтивно не погоджується грати за нав'язаними правилами й переважно наламує політикам усі їхні плани та стратегії. Але всьому є межа. Люди втомилися від такого безголів'я і непрофесійності. Запропонуй місту хоча б якусь нормальну політичну фігуру, з телевізора, кажуть містяни, — і вона 100% виграла б вибори. Тут навіть середнього масштабу проукраїнський політик міг би застовпити місце на роки.

ОЦІНІТЬ КРАСУ ГРИ

Останнім часом Кіровоградом вперто ходять чутки, що доля виборів вирішена, ставки зроблені й ролі розподілені. З Києва нібито дали згоду на повернення колишніх, на рівень як області, так і міста. Можливо, це лишень чутки, але вони явно не безпідставні, бо ті, хто в темі, активно обговорюють можливі конфігурації і вже готуються до останнього бою. Цього разу бій за Кіровоград і справді може бути останнім. Боротьба буде не на життя, а на смерть, бо перемога дасть владу й гроші. Децентралізація віщує великі можливості, а аграрна область, у якій на кожній тонні зерна можна заробляти добру копійку, є ласим шматочком для всіх. Особливо після адмінреформи, коли окрім усього ще й бюджетні гроші залишаться на місцях. Сьогодні місцеві чиновники ще змушені їздити до Києва й просити, завтра ж цього не буде. Тому, коли до влади дорвуться всілякі зацікавлені шустряки, вони прийдуть уже навічно й триматимуть мешканців у залізних рукавицях. І треба просто забути про народовладдя.

Але повернімося до виборів. Як подейкують знавці місцевої політичної кухні, господарем області планує знову стати Сергій Ларін, соратник Януковича. Він і нині через своїх людей керує нею, але не проти узаконити свій статус. Зробити це можна, пройшовши в обласну раду й здобувши там відповідну підтримку. А зважаючи на широку агентуру це буде не складно. Посада голови ОДА дасть у нових умовах і за новими правилами фактично необмежену владу, і він зможе навіки отаборитися на Кіровоградщині, перетворивши її на своє приватне князівство.

На рівні міста ситуація також доволі схожа, хоча й непевніша. Найбільшу підтримку наразі, згідно з рейтингами, демонструє Андрій Табалов молодший — представник відомої родини «тушок» парламенту VII скликання. Він, можливо, і міг би спокійно розраховувати на перемогу, якби інші місцеві бізнесмени не отаборилися проти такої перспективи й не вирішили об'єднати зусилля. Подейкують, взяти владу в свої руки згідно з таємними домовленостями дуже прагне колишній негласний господар Кіровограда Ігор Шаров. Він із десяток років уже правив через своїх людей містом, і часи ці не можна назвати надто щасливими, бо збіглися якраз з епохою первісного накопичення капіталу.

Нині Шаров — екс-нардеп, колишній соратник Тігіпка, має під Києвом величезний маєток, нібито живе взагалі в Іспанії й особисто на мера не балотуватиметься. Але повпливати на ситуацію, очевидно, буде для нього справою честі, тим паче що Кіровоград йому місто не чуже. Одним словом, аби взути на виборах молодшого Табалова, решта місцевих бізнесменів чи олігархів, принаймні найвпливовіші, вирішили висунути проти нього свою узгоджену кандидатуру ректора Кіровоградської льотної академії Сергія Неділька, поставленого колись на цю посаду, як кажуть, самим Шаровим.

В КІРОВОГРАДІ НАВІТЬ СЕРЕДНЬОГО МАСШТАБУ ПРОУКРАЇНСЬКИЙ ПОЛІТИК МІГ БИ ЗАСТОВПИТИ МІСЦЕ НА РОКИ

Парадокс у тому, що колишній член ПР Неділько нині йтиме від БПП. Подейкують, він сам цього не дуже хоче, бо, можливо, розуміє, що є фігурою заслабкою, та й іти з посади ректора КЛА на каналізацію і латання дірок на дорогах — це не надто престижна справа, але його про це дуже попросили, пообіцявши в разі відмови пустити в хід якісь кримінальні справи.

Можливі, звісно, й інші конфігурації. Є традиційні висуванці, які не оминають жодних виборів і зазвичай набирають 200–300 голосів, це в них такий своєрідний бізнес. Точно будуть технічні кандидати, 7–10 осіб, бо як без них. Напевно, спробують свої сили і якісь дрібні політпроекти, вірні олімпійському принципу, але особливої погоди вони не зроблять.

Тому, швидше за все, у фінал мерських перегонів хочуть все-таки вивести Неділька й Табалова, щоб переміг Неділько. І єдиний, хто може скласти їм справді достойну конкуренцію, — заступник голови з гуманітарних питань ОДА Вікторія Атаманчук, висунута партією «Самопоміч», яка завдяки хорошій репутації та значній кількості прихильників має достатньо шансів об'єднати проукраїнську громаду міста.

Чи станеться так, як планують стратеги від екс-регіоналів, чи кіровоградська громада таки зуміє пошити всіх їх у дурні й зробити власний вибір, дізнаємося після виборів, але те, що вони в Кіровограді будуть не менш гарячі, ніж 2004 року, коли прогримів легендарний 100-й округ, можна навіть не сумніватися. Ставки зроблені, і приз вартий того, щоб перемогти.

Моє ім'я — моя доля

Віктор Брехуненко

Перейменування Кіровограда стане лакмусовим папірцем для суспільства і влади

Топоніміка, яка нас оточує, не лише сигналізує про цивілізаційний вибір суспільства, а й віддзеркалює стан його морального здоров'я **(див. *Тиждень*, № 20)**. Після ухвалення Верховною Радою Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки» дискусії щодо вибору стратегії заміни радянських топонімів оголили всю складність одужання нації від її колоніального спадку.

Нав'язані імперією символи мали нагадувати, хто в домі господар, і слугувати засобом морального упокорення колоній. Породжені імперськими назвами стереотипи мислення і світосприйняття так в'їлися в мізки значного прошарку українців, що викорчувати їх не змогла навіть новітня російсько-українська війна, яка, здавалося б, мала раз і назавжди розставити все на свої місця. Моральний шок від окупації Росією Криму та частини Донбасу зіпхнув цю «ватяну» частину суспільства в болото позірної байдужості, на якій відверто спекулюють проросійські сили. Звідси дикі, як на світову практику, пропозиції не перейменовувати Дніпропетровськ, а лише... змінити смислове наповнення назви, щоб не з'явилося нове українське ім'я міста, а збереглося давнє джерело руйнівного ідеологічного впливу. Звідси марення довкола Іллічівська, коли палке прагнення втримати українців у російській системі координат не зупинило міського голову, а з ним і митрополита Одеського та Ізмаїльського Агафангела, щоб запропонувати вважати місто названим на честь пророка Іллі й таким чином виставити себе посміховиськом, бо «отці міста й церкви» мали б знати, що тоді Іллічівськ треба перейменувати на Іллівськ.

Але найпоказовішими виявилися дискусії щодо перейменування Кіровограда.

У місті, де був надзвичайно активний Євромайдан і де у війні з російськими окупантами загинуло вже 37 Героїв, високо підняли голову проімперські сили, які хочуть повернути стару російську імперську назву Єлисаветград, накинуту Петербургом у XVIII столітті на честь цариці Єлізавети. У такий спосіб імперія «мітила» щойно загарбані землі, мовляв, це не Степова Україна, а російська земля. Кіровоградські імперці й не приховували своїх намірів відтоді, як СРСР зазнав краху й Російській імперії довелося шукати новий формат. Колишні затяті комуністи-імперці швидко перелицювалися в бізнесменів-компрадорів і взялися міняти у свідомості містян комуністичну міфологему на царську. Діяли в міру системно — від відкриття готелю «Єлисаветград» до видання «Елисаветградские ведомости». Містянам методично навіювали уявлення про величність назви Єлисаветград і небачену унікальність єлисаветградського періоду в історії міста. У часи президентства Віктора Януковича ці зусилля вилилися у відверту ворожість до всього українського, проти чого не заперечував офіційний Київ. «Регіональна» більшість у міській раді вдалася вже до практичних кроків, промовисто поновивши, наприклад, російські імперські назви двом центральним вулицям міста (тепер Велика перспективна та Дворцова).

Єлізавєтинські вензелі. Й досі залишаються на сучасному гербі Кіровограда

Коли цього року питання про перейменування міста постало руба, «єлисаветградці» вже були готові до наступу. Контролюючи місцеві засоби масової інформації, вони висунули тезу про його вирішення за допомогою референдуму. Попри російсько-українську війну, попри величезні жертви, які поклало місто на вівтар захисту України від російських окупантів, йому загрожують масштабні пропагандистські спекуляції довкола проблем, які є предметом обговорень фахівців-істориків.

Агітатори за повернення місту старої імперської назви Єлисаветград ігнорують не лише протести найактивнішої частини містян, а й підсумки громадських слухань, які відбулися в місті 27 серпня, науковий доробок всеукраїнської науково-практичної конференції «Перейменувальні процеси як цивілізаційний вибір українського суспільства» (Кіровоград, 11 червня 2015 року). Навіть більше: відкинуті наукові експертизи Інституту історії України НАН України, Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, де вичерпно обґрунтовано категоричну неприйнятність перейменування Кіровограда на Єлисаветград.

Для неформального лідера «єлисаветградців» депутата міської ради Ігоря Волкова головний мотив, який він публічно озвучив, полягає в тому, що після закінчення російсько-української війни буде якось незручно (!) перед Москвою за те, що... проігнорували назву Єлисаветград (вважайте за те, що не визнали ці терени «Новоросією»).

Спроби пов'язати нове ім'я і первісну назву фортеці від лукавого. Адже для того Росія свого часу й накидала цей топонім, щоб заявити про те, що тут її предковічна територія. Крім того що повернення назви Єлисаветград штучно відрізає цілий період історії міста й краю — козацький — і цинічно пропонує починати відлік від появи тут російської адміністрації, то ще й фіксує комплекс меншовартості у свідомості українців.

U.TYZHDEN@UKR.NET
ЗВОРОТНИЙ ЗВ'ЯЗОК

Вибір назви Єлисаветград засвідчить, на радість колишній метрополії, що самі українці вважають Степову Україну «Новоросією», то чому б після цього Росії не спробувати створити й тут якусь «народну республіку» та не продовжити «війну до побєдного конца»? Мати в самісінькому центрі України встромлений самими українцями «новоросійський кілок» — кращого подарунка російським окупантам годі придумати.

А світ дістане ще одне свідчення про брак почуття самодостатності в українських елітах і хаос у головах українців. В умовах потужної ідеологічної війни, яку провадить Росія, це завдасть чергового удару по міжнародній солідарності з українцями й створить психологічну готовність визнати Україну сферою російського впливу.

З появою на мапі України Єлисаветграда в нас неминуче виникне ще одне джерело напруження, адже частина суспільства ніколи не погодиться з відвертою наругою над історичною пам'яттю, над українськими воїнами, які сьогодні кладуть життя у війні за незалежність проти російської агресії. Виходить, що українська кров проливається на Донбасі задля того, щоб уславлювати російських окупантів XVIII століття?

Прибічники штучної «єлисаветградизації», тобто «новоросизації», топонімічного простору Степової України все це чудово розуміють. Недарма ж уже з кінця серпня місто заповнили агітаційні намети зі свідченням роздвоєної свідомості — гаслом «За український Єлисаветград» (!). Недарма ж вони намагаються затуманити справу, спекулюючи на тому, що збудована Росією фортеця була названа на честь Святої Єлисавети (мовляв, то не російська цариця, а свята Єлисавета, а тому будьмо побожними). І лукаво замовчують, що на гербі Єлисаветграда містився вензель Єлізавєти Пєтровни, а ніякої не святої, та й у місті ніколи не було церкви Святої Єлисавети. Навіть більше: до сходження цариці Єлізавєти на престол жодної церкви Святої Єлисавети не було й у Росії. Крім того, у ті часи при хрещенні ім'я немовляті вибирали за святцями й воно було пов'язане з котримось зі святих, тому ніхто не сумнівається, що Санкт-Петербург названий іменем Пєтра І, а не святого Петра. І якби, приміром, доньку цього Пєтра звали Софія, то й російський імперський форпост у Степовій Україні мав би шанс називатися Софієград (за логікою «імперців», звісно, тільки на честь святої, а цариця тут ні до чого).

Навіть саме включення до бюлетеня для консультативного опитування кіровоградців варіанта «Єлисаветград», що планує зробити колишня регіональна більшість у Кіровоградській міській раді, свідчитиме про спроби сьогоднішньої влади замість комуністичної імперської риторики перейти на російську імперську, тим більше що закону про дерусифікацію Верховна Рада не приймала і, схоже, не здатна прийняти. І це після стількох років репресій, голодоморів і русифікації українців! Тож кіровоградська ситуація є добрим тестом на зрілість і для громади міста, і для української влади, від якої всі чекають не ритуальних патріотичних запевнень, а реальних кроків, здатних покласти край руйнівній діяльності «імперців». Приспати своє сумління і сховатися за всілякими лукавими версіями про «святих» не вдасться нікому: ні міським депутатам, ні обласній адміністрації, ні, власне, містянам — сьогодні ще кіровоградцям.

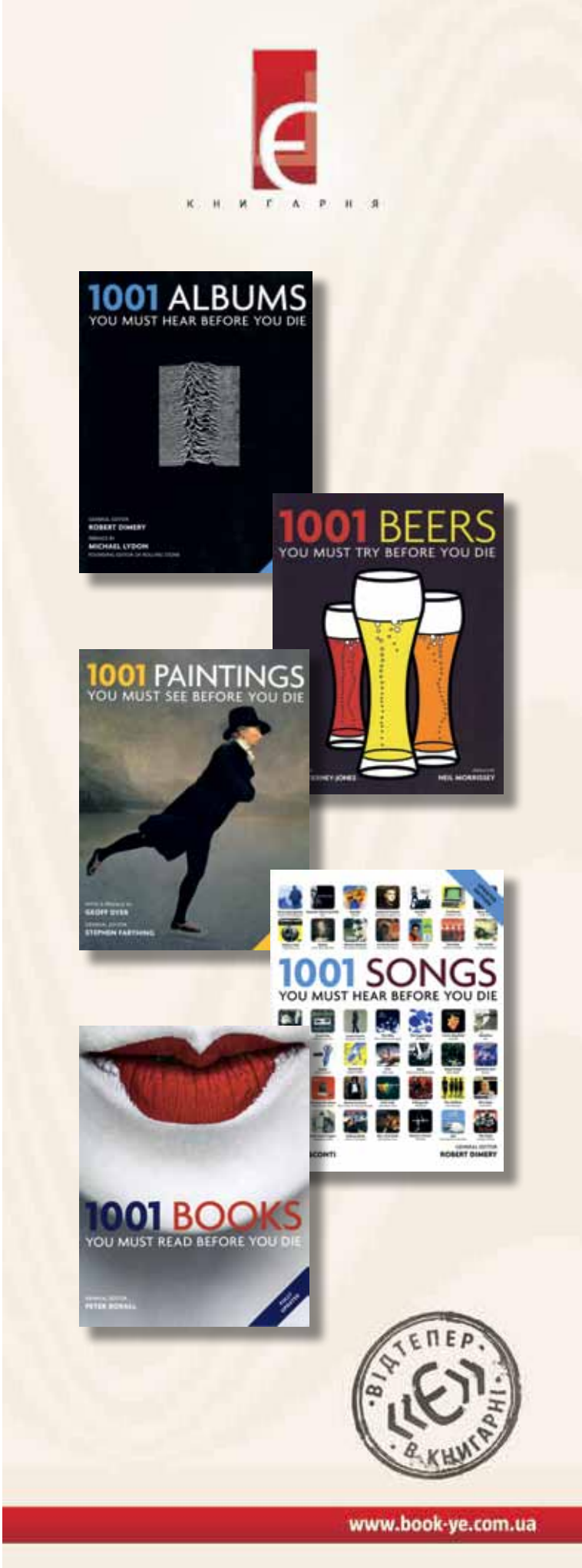

Українська стихія степового краю

Володимир Панченко

Етюд про місто, яке не слід повертати на карту «русского міра»

«СКІФОПІЛЬ»

Письменник Сергій Плачинда, відомий своїм бурхливим темпераментом і безкомпромісною вдачею, якось запропонував кіровоградцям перейменувати місто, у якому вони живуть, на Скіфопіль. І був він у цей момент піднесеним, як апостол, і радісно-збудженим, наче Піфагор, який вигукує: «Еврика!». А як же іще? — дивувався Сергій Петрович: півтори тисячі років тому в цих степах жили скіфи-орачі; за півсотні кілометрів на захід від міста, десь біля Новоукраїнки, начебто й слід шукати ту саму «місцевість Ексампай», про яку писав Геродот. І скіфський казан царя Аріанта місткістю 600 амфор, у якому готували настояний на зміях-мідянках «напій слави», також мав бути там! Ні, тільки Скіфопіль!

Панас Михалевич

Скіфських слідів тут, на обох берегах Інгулу, справді чимало. У 1763 році в урочищі Кучерові Байраки, що за 30 верст від Єлисаветграда, було розкопано так звану Литу могилу. Виявили в ній скіфське поховання, а в ньому — справжній скарб. Серед численних золотих прикрас, оздоблених мечів та піхов були там і 17 «голубков позолоченных» — тепер їхні зображення є елементом герба області. Усі коштовності комендант фортеці Святої Єлисавети відправив у Петербург, і нині скарб зберігається в Ермітажі.

Фахівці кажуть, що з розкопок 1763 року починається історія скіфознавства...

КОЛОНІЗАЦІЯ ДИКОГО ПОЛЯ

Проте історія міста на Інгулі бере початок усетаки не зі скіфських часів, а із середини XVIII століття. Вважається, що засноване воно було згідно з указом імператриці Єлізавети Петровни 1754 року. Хоча не варто думати, що виростало нове поселення на порожньому місці. То Генрик Сенкевич у романі «Вогнем і мечем» писав, що на південь від Чорного лісу (за теперішнім містечком Олександрівка) і на схід від Умані починалися безлюдні прерії: «Останні ознаки осілого життя на південь по Дніпру пропадали невдовзі за Чигирином, а по Дністру — відразу за Уманню; далі ж — до самісіньких лиманів і до моря — тільки степ, наче двома річками облямований. На дніпровському закруті, на Низу, кипіло ще за порогами козацьке життя, та в самому Полі ніхто не жив, хіба що по берегах, немов острови серед моря, подекуди траплялися «паланки». Земля, що хоч і пустувала, належала de nomine Речі Посполитій, і Річ Посполита дозволяла на ній татарам пасти худобу, та як тільки цьому чинили опір козаки, пасовиська раз у раз перетворювалися на поле бою»...

Утім, Євген Чикаленко (який, до речі, у 1876–1882 роках навчався в Єлисаветграді) недарма називав Сенкевича «геніальним брехуном». Насправді Дике Поле не було аж таким диким. Скажімо, на схід від Умані, на правому березі Синюхи, стояла Торговиця — «щит проти бусурман». За словами польського хроніста Йоахіма Єрлича, була вона «сильно укріплена валами і добре захищена військом та гарматами»...

Степи, що простягалися від Низу (нинішня Дніпропетровщина) й аж до Синюхи (захід Кіровоградщини) були землями запорозьких вольностей. Тож, коли в середині XVIII століття почалася російська колонізація краю і на Інгулі виросла потужна земляна фортеця, що мала стати південним форпостом імперії, спалахнули конфлікти між козаками та російською адміністрацією. Цікавим у цьому сенсі є адресоване імператриці «Прошеніе Войска Запорожского», датоване 20 квітня 1763 року. Козаки, нагадуючи про те, що землі між Дніпром і Синюхою з давніх-давен належали до володінь Війська, скаржилися на «утеснения и обиды» з боку генерала Ґлєбова й комендантів фортеці, які, ігноруючи визначені межі, захоплюють землі, вирубують ліси, тож козаки змушені залишати свої зимівники й «відступати» аж до самої Січі...

Ні, не був безлюдним цей степовий край, принаймні в середині XVIII століття, коли сюди прийшли колонізатори (одна з їхніх авантюр — проект «Нової Сербії», держави в державі, що охоплювала чималу територію). Ось і Дмитро Багалій, автор ґрунтовного дослідження «Колонізація Новоросійського краю і перші кроки його на шляху культури» (1889), стверджував: «...першими поселенцями Новоросійських степів були запорозькі козаки». І навіть Дмитро Овсянико-Куликовський, який вважав степи «транзитною» територією, і той погоджувався, що «малороси» — то «плем'я, яке за чисельністю займає перше місце в краї»...

Ці його слова стосувалися останньої чверті XIX століття, проте так було й через 100, й через 150 років (нині понад 80% населення Кіровоградської області становлять українці; є ще молдавани, болгари, росіяни, євреї, поляки...).

Отож, коли цариця Єлізавєта видала указ про заснування міста, це означало, що в такий спосіб довкола фортеці об'єднувалися козацькі поселення на берегах Інгулу, які вже існували. Їхні назви досі упізнаються у найменуваннях «кутків»: Лелеківка… Катранівка… Кущівка…

Поки йшли російсько-турецькі війни, фортеця на Інгулі мала стратегічне значення. Звідси в 1775 році вирушало «приборкувати» Січ військо генерала Текелія. Згодом тут була головна квартира Ґріґорія Потьомкіна, який командував російською армією… Проте всьому свій час: 1783 року сталося «покорение Крыма» (перша його анексія!); імперія відсунула кордони на південь, до Чорного моря… І Єлисаветград опинився «в тилу»…

Втім, військова його «місія» ще довго не скасовувалася. Понад 30 років (1829–1861) Єлисаветград був центром Південних військових поселень. Тут і досі стоїть триповерховий корпус, у якому зупинялися царі, приїжджаючи на «кампаменти» — по-теперішньому кажучи, навчання й огляди. Оглядати було що: Єлисаветград іще довго залишався містом кавалерії…

А потім його передали з військового відомства до цивільного, і стало місто одним із повітових центрів величезної Херсонської губернії — невеличким (із населенням 8 тис.), проте перспективним. І ось саме цей момент у житті міста й краю особливо важливий для нашого сюжету. Адже початок 1860-х років, після принизливої поразки Росії у Кримській війні й смерті Ніколая I, ознаменувався активізацією громадського життя, зокрема й у царині культури.

Іван Тобілевич

ТЕАТР: РІКА, ЩО ПОЧИНАЛАСЯ ЗІ СТРУМКІВ

По-своєму символічним можна вважати епізод 1862 року: в містечку Бобринець (45 верст на південь від Єлисаветграда) уперше зустрілися 22-річний Марко Кропивницький і 17-річний Іван Тобілевич. Обом їм судилося стати засновниками знаменитого «театру корифеїв», що відіграв неабияку роль не лише в суто культурному житті українців. Як свідчать спогади сучасників, він був також важливим чинником національного самоусвідомлення, «самостояння» русифікованого, проте не знищеного дотла, люду далеко за межами Степової України.

А починалося усе з численних аматорських вистав, на які був неабиякий попит. І в Бобринці, і в Єлисаветграді, і в Олександрії, і в Новомиргороді… Заїздили сюди, у степи, й мандрівні трупи. Театральна «лихоманка» була такою сильною, що коли на єлисаветградській сцені у 1859 році з'явився знаменитий англійський трагік Айра Олдрідж (Отелло!), почався справжній ажіотаж: здавалось, усе місто було заворожене його пристрасною, екзальтованою грою. Був серед глядачів і юний Іван Тобілевич…

Якийсь особливий культурний «гумус» мала ця степова земля, на якій, кажучи Довженковим словом, «проізростали» яскраві таланти Миколи Садовського, Панаса Саксаганського, Марії Садовської-Барілотті, згодом Івана Мар'яненка, Гната Юри, Олександра Загарова…

1867 року в Єлисаветграді збудували справжнє приміщення театру. Військовий інженер-полковник Георгій Трамбіцький купив на березі Інгулу ділянку землі й невдовзі на ній «виріс» Зимовий театр. На старих фотографіях можна роздивитися його чудесний інтер'єр із симпатичними балконами, ложами, партером… «Театр був пофарбований у яскраво-рожевий колір, на фронтоні золотими буквами так і було написано: храм Мельпомени, — згадував письменник Дон Амінадо, чиє дитинство минало тут, у місті на Інгулі. — Боже, з яким трепетом ми входили до храму мистецтва! Усе в цьому безсумнівному храмі було вдало й тонко продумано. І знаменита люстра у лірах та амурах, і «вишка-райок-гальорка». Тривожним томлінням, найсолодшою із мук млоїли душу театральні запахи…»

Саме на сцені цього театру 28 жовтня 1882 року відбулась історична вистава «Наталка Полтавка» з молодою Марією Заньковецькою в головній ролі. Вистава стала точкою відліку в історії «театру корифеїв»…

І знову ж таки: ріки починаються зі струмків. Тому так важливо пам'ятати імена не тільки великих, а й тих, хто зводив «підмурівок будові», залишаючись мовби в тіні. Ось хоч би Микола Федоровський — один із єлисаветградських «шістдесятників», викладач юнкерського училища, штаб-ротмістр. Це з його ініціативи в місті було створено Товариство для поширення грамотності й ремесел, яке мало широку програму культурно-просвітницької праці. У домівках його активістів влаштовувалися літературно-музичні вечори, які з часом «перекочували» до будинку громадського зібрання, де було обладнано театральну сцену. У 1875 році місцеві ентузіасти поставили видовищні, темпераментні «Вечорниці» Петра Ніщинського, викладача грецької мови однієї з одеських гімназій, самобутнього композитора (а водночас і перекладача Гомерової «Іліади»!). Успіх «Вечорниць» був тріумфальним. І забезпечили його український хоровий колектив Миколи Фе- »

«Храм Мельпомени», Зимовий театр

«Реалісти» початку 1880-х. Крайній праворуч — Олександр Тарковський (стоїть), третій ліворуч — Євген Чикаленко (сидить)

доровського та аматорський гурток Івана Тобілевича. «Саме постановка «Вечорниць», — вважають дослідники, — стала поштовхом до створення Марком Кропивницьким власне української трупи». Тієї самої, яка в 1882 році дебютувала виставою «Наталка Полтавка»...

ГРОМАДІВЦІ Й НАРОДОВОЛЬЦІ

І ще одне «притінене» ім'я хочеться згадати — лікаря Панаса Михалевича. Живучи в Києві, він був близький до Михайла Драгоманова й інших членів «Громади», через що після появи Емського указу Михалевича вислали і в 1878 році він зрештою перебрався до Єлисаветграда. А там одним із найближчих його приятелів став секретар міської поліції Іван Тобілевич! Щоправда, цей секретар був особливим: на сторінках газети «Елисаветградский вестник» друкувалися його театральні рецензії, та й сам він (як і його дружина Надія, у дівоцтві Тарковська) добре знав, що таке «театральні запахи», які «млоять душу»...

Навколо Михалевича й Тобілевича гуртувалася місцева інтелігенція. Причому в Михалевича і в будинку Тобілевичів на вулиці Знаменській збиралися не тільки «батьки», а й «діти»: Андрій Грабенко (згодом фольклорист, відомий більше під псевдонімом Конощенко), Олександр Тарковський (батько поета й дід кінорежисера зі світовим ім'ям!), Євген Чикаленко (менеджер українського руху кінця XIX — початку XX століття), Олександр Волошин (майбутній етнограф і музикознавець)... Так сформувалися два гуртки: один — культурно-просвітницький, громадівського типу, другий — із народовольським ухилом. І то вже була справа рук молодого Тарковського, який після закінчення місцевої «реалки» став студентом Харківського університету, де й захопився ідеями радикального народництва...

У 1883–1884 роках жандарми розгромили обидва гуртки. Найбільша кара впала на голови Михалевича й Тарковського, яких надовго заслали «за Байкал». Та й Іван Тобілевич опинився далеко від рідних країв, у Новочеркаську. А вільного слухача природничого факультету Харківського університету Євгена Чикаленка на цілих п'ять років відправили «до батька», у село Перешори Ананьївського повіту, встановивши за ним гласний нагляд поліції...

Що й казати: історія українських громадських рухів останньої чверті XIX століття без цього яскравого єлисаветградського епізоду була б неповною...

УЧНІ «БАЙГОРОДА»

Блукаючи вулицями нинішнього Кіровограда, можна раз у раз зустрітися зі свідками тієї старовини, про яку я зараз розповідаю. Фортеця, старі кавалерійські казарми, театр, будиночок Тобілевичів на Знаменській... Не пропустимо нагоди побувати й у приміщеннях колишньої «реалки» (тепер тут Технікум механізації сільського господарства) та її «посестри» — чоловічої класичної гімназії (де з початку 1990-х розмістилися місцеві еменесники).

Єлисаветградське земське вище реальне училище було надзвичайно цікавим закладом. Заснувало його земство у 1870 році. На установчих документах, що зберігаються в обласному архіві, я бачив підпис Павла Зеленого, тодішнього голови повітової земської управи (історія цього «ліберального українофіла», як називав його Євген Чикаленко, вельми й вельми колоритної особистості варта спеціальної розповіді, а його ім'я — увічнення в назві однієї із найгоноровіших вулиць міста). Статут визначав, що мета училища — допомогти «юношеству приготовляться к деятельности». «Приготовляться», здобуваючи необхідні знання, потрібно було протягом семи років. Ну а за окрему плату учні в разі відповідного бажання батьків могли навчатися також музики й танців...

Історія «реалки» непогано вивчена кіровоградськими дослідниками, я ж тут згадаю лише тих, хто «приготовлял» учнів: директора Михайла Завадського («це був чоловік видатного розуму і неабиякий педагог», — писав про нього Чикаленко), учителя рисувальних класів Фелікса Козачинського, історика Володимира Ястребова (до речі, активного автора «Киевской старины» та інших періодичних видань, археолога-аматора), славіста Віктора Григоровича, який переїхав з Одеси, де він працював на посаді професора Новоросійського університету...

УЯВЛЯЮ, ЯК ТІШИТИМУТЬСЯ КІСЄЛЬОВИ Й ПУТІНИ, ЯКЩО НА КАРТУ СТЕПОВОЇ УКРАЇНИ, ЗЕМЕЛЬ ВОЛЬНОСТЕЙ ЗАПОРОЗЬКИХ, РАПТОМ ПОВЕРНЕТЬСЯ «ЄЛИСАВЕТГРАД»!

Єлисаветградська «реалка» дала ціле гроно видатних українців. Микола й Панас Тобілевичі, Євген Чикаленко, Євген Маланюк, Ольгерд Бочковський, Гнат Юра, Юрій Яновський... Частина з них після визвольних змагань подасться в еміграцію, інші залишаться на українських теренах, проте всі разом вони ткали ту «тканину» історії,

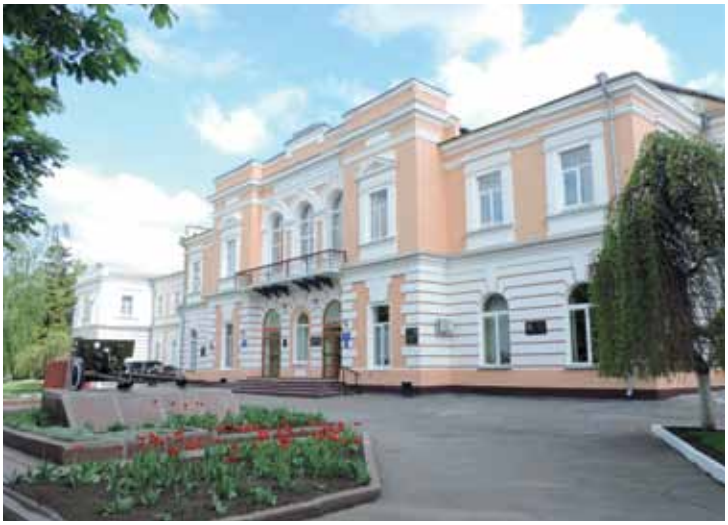

Колишня ЄКГ (Єлисаветградська чоловіча класична гімназія)

Хутір Надія, творча лабораторія Івана Тобілевича

без якої наступні генерації мали б перед собою значно пустельніший ландшафт...

Час від часу я буваю в коридорах й аудиторіях колишньої «реалки». Їх вигляд також, кажучи словами Дон Амінадо, «млоїть душу». Особливо вражає внутрішня церква з її хорами, великим простором і неймовірною акустикою. І коли тут виступає муніципальний камерний хор під орудою заслуженого діяча мистецтв України Юрія Любовича, «млоїння душі» стає особливо відчутним; мимоволі згадується й те, що серед учнів «реалки» колись були великі музиканти Генріх Нейгауз і Кароль Шимановський...

Ну а щодо ЄКГ (Єлисаветградської чоловічої класичної гімназії, заснованої через кілька років після «реалки»), то і в її історії чимало яскравих сторінок. Візитка кожного навчального закладу — його випускники. От і уявіть собі: ЄКГ виявилася справжньою літературною «кузнею»! Навчалися тут і прозаїк та драматург Володимир Винниченко, і сатирик Дон Амінадо, і класики польської літератури Ярослав Івашкевич та Міхал Хороманський (польська колонія в Єлисаветграді була великою і впливовою)... У стінах ЄКГ здобував освіту навіть майбутній нобелівський лауреат — фізик Ігор Тамм!

Винниченко, який ще з гімназійних літ мав репутацію enfant terrible і часто бунтував, вступаючи в конфлікти з адміністрацією закладу та гоноровими «мажорами», які демонстрували презирство до мужицького походження й української мови свого ровесника, згодом у багатьох творах «воскресить» колорит міста, у якому минули його дитинство та юність. Характерними в цьому сенсі є оповідання Винниченка «Федько-халамидник», новелістичний цикл «Намисто», а також роман 1912 року «По-свій», герой якого потрапляє в рідні краї після заслання, ходить вулицями міста, намагаючись упізнати те, чого не бачив цілих 10 років...

Місту на Інгулі загалом пощастило на письменників. Поети, прозаїки, драматурги, вони з часом віддячили своїй «колисці». Серед найбільш колоритних літературних героїв, варти того, щоб їхні постаті прикрасили парки й вулиці цього степового кутка України, я назвав би передусім Мартина Борулю і Федька-халамидника. А чому б і ні? Земляки ж, яскраві, ексцентричні персонажі...

Утім, найпіднесеніші, найекзальтованіші, найіронічніші слова про своє Місто написав випускник «реалки» Юрій Яновський, український неоромантик. «Наше місто, розлігшись на річці головою до сходу, подібне до прекрасної дівчини, що потягається ранком на дівочій постелі, розметавши ковдру і затуляючи очі руками від світла. Непорядок у кімнаті, неприбрано, а дівчина не встає собі, засинає, підіклавши руку під рожеву щоку. Так місто ранком завивається в пару млинів, в дим і в тумани, що їх нажене вітер зі степу...» Це «Байгород», повість, написана Яновським 1926 року в Одесі, де він працював на кінофабриці...

* * *

Байгород Юрія Яновського часом згадують у нинішніх запеклих дискусіях про те, якою має бути нова назва міста на Інгулі. Моя б воля, то я так і назвав би його: Байгород! (Хоча не матиму нічого проти Інгульська чи Златополя.) Бо що нам, українцям, російська імператриця Єлізавєта, навіть якщо підлабузники XVIII століття злегка «замаскували» її ім'я згадкою про святу Єлисавету? Уявляю, як тішитимуться кісєльови й путіни, якщо на карту Степової України, земель вольностей запорозьких, раптом повернеться «Єлисаветград»!

Нам до цього байдуже? Ми згодні вкласти козир до рук апологетам «русского міра»? Ми готові підіграти пропагандистам країни, яка веде проти нас найпідлішу в європейській історії війну?

Назви — це символічні маркери; ними «мітять територію». Символ «привласнює» об'єкт... Це варто пам'ятати. Тому так важливо й корисно озирнутися, щоб подивитися в очі тим, чиїми зусиллями протягом століть творилася українська стихія степового краю...

Земля Степу

Юрій Митрофаненко, Кіровоград

Родючі чорноземи Приінгулля завжди були джерелом достатку та добробуту мешканців поселень на сивому Інгулі

Терени цього краю з давніх-давен були освоєні землеробами. Не дивно, що чимала кількість пам'яток давніх землеробських культур України припадає саме на Кіровоградщину. Велика Скіфія, вагомий прошарок якої становили скіфи — орачі, землероби, також містилася в серці українського Степу. А якщо відволіктися від сивої давнини й глянути ближче до сучасності, то побачимо, що й нині представники аграрного бізнесу є одними з найбагатших на родючих теренах Приінгулля.

СТЕП КОЗАКІВ-ХЛІБОРОБІВ

Український Степ ніколи не був безлюдним, але стала колонізація родючих земель сучасної Кіровоградщини (сподіваємося, невдовзі край позбудеться цього ганебного імені) розпочалася ще в XVI столітті, коли тут вже з'являлися перші козацькі поселення: зимівники, слободи, бекети. Особливо цей процес активізувався в добу Нової Січі: припинилися набіги кримських татар, доступ до запорозьких земель ще з часів грамоти Стефана Баторія від XVI століття дістали не лише запорозькі козаки, а й мешканці Лівобережної Гетьманщини, переважно з Полтавщини. Невдовзі Степ залюднили козацькі зимівники та слободи. За Петра Калнишевського цей процес зазнав свого розквіту. Кошовий успішно продовжив реалізацію українського економічного проекту — освоєння цілинних земель прикордонного Степу.

Метою Калнишевського було перетворення запорожців на заможних, самодостатніх господарів-землевласників. Крім того, він не тільки не забороняв лівобережним козакам і селянам селитися на землях Низового Війська Запорозького, а й заохочував такі міграції. Про успіх діяльності Петра Івановича свідчила дедалі більша кількість поселень на території Інгульської, Кодацької та Буго-Гардівської паланок (адміністративних одиниць Нової Січі), а також поява серед українців прислів'я: «Як був кошовий Лантух, то нема чого було покласти в лантух, а як прийшов Калниш, то був на столі цілий книш». Українці розгорнули «обширную экономическую деятельность», як висловилася згодом Єкатеріна II. Вони активно торгували з Польщею, Кримом, Волощиною і ставали економічно незалежними від Російської імперії. Що зрештою й послужило головною причиною ліквідації Запорозької Січі за наказом імператриці.

Основою господарства Нової Січі був зимівник — велике козацьке фермерське господарство, яке базувалося на займанщині (освоєнні земельних наділів колишнього Дикого Поля) та вільнонайманій праці. Кіровоградський філолог Леонід Куценко поцікавився прізвищами та соціальним статусом власників містечок, сіл, слобід, хуторів, пасік, земельних наділів: Прокіп Гаврук, Гнат Галаган, Андрій Головко, Олексій Запалисвічка, Василь Гегела, Федір і Василь Зарудні й т. д.

Загалом у середині XVIII століття з'явилося близько тисячі власників на нових землях. Етнічний склад — виключно українці. Куценко небезпідставно вважав, що саме вони є справжніми господарями, «бо це була їхня земля, це була їхня власність», отже, мали стати основою майбутньої державної еліти. Згідно з дослідженнями Анатолія Пивовара в задніпровських поселеннях проживало до 20 тис. осіб. Невеликий відсоток землевласників у XVIII столітті становили п'ять грузинських князів і менш як десяток російських дворян. За 100 років панування російської влади на українських землях форма земельної власності, прізвища та національність землевласників зазнають суттєвих змін.

УКРАЇНСЬКОМУ «ФЕРМЕРСЬКОМУ» ШЛЯХУ РОЗВИТКУ РОСІЯ ПРОТИСТАВИЛА «ПОМІЩИЦЬКИЙ»

Отже, «козацькому» (по суті, фермерському) шляху розвитку сільського господарства (згодом цей спосіб організації господарства назвуть американським) Російська імперія, яка у 1750-х роках, із порушенням домовленостей з Кошем, проникла на терени козацьких володінь, протиставила свій «поміщицький» (по суті, прусський, плантаторський, латифундистський) шлях. Який, звісно, був антиукраїнський, бо супроводжувався не тільки відбиранням землі, а й депортацією населення, ліквідацією козацького самоврядування та особистої свободи.

Активна мілітарна колонізація козацьких земель Російською імперією розпочалася зі створенням у 1752 році військового поселення Нова Сербія під командою генерала Івана Хорвата з центром у Новомиргороді. Того самого року імператриця Єлізавєта Пєтровна підписала указ про будівництво на берегах Інгулу фортеці Святої Єлисавети. Як зазначив історик-краєзнавець

Сергій Шевченко, цим указом було ініційовано прихід російських військ на терени Центральної України, бо опорних пунктів Російської імперії південніше від Єлисаветграда ще не існувало. Автор першої праці з історії Єлисаветграда міський голова Олександр Пашутін зазначив, що «фортеця Св. Єлисавети була збудована в дикому степу поблизу запорізьких зимівників на правому нагірному боці річки Інгул. Вона мала захистити цей край від набігів татар та запорожців». Аналізуючи ці факти, Сергій Шевченко зазнає, що нав'язана козацькому краю фортеця забрала життя й здоров'я кількох сотень українців ще під час будівництва, а далі: «Різномасті романовські полки фактично перетворили колишні Запорозькі Вольності з козацькими містечками, селами, слободами, зимівниками, рибними й бортничими промислами на військовий табір Російської імперії». Фактично фортеця була розміщена на землях, уже освоєних запорожцями, привласнених та оброблюваних ними.

Леонід Куценко порівняв перелік прізвищ землевласників Задніпровських місць кінця XVIII та кінця XIX століть. Його висновок: тепер станову еліту репрезентували росіяни, не загубилися навіть серби, євреї. І майже відсутні українці — нащадки козаків, ті, хто боронив цю землю в козацьких полках, хто заселяв її зимівниками, селами й хуторами. Землі в Російській імперії вистачило всім, але українцям дісталося найменше. І це при тому, що перепис 1897 року засвідчив у Єлисаветградському та Олександрійському повітах 90% українського населення.

ОСЕРДЯ СТЕПОВОГО БІЗНЕСУ

Сільське господарство на теренах краю навіть за найнесприятливіших чинників для його розвитку, як-от кріпацтво, мілітаризація краю, поява військових поселень, латифундистський шлях розвитку, традиційно залишалося найприбутковішою галуззю господарства на Приінгуллі. Ось уривок із книжки Євдокіма Зябловского від 1810 року «Землеописание Российской империи для всех состояний»: «Єлисаветградський повіт за природним своїм положенням є вельми пристосованим для ведення сільського господарства. Скотарство та хліборобство доведені до розвинутого стану». І це попри ненависні військові поселення, кріпацтво, низький рівень техніки обробітку землі та технології вирощування культур, екстенсивний характер розвитку!

Історія успішного «золотого віку» Єлисаветграда розпочинається з реформи, безпосередньо пов'язаної із сільським господарством, — ідеться про селянську реформу 1861 року. Знавець історії Кіровоградщини Петро Кизименко підкреслив: «У січні 1858 року ненависні людям військові поселення були ліквідовані. Доленосний для Російської імперії взагалі і для України у її складі зокрема 1861 рік став етапом і в розвитку міста. Зі скасуванням кріпацтва економічний та культурний розвиток Єлисаветграда пожвавлюється. Адже розкріпостилися не лише селяни. Розкріпостилася приватна ініціатива, і це наклало відбиток на все життя». Загалом Єлисаветград входив у десятку українських міст за кількістю міщан купецького стану.

П'єса «Хазяїн» (1900) не сходить зі сцен українських театрів. Добре знаючи життя нової сільської буржуазії, І. Карпенко-Карий зумів створити яскравий і колоритний образ Терентія Пузиря

Чим же займалися підприємства пореформеного Єлисаветграда? Переробкою продуктів хліборобства та тваринництва. Стрімке зростання капіталістичного господарства пришвидшило будівництво підприємств для виготовлення сільськогосподарських машин і знарядь. Протягом 60–90-х років XIX століття тут було відкрито до десяти таких об'єктів. До середини 1890-х кількість фабрично-заводських підприємств Єлисаветграда збільшилася удвічі, а обсяг виробництва на них — у 13 разів. Значно зростає кількість парових млинів для переробки борошна. На початку XX століття 13 млинів давали продукції вже на 13 млн руб. З метою доставки сільськогосподарської продукції до портів Чорного моря у 1868 році було споруджено залізничну лінію Балта — Одеса. У 1869-му в експлуатацію здали залізницю Єлисаветград — Кременчук, яка з'єднала місто з водним шляхом по Дніпру та з Донбасом.

Швидкий розвиток сільського господарства сприяв збільшенню інвестицій в економіку Єлисаветграда. У 1874 році підприємці з Англії Роберт і Томас Ельворті в місті заснували майстерню з ремонту сільськогосподарського реманенту. Але по-справжньому справи пішли вгору, коли у 1880-х для потреб сільського господарства в місті стали випускати машини власної конструкції (молотарки, сівалки, крупорушки), які були добре пристосовані до ґрунтів країни. Саме на цьому підприємстві сконструювали першу в Російській імперії рядкову сівалку. Орієнтований на потреби сільського господарства завод Ельворті був найуспішнішим підприємством міста.

Саме в пореформений період Єлисаветград активно впорядковується. Якщо на початку 1860-х років у місті на Інгулі із 2 тис. будинків кам'яними були лише 197, то в 1860–1890-ті обличчя Єлисаветграда невпізнанно змінилося. У місті відкрили телеграф, поштову контору, залізничний вокзал, з'явився телефонний зв'язок, запустили електричну станцію, електричний трамвай (четвертий в Україні та Російській імперії), спорудили водогін, побудували театр, якому судилося стати сценою народження «театру корифеїв». Лев Троцький, який відвідав місто на початку XX століття, згадував: «Жодна столиця світу не справила такого враження, як Єлисаветград». Місто хвалив не лише Троцький, а й укладачі «Энциклопедического словаря Брокгауза и Ефрона»: «Це одне з найупорядкованіших і найкращих міст, що не поступиться багатьом губернським». Заможні купці, а в місті їх було досить багато, замовляли архітекторам розкішні приватні особняки та прибуткові будинки, було також чимало готелів, що свідчили про його відвідини передусім із комерційною метою.

Джерела прибутків заможних міщан були різні. Так, укладачі «Энциклопедического словаря Брокгауза и Ефрона» випуску 1894 року в статті про Єлисаветград писали: «Після Одеси в Єлисаветграді друге за обсягом борошномельне виробництво. На десяти парових млинах переробляється щороку до 3 млн пудів зерна. Борошно відправляється до різних міст Росії та за кордон. Єлисаветград — великий зерновий ринок і центр торгівлі значного регіону, що тяжіє до нього. Загалом п'ять ярмарків. Предмети торгівлі: хліб у зерні й борошні, худоба, вівці та вовна, коні».

Олександр Пашутін був керманичем міста у 1878–1905 роках і ввійшов в історію як найкращий міський голова протягом усього його існування під різними назвами. У часи економічного буму він писав про економіку міста: «Сьогодні Єлисаветград є головним пунктом збуту та продажу місцевих товарів: жита, пшениці, вівса, шерсті, воску, меду, масла. Крім відправки за кордон великої кількості хліба в зерні відправляється борошно, для приготування якого в місті існує чотирнадцять першокласних парових млинів, які переробляють до 5 млн пудів на рік пшениці».

Як бачимо, найуспішніший міський голова чітко визначив джерела прибутків місцевих купців. Тому закономірно, що економічний розвиток міста був безпосередньо пов'язаний з орієнтацією промисловості на потреби сільського господарства. Понад те, саме зростання міста відбувалося за рахунок селян, які в мовах урбанізації ставали містянами, та злиття з ним довколишніх українських сіл. Ковалівка (до речі, саме так називалося село, а не Кузнєцовка), Кущівка (а не Кустовка), Балка (а не Овраг), Лелеківка (колишня Інгульська слобода, а не Аістовка) — ці українські за назвами та населенням села поступово з'єднувалися з містом.

АРТІЛЬ ПРОТИ ЛАТИФУНДІЙ

Наприкінці XIX століття у Єлисаветградському повіті в козацькому селі Аджамка, яке й досі умовно поділяється на сотні, український громадський діяч Микола Левитський в аграрній сфері започаткував цікавий експеримент. Ось як висловлювався про нього відомий краєзнавець Володимир Босько: «Наприкінці XIX століття наш провінційний Єлисаветград гримів на всю Росію. Про те, що відбувається в селах Єлисаветградського повіту, писали майже всі поважні столичні часописи, до міста розпочалося справжнє паломництво відомих людей (серед них Леся Українка). Усі вони з величезним інтересом спостерігали за єлисаветградським експериментом Левитського».

Про цю людину наприкінці XIX століття писали російські та європейські видання. Левитський, який був членом єлисаветградської Української громади, починав із теоретичних напрацювань у створенні сільськогосподарських кооперативів. А повернувшись на терени Приінгулля в 1891 році, поринув у процес їх практичної реалізації. Миколі Левитському довелося обмірковувати та втілювати в життя нелегку справу об'єднання індивідуалістів-українців у колективні спілки та артілі.

У 1894-му в селі Федвар (нині Підлісне) було створено перший колектив кооператорів. А в 1896-му в Єлисаветградському повіті було майже 80 артілей, що об'єднували на добровільній основі 287 господарств. Як згодом напишуть дослідники: «Не все вдавалося артільним піонерам, але справа таки мала успіх і з року в рік до неї долучалися все нові й нові люди». Того самого 1896-го «артільний батько» Левитський брав участь у Міжнародному кооперативному конгресі в Парижі.

У XIX СТОЛІТТІ ВЧОРАШНІ КУРКУЛІ СТАЛИ МІЩАНАМИ СТЕПОВИХ МІСТ — ЗАМОЖНИМИ І СТАТЕЧНИМИ БУРЖУА

У добу Українських національно-визвольних змагань 1917–1920-х років українське селянство Приінгулля чинило шалений опір аграрній політиці більшовиків. Нове покоління власників збройно виступило проти комуністичних експериментів на селі. Терени Кіровоградщини входили до сфери впливу Холодноярської республіки, чимало отаманів цієї потужної збройної селянської організації були вихідцями із сільської місцевості сучасного Приінгулля. А терени Єлисаветградського та Олександрійського повітів чи не найдовше не корилися більшовикам!

Земля — найцінніший ресурс української нації. Збереження цього ресурсу та дбайливого землевласника має стати запорукою економічного розвитку України. А пам'ять про здобутки попередніх поколінь, поєднана із сучасними технологічними досягненнями, дасть українцям твердий ґрунт під ногами, щоб бути справжніми заможними господарями своєї землі.

К Н И Г А Р Н Я

М. КИЇВ
вул. Лисенка, 3 тел.: (044) 235-88-54, вул. Спаська, 5 тел.: (044) 351-13-38,
пр-т Повітрофлотський, 33/2 тел.: (044) 275-67-42
вул. Льва Толстого, 1 тел.: (044) 383-61-49

М. ЛЬВІВ
пр-т Свободи, 7 тел.: (032) 235-73-68
вул. Галицька, 9 тел.: (032) 235-70-06

М. ХАРКІВ
вул. Сумська, 3 тел.: (057) 731-59-49

М. ІВАНО-ФРАНКІВСЬК
вул. Незалежності, 31 тел.: (094) 928-31-41

М. ВІННИЦЯ
вул. Соборна, 89 тел.: (0432) 52-93-41

М. ТЕРНОПІЛЬ
вул. Валова, 7-9 тел.: (0352) 25-44-59

М. ВОЛОДИМИР-ВОЛИНСЬКИЙ
вул. Ковельська, 6 тел.: (03342) 2-19-57

М. РІВНЕ
вул. Короленка, 2 тел. (094) 928-31-44

М. ЛУЦЬК
вул. Лесі Українки, 30 тел. (0332) 72-43-76

www.book-ye.com.ua

І Н Т Е Р Н Е Т - М А Г А З И Н
WWW.BOOK-YE.COM.UA/SHOP

МАФіозні війни

Богдан Буткевич

Наскільки безкомпромісною є боротьба київської влади з малими архітектурними формами

ФОТО: УНІАН

УМОВНО ЛЕГАЛЬНІ. Через дірки в законодавстві та брак загального аудиту ніхто досі не знає точної кількості МАФів у столиці

Мабуть, не знайдеться людини, яка не чула б про епічну боротьбу київської влади з МАФами — кіосками й торговими точками, що заполонили столицю протягом останнього десятиріччя. Чи не щодня Департамент міського благоустрою та збереження природного середовища КМДА, котрий очолює такий собі Дмитро Білоцерковець, або лояльні до Віталія Кличка ЗМІ рапортують про знесення чергової ятки чи наливайки біля метро. А у відповідь ображені мафівці постійно перекривають магістральні вулиці чи гучно страйкують на Хрещатику. Картинка ніби й красива, але ж незліченні павільйончики продовжують торгівлю. Багато хто підозрює, що під виглядом боротьби з незаконними МАФами нинішня київська влада та її спонсори намагаються заробити й витиснути з дуже вигідного бізнесу конкурентів.

Отже, згідно із законодавством, МАФ, тобто мала архітектурна форма, — це невелика одноповерхова пересувна споруда без закритого приміщення для тимчасового перебування людей або ж стаціонарна з ним площею до 30 м². Побудована вона має бути з полегшених конструкцій і встановлена тимчасово, без фундаменту. Але головна фішка в тому, що здебільшого МАФ — це зовсім не самотня яточка біля метро, а, наприклад, великий ряд ролетів, котрі, щоправда, за документами проходитимуть як один об'єкт. Саме через це київська влада досі не може чітко назвати кількість таких точок у місті: спочатку говорили про 16 тис., потім виникла цифра 30 тис. тощо.

Варто розуміти: не всі МАФи незаконні, навіть якщо вони не мають права стояти там, де їх поставили. Як це так? Та дуже просто. Цілком легальними є лише ті конструкції, господарі яких платять так звані пайові внески до міського бюджету. «Розмір пайового внеску коливається від 500 грн до 40 тис. грн залежно від функціоналу, — заявляв нещодавно директор Департаменту міського благоустрою КМДА Дмитро Білоцерковець. — Наприклад, газетні кіоски платять до 500 грн, ремонт взуття — до 1 тис. грн, а точки продажу алкоголю й тютюну — понад 30 тис. грн за півріччя».

Однак явна більшість малих торговельних точок працює зовсім за іншою схемою: домовляється на місцях, тобто в районних державних адміністраціях або в самій КМДА, укладає прямий договір оренди. Найчастіше такі документи, зрозуміло, підписують за хабар, і це майже цілком убезпечує власника від будь-яких проблем надалі, навіть якщо МАФ установлений явно незаконно. Популярною є і напівлегальна схема оренди земельної ділянки, на якій потім і відкривають МАФ.

Є і більш витончені схеми встановлення торговельної точки. Наприклад, із випискою на право власності щодо нерухомого майна. «За нашими підрахунками, близько 400 кіосків свого часу намагалися легалізуватися, використовуючи зв'язки в міліції, прокуратурі, судах, реєстраційній службі, — заявив Білоцерковець. — Ця схема діє так: припустімо, два підприємці-компаньйони через суд визнають право власності на кіоск за одним із них. Суд виносить відповідне рішення щодо права власності на нерухоме майно. Потім власник іде з цим документом до державного реєстратора або нотаріуса й отримує відповідну виписку. Таким чином, ларьок юридично стає капітальною спорудою, а Департамент благоустрою вже не має права його демонтувати».

За інформацією Білоцерковця, ця схема коштувала близько $150 за 1 м², тепер розцінки піднялися. Кіоски за цією схемою зазвичай поставлені в найскандальніших локаціях. Скажімо, біля станції метро «Мінська» є клумба, огороджена парканом, а на ній красується МАФ із такою випискою. А ще ж є мобільні кав'ярні, які вкрили весь Київ густо, як мереживо капілярів. А ще МАФи в підземних переходах, право на побудову яких діставали за хабарі через так звані інвестугоди, згідно з якими власники мали проводити ремонт.

Профільний департамент стверджує, що існує ціла мафівська мафія з екс-керівників київських районів та управлінь, розбавлених відвертим криміналом. Тим більше що до 80% МАФів належать великим мережевим власникам. І саме проти них оголошено мало не хрестовий похід.

За інформацією КМДА, нині в столиці загалом 14 тис. МАФів. Із них пайові внески сплатило близько 6,5 тис., іще близько 1,5–2 тис. перебуває на договорі оренди землі. Близько 500 кіосків — із виписками на право власності. Залишається 5 тис. об'єктів. Серед цих 1,5 тис. намети, шатра. Власне, всім цим точкам і оголосила війну КМДА. На жаль, реальна картинка не така красива. Підприємці в один голос стверджують, що дозволи й надалі видають за хабарі, та ще й дуже вибірково. А зносять тих, хто не може домовитись або вибраний як зразок для піару.

ФОТО: УНІАН

МАРНІ ПРОТЕСТИ. Власники й торгівці з МАФів багато разів перекривали вулиці, навіть билися з комунальниками, але безрезультатно

Отже, за інформацією того-таки Білоцерковця, наразі в Києві легально експлуатують 6511 малих архітектурних форм. «До бюджету ними було сплачено за останні 12 місяців близько 60 млн грн, частину цих коштів було спрямовано на демонтаж незаконних МАФів, — пишається директор Департаменту благоустрою на своїй сторінці у Facebook. — По суті, законні МАФи оплатили демонтаж незаконних; як на мене, це ідеально для міста, яке не несе додаткових витрат із соціальних статей».

БАГАТО ХТО ПІДОЗРЮЄ, ЩО ПІД ВИГЛЯДОМ БОРОТЬБИ З НЕЗАКОННИМИ МАФАМИ НИНІШНЯ КИЇВСЬКА ВЛАДА ТА ЇЇ СПОНСОРИ НАМАГАЮТЬСЯ ЗАРОБИТИ Й ВИТИСНУТИ З ДУЖЕ ВИГІДНОГО БІЗНЕСУ КОНКУРЕНТІВ

За його словами, демонтовано вже близько 4 тис. торговельних точок, а до жовтня, тобто до виборів, Кличко пообіцяв остаточно розібратись із цим питанням. Щоправда, за даними офіційного сайта очолюваної Білоцерковцем структури, по всьому Києву знесено лише близько 1 тис. МАФів. Чим зумовлені такі розбіжності навіть в офіційних джерелах, сказати важко. Якщо не розібратися в хитросплетіннях цієї МАФіозної війни.

Дуже неприємне запитання для київської влади: а що робиться зі знесеним МАФом і хто фізично виконує цю роботу? Річ у тому, що демонтовані споруди власники забрати не можуть, адже комунальники конфіскують і відвозять їх на штрафмайданчики. А повернути своє майно звідти можна тільки за хабар, це ***Тижню*** в приватних бесідах підтвердили п'ять опитаних продавців та власників МАФів.

ФОТО: АНДРІЙ ЛОМАКІН

ЛАСИЙ ШМАТОК. Обсяг ринку МАФів у Києві сягає 1,5 млрд грн щороку

«Власникам не віддають їхніх споруд зі штрафмайданчиків, — підтверджує голова профспілки підприємців і найманих працівників торгівлі «Єдність» Вікторія Гапоненко. — Хоча, згідно із законодавством, це їхня власність: навіть якщо підприємець не має права поставити її назад для ведення торгівлі, він має повне право зберігати її в себе». Так, звичайно, після оплати витрат на демонтаж, перевезення та зберігання, і все-таки. За словами підприємців, на столичних штрафмайданчиках відмову повернути МАФи власникам пояснюють позицією керівництва Департаменту благоустрою та особисто мера Віталія Кличка. Представники влади обіцяють розпочати повернення демонтованих споруд «після того, як очистять місто».

Тим часом деякі кіоски, що були демонтовані й не віддані власникам, знову з'являються на вулицях Києва: виходить, за хабар чуже майно підлеглі Білоцерковця таки віддають у користування. Видання «КиевВласть» нещодавно опублікувало інформацію, що на алеї Небесної Сотні був помічений кіоск, вивезений за два тижні до того з Привокзальної площі. Ще одна конструкція з виламаними під час демонтажу й згодом заміненими дверми виявлена на Повітрофлотському проспекті, 20/1.

Але ще цікавіше розібратися, хто ж демонтує МАФи. Згідно із Правилами благоустрою Києва, зносити незаконну споруду має власник, що цілком логічно: сам установив — сам і знімай. Комунальні служби слід залучати тільки в разі його відмови робити це. Однак насправді фактично жоден МАФ не був демонтований його хазяїном: розбирають кіоски завжди комунальники. І не тільки тому, що ніхто не хоче робити це самотужки, просто знесення — то чималі кошти. Їх, за інформацією ***Тижня***, заробляє найнята містом компанія — таке собі ТОВ «Арктика Адвертайзинг». Воно було створене при Департаменті благоустрою, ще коли функції мера виконував Олександр Попов, але діє і нині.

«Підприємцям не дозволяють самостійно демонтувати свої споруди, це робить тільки «Арктика Адвертайзинг», — стверджує Вікторія Гапоненко. А партія «Рух за реформи», яку пов'язують із Сергієм Тігіпком і яка активно критикує Кличка в переддень виборів, навіть заявила недавно, що згадана фірма є зручним майданчиком для привласнення грошей. Так, там вважають, що керівник департаменту Дмитро Білоцерковець причетний до розкрадання 14 млн грн, виділених КМДА на демонтаж незаконних торговельних конструкцій у столиці. Нібито основна маса цих коштів — 12 млн грн — була переказана «Арктиці».

«По-перше, вони вивели більшу частину грошей на якесь ПП, хоча в Києві діє своє КП «Благоустрій» із необхідним штатом людей та спецтехнікою, яке, до речі, перебуває на балансі міс-

та, — заявив Вадим Якимець, один із лідерів Руху за реформи. — По-друге, ніхто не знає, яку точно кількість ларків треба знести. Аудиту не проводили. Нарешті, сам Білоцерковець заявляє, що в столиці близько 30 тис. незаконних МАФів і вже 8 тис. вони розібрали. Але це нісенітниця. У Києві не більше ніж 11–12 тис. кіосків, і якби демонтували таку кількість, то кияни відразу помітили б. Контора Білоцерковця малює «мертві душі», які сама віртуально зносить, тільки вже не за віртуальні, а за справжні гроші з міського бюджету. І тепер молодик із Криму «раптом» обзавівся квартирою в центрі столиці й розсікає на новенькому джипі, купленому в автосалоні. Це результат роботи Кличка, який призначив шахрая Білоцерковця керувати стратегічним департаментом у столиці».

Щоправда, київська влада виправдовується, мовляв, у «Благоустрою» просто немає стільки техніки, тому вона й мусила залучати приватну компанію. «У КП «Київблагоустрій» лише два крани, і це давало б змогу демонтувати п'ятьдесять МАФів за день, — заявляє Дмитро Білоцерковець. — Розуміючи, що ми довго очищатимемо місто такими темпами, запропонували схему: зі спецфонду за пайовою частиною близько 14 млн грн спрямувати на послуги демонтажу, для чого був проведений конкурс. Тендер розбили на два: один на 10 млн грн, другий на 4 млн. Перший відбувся, і в наявності вже близько 20 одиниць техніки. Другий проводитиметься щодо техніки для демонтажу великих конструкцій, які неможливо підняти простим краном».

Противники знесення кіосків багато разів перекривали вулиці, билися з комунальниками. Так, 10 червня блокували проспект Бажана, 12-го — частково Хрещатик, Васильківську, нерідко вулиці з новобудовами тощо. Та це не справило жодного впливу на КМДА. І ось чому. За оцінками одного з працівників Департаменту благоустрою, який поговорив із ***Тижнем*** інкогніто, обсяг ринку МАФів у Києві сягає щонайменше 1,5 млрд грн щороку. Зрозуміло, такий ласий шматок, тим більше коли існує чимало способів обійти законодавство, ніхто не віддасть. Водночас це зручний привід і попіаритися перед виборами, особливо коли інших успіхів немає, і заробити. І таки має рацію пан Білоцерковець, коли каже про мафію. Вона існує, причому всередині самої КМДА. І є серйозні підозри, що всі останні рухи київських очільників пов'язані саме з бажанням її очолити, переспрямувавши ці грошові потоки під себе.

Варто згадати, що пана Білоцерковця єднають тісні зв'язки із сірим кардиналом адміністрації Кличка, скандальним забудовником Вадимом Столаром. Подейкують, що свою «смачну» посаду директора Департаменту благоустрою хлопець із Севастополя, котрий очолював ударівську молодіжну організацію, дістав якраз завдяки високому покровителю. І чимало експертів пов'язують активну боротьбу з МАФами власне з бажанням Столара диверсифікувати будівельний бізнес і прибрати до рук сферу дрібних торговельних точок, які приносять зовсім не дрібні прибутки.

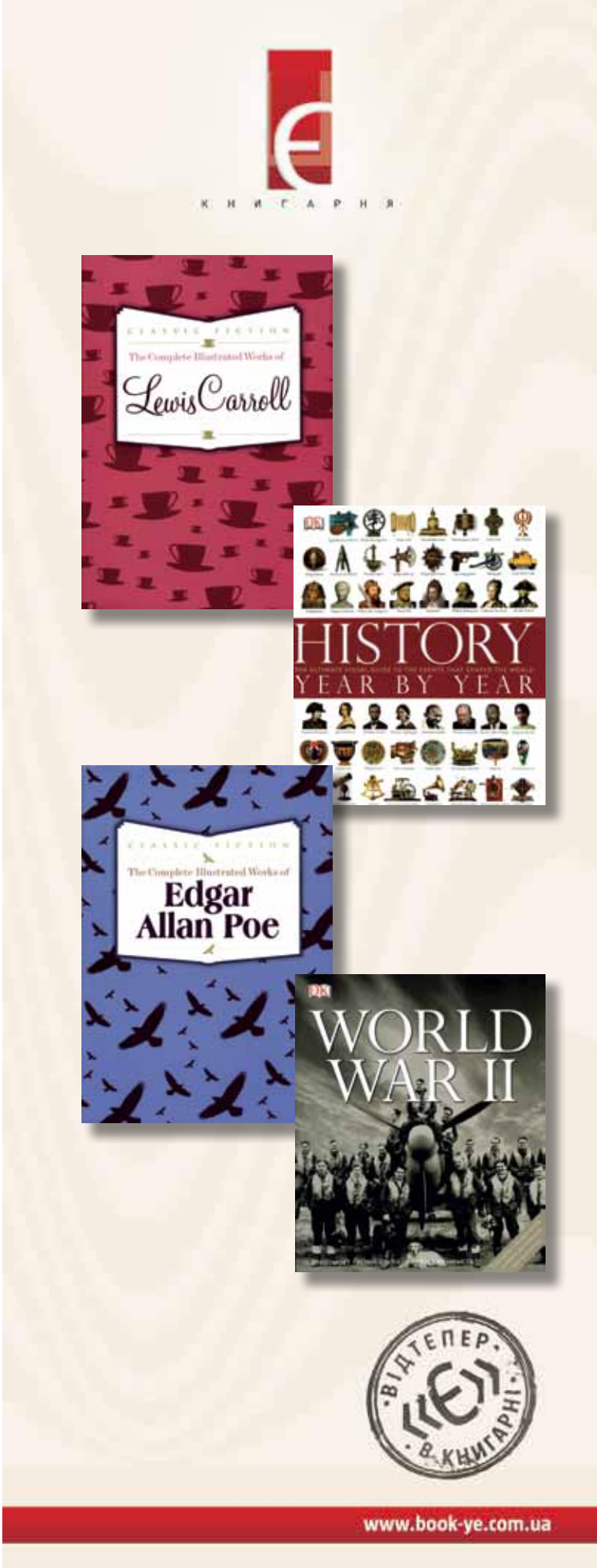

Що Європа означає для молоді

Колись ЄС був символом надії. Нині йому не вдається надихнути свій найважливіший електорат

Неділього вечора в барі на даху берлінського хостелу Wombat починають щедро наливати текілу. Але ще є час перекинутися кількома словами про спільну сільськогосподарську політику Європейського Союзу. Жвавий 20-річний Дрю, студент Лондонського університету, не може змиритися з «шаленими» субсидіями, які виплачують фермерам у ЄС. «Багато в чому я анархіст», — додає він. І все ж таки хлопець вважає, що Британії було б нерозумно вийти з Європейського Союзу в результаті референдуму, який має відбутися до кінця 2017 року.

Дрю та його 19-річна дівчина Емма, як і мільйони молодих європейців до них, проводять літо в безтурботному мареві подорожей і розваг — це один із плодів свободи, яку забезпечує квиток Interrail для подорожей залізницею ЄС. Запроваджений 1972 року на честь 50-річного ювілею міжнародної залізничної групи, Interrail — це єдиний проїзний, який дав доступ до великої частини європейської залізничної мережі й перетворив великий шматок континенту по західний бік залізної завіси на ігровий майданчик для молоді. Відтоді юнаки й дівчата могли пересідати з потяга на потяг, попиваючи дешевий алкоголь і знайомлячись із однодумцями-попутниками. З роками популярність Interrail зблякла через конкурентів на кшталт дешевих авіаперевізників; продажі сягнули піку в середині 1980-х років, коли за рік було реалізовано понад 300 тис. проїзних. Але останніми роками кількість поїздок знову почала зростати; торік проїзний придбали 230 тис. європейців, причому майже чверть із них британці. І для багатьох юних мандрівників, із якими автор цих рядків познайомився впродовж п'ятиденної прогулянки Європою, подорож з Interrail залишається не менш захопливим кроком у доросле життя, ніж для їхніх попередників.

Здається, що дух відкритості Interrail давно вже став провісником тенденцій у самій Європі: падіння мурів, зникнення кордонів та появи єдиної валюти (у 1994 році Interrail з'явився і в колишніх країнах комуністичного блоку). Проте в нинішній більш неспокійній Європі, що потерпає від фінансової та міграційної криз, літні пригоди в потязі набули нового забарвлення. Тягар економічних негараздів останніх років ліг на плечі європейської молоді: у країнах ЄС безробіття серед громадян віком до 25 років (хоч і зменшується) все ще перевищує 20%, а в Іспанії та Греції не працює приблизно половина юнаків і дівчат. На початку 2000-х медіанний дохід європейців у віковій групі від 16 до 24 років зростав швидше, ніж дохід інших поколінь; сьогодні спостерігаємо протилежну картину. Власників житла й автомобілів поменшало, а борги за навчання зросли. Особливо в Південній Європі перед багатьма постала перспектива рівня життя, нижчого, ніж був у батьків.

Але це покоління краще освічене й більше поїздило світом, ніж будь-яке доти. До вищих навчальних закладів сьогодні вступає близько двох третин випускників шкіл у 28 державах ЄС; у (набагато меншому) Європейському Економічному Співтоваристві 1972 року таких було лише 18%. Менеджер берлінського хостелу Circus Джим Гедфілд каже, що зараз гості його закладу набагато краще знають історію міста, ніж у 1998-му, коли він приїхав до німецької столиці.

Між молотом і ковадлом

Вікова група 16–24 роки в країнах ЄС*

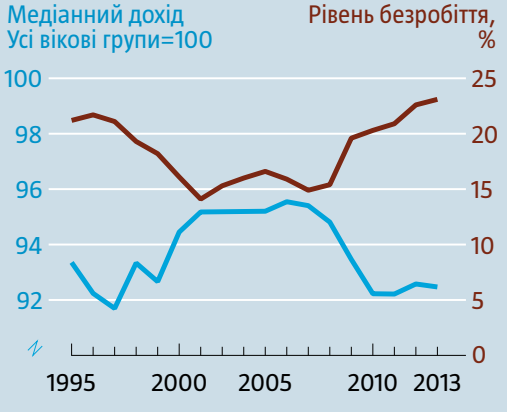

За даними Євростату *Держави — члени ЄС у 2003

© 2015 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

На запитання, що́ для них означає ЄС, 57% європейців від 15 до 24 років відповідають: «Це свобода пересування, праці й навчання скрізь, де хочеться». Багатьом юним власникам проїзного квитка Interrail це здається абсолютно природним; прикордонний контроль, із яким вони стикаються за межами Євросоюзу і який інколи супроводжується нетерплячим стуком у вікно спального вагона під час заїзду на Балканський півострів, викликає шок і сприймається як щось на межі нахабства.

Утім, за останні тижні в деяких частинах Європи мандрівники стикаються з несподіваним нагадуванням про те, що ці свободи доступні не всім. За словами 24-річного Хаміша, випускника факультету хімічного машинобудування одного з британських університетів, у нього «впала щелепа», коли він вийшов на вокзалі «Келеті» в Будапешті й побачив тисячі мігрантів, головно сирійців, які чекали перепусток на потяги до Австрії та Німеччини. Серйозний студент Ґреґор із Баварії, який їхав, маючи квиток Interrail, із Угорщини до Греції, замислився над скрутним становищем біженців, чий маршрут повторював у зворотному напрямку. Син

НА ЗАПИТАННЯ, ЩО́ ДЛЯ НИХ ОЗНАЧАЄ ЄС, 57% ЄВРОПЕЙЦІВ ВІД 15 ДО 24 РОКІВ ВІДПОВІДАЮТЬ: «ЦЕ СВОБОДА ПЕРЕСУВАННЯ, ПРАЦІ Й НАВЧАННЯ СКРІЗЬ, ДЕ ХОЧЕТЬСЯ»

поляків, які втекли до Німеччини 1988 року, каже, що має більше підстав за інших цінувати свободи, надані Європою.

Інші бояться того, що дізналися під час міграційної кризи про співгромадян. Катаріна, 21-річна студентка математичного факультету з Відня, яка подорожує Балканами, не переймається власним майбутнім (за рівнем безробіття серед молоді, 10,8%, Австрія посідає третє від кінця місце в ЄС). Але ксенофобська реакція багатьох співвітчизників-австрійців на наплив біженців до країни викликає в неї побоювання, що колись вона відчує себе там чужою.

Так само й Ніко та Іза, які приїхали зі Сходу Німеччини подивитися виставку «Зоряних воєн» у Кельні, називають ворожість до іноземців головною причиною песимізму щодо Європи. Споруджений угорською владою вздовж кордону із Сербією паркан, за словами Ніко, є прикрим нагадуванням про колишню НДР.

Подібно до більшості німців ця пара здивувалася, почувши, що більшість Європи із захватом відгукується про те, як Берлін вирішує кризу біженців. Але не всі мають такі ліберальні погляди. Француз Жульєн, інженер, який через Балкани їхав до Туреччини, пояснив, що йому шкода втікачів, але він не думає, що Європа може прийняти їх усіх. Незабаром юнак заводить мову про єврейські змови і про чесноти Марін Ле Пен, лідерки французьких ультраправих.

Власники квитків від Interrail дуже освічені й заможні; ціна проїзного на кілька країн починається від €281 ($315). Але навряд чи вони невразливі до економічних проблем. Хаміша дратує, що він знову мусить жити в батьків, бо не зміг знайти підходящої роботи в Лондоні й збирається здобути ще одну освіту, а значить допозичити грошей на навчання. Польський музикант Шимон, якого (разом з його контрабасом) автор зустрів у переповненому потязі на Берлін, зрозумів, що щось назріває, ще кілька років тому: тоді нідерландському оркестру, в якому він грав, урізали державну субсидію на €1 млн за рік і Шимона звільнили. Четверо старшокурсників факультету машинобудування з Абердінського університету, майбутні інженери нафтогазових бурових платформ, нишком пробрались у вагон першого класу, п'ють дешеве чеське пиво й не журяться, що буде з роботою. Хоча один визнав, що перспективи затьмарює падіння цін на нафту.

Найбільше ентузіастів ЄС сьогодні серед тих, хто не може повністю користатися його благами. На вокзалі в Белграді автор цих рядків познайомився з біженцями із Сирії, які нетерпляче чекали на возз'єднання з родиною в Дортмунді, а дорогою до Праги — з турецькими юнаками, які говорили про різницю між європейськими свободами й повзучим авторитаризмом власного уряду.

Період розпаду

Едвард Лукас

Європа не захлинеться від напливу мігрантів, але може потонути у взаємних звинуваченнях та вірі кожного у власну правоту. У нинішній кризі кожен готовий побачити скалку в оці сусіда. Німеччина, мовляв, створює проблеми, бо надто гостинна. «Східноєвропейські» країни видаються скнарами (а то й расистами), бо відмовляються від квот на прийняття біженців. На півдні континенту не можуть простежити за власними кордонами і проконтролювати наплив приїжджих як належить. США та їхні союзники вдалися до бездумної політичної авантюри, що штовхнула регіон у хаос; вони завинили власною пасивністю, яка довела до такого регіон.

У кожному із цих звинувачень, як і в багатьох інших, є дещиця правди. Однак вони не допоможуть зупинити розпад Шенгенської зони, який відбувається на наших очах. А він лише призведе до марнування часу та грошей, примножить людські страждання й майже ніяк не позначиться на потоках мігрантів. Це така собі ілюстрація «рівноваги Неша» — ситуації, в якій кожний гравець діє раціонально, цілковито передбачаючи стратегії інших, а в результаті гірше стає всім.

Проблеми міграції та біженців — це відлуння проблем єврозони. Труднощі починаються через неефективне планування й видавання бажаного за дійсне. Тоді всі починають злитися на всіх, звинувачуючи одне одного. Багато хто повторює: «Я ж казав...» І тоді політики починають метикувати, яку передвиборну обіцянку порушити, аби відвернути катастрофу, а може, навіть знайти якесь рішення.

Коли йшлося про проблеми з єдиною валютою, такий підхід проявився в порушенні правила «не виділяти пакетів фінансової допомоги нікому». Це поклало початок режиму спільного банківського нагляду та безжального обмеження національного суверенітету країн у фіскальній політиці (нещодавно Греція відчула це на власній шкурі).

Тепер той аналогічний проблемний підхід, який підминає під себе всіх, починає працювати у сфері міграційної політики. Поки що це питання стосувалося компетенції виключно національних урядів. Сьогодні ми є свідками страхітливих наслідків їхньої політики. Залишається купа запитань без відповідей. Хто насправді має право на притулок? Де реєструвати та обробляти особисті дані біженців? Якими є правила економічної міграції? Як країни повинні розподіляти між собою видатки й доходи від міграційних процесів? Як забезпечити соціальну та економічну інтеграцію приїжджих? Як депортувати порушників системи? Насправді все це можна вирішити тільки на європейському рівні, якщо ми, звісно, не хочемо побачити табори біженців на зразок розгорнутого в Кале* вздовж усіх внутрішніх кордонів у ЄС.

Запровадження єдиної міграційної політики неодмінно порушить іще більш фундаментальне питання. Євросоюз має не лише гуманніше та безпечніше контролювати порядок на своїх зовнішніх кордонах, а й впливати на те, що відбувається поза ними. Імперії, що не дбають про ситуацію на периферії, імпортують собі нестабільність з усіма сумними наслідками. ЄС перетворюється на Європейську імперію, а отже, має поводитися відповідно, надто коли йдеться про зовнішню політику та безпеку.

ЄВРОСОЮЗ МАЄ НЕ ЛИШЕ ГУМАННІШЕ ТА БЕЗПЕЧНІШЕ КОНТРОЛЮВАТИ ПОРЯДОК НА СВОЇХ ЗОВНІШНІХ КОРДОНАХ, А Й ВПЛИВАТИ НА ТЕ, ЩО ВІДБУВАЄТЬСЯ ПОЗА НИМИ

Це вимагатиме істотних змін від великих держав. Німеччина і Франція всіляко гальмували будь-які серйозні спроби зробити зовнішню політику ЄС сильною, тож тепер потерпають від її слабкості. Їм можуть не подобатися обмеження політики з Брюсселя, але альтернатива ще гірша.

Інтеграція Європейської імперії найвигідніша меншим і біднішим країнам. Вони мають більше шансів бути почутими в системі, базованій на правилах, а не в тій, де все вирішує сила.

Небезпека в тому, що фінансові, соціальні та геополітичні обмеження європейської моделі радше руйнують її, ніж розвивають. Хтось може цілком небезпідставно сказати, що не просив створення європейської супердержави й не хоче в такій жити. Тоді скасування Шенгенської угоди буде лише квіточками порівняно з хаосом, якого слід чекати, коли європейська дезінтеграція набере обертів по-серйозному.

*Наприкінці липня у французькому портовому місті Кале розгорілася криза, пов'язана з тим, що тисячі мігрантів-нелегалів і біженців із Африки та Близького Сходу, які проживають у місцевому таборі, почали масово штурмувати Євротунель під Ла-Маншем, аби сховатись у потягах, що курсують через протоку, і дістатися до Великої Британії. До Кале прибувають переважно з Італії, куди зі своїх країн допливають морем. Спочатку нелегали намагалися проїжджати з Кале до Британії, ховаючись у вантажівках чи пасажирських авто, і на поромах, що перетинають Ла-Манш, а після посилення перевірок переключилися на потяги. У «нічні нальоти» на тунель іноді вирушають сотні осіб водночас. Попри нинішнє загострення, ця проблема не нова. 1999 року в портовому Кале відкрився табір для біженців «Сангат», куди потягнулися тисячі шукачів притулку й перемитників людей. Закриття його у 2001–2002 роках викликало бунти. Відтоді нелегали, прибуваючи до Кале, самовільно таборуються навколо порту. Нині в районі міста тисячі мігрантів і біженців.

КНИГАРНЯ

12–18 вересня

чекаємо Вас на таких заходах у Книгарнях «Є»

Київ (вул. Лисенка, 3):
15 вересня, 18:00 — «Крим по-українськи». Презентація книжки новел. Спільно з літературною агенцією Discursus.
16 вересня, 18:00 — зустріч із Євгеном Магдою. Розмова з приводу книжки «Гібридна війна». Спільно з видавництвом «Віват».
17 вересня, 18:00 — презентація книжки Маркіяна Камиша «Оформляндія або Прогулянка в Зону». Спільно з видавництвом «Нора-Друк».
18 вересня, 18:00 — презентація книжки Артема Чапая «Понаїхали». Спільно з видавництвом «Нора-Друк».

Івано-Франківськ (вул. Незалежності, 31):
15 вересня, 18:00 — презентація книжки подорожніх нарисів Богдана Ославського «Льонтом». Спільно з літературною агенцією Discursus.
16 вересня, 18:00 — презентація книжок Любомира Т. Винника «У затінку Венери» та «За крок від содому». Спільно з видавництвом «Крок».
17 вересня, 18:00 — «Поезія наживо» з Любов'ю Якимчук, авторкою книжки «Абрикоси Донбасу». Спільно з Видавництвом Старого Лева.

Харків (вул. Сумська, 3):
12 вересня, 17:30 — круглий стіл «Безособовий підхід у навчанні і його наслідки». Модератор Микола Хижняк.
17 вересня, 18:30 — презентація книжки Алекс Дігель «У місячному сяйві». Спільно з літературною агенцією Discursus.
18 вересня, 19:00 — дискусія «Перетинаючи культури». Модератор Гюльнар Наджафарова.

Тернопіль (вул. Валова, 7–9):
14 вересня, 18:30 – презентація книжки Надійки Гербіш «Дороговкази, радіо та дощ» («Свічадо»).
16 вересня, 18:30 — презентація нового українського технофентезі Оксани КіртоГ «Повелителька Хаосу. Могутність стихії. Вогонь» («Мандрівець»).
17 вересня, 18:00 — презентація книжки Ірини Мацко «Шпинат для мізків» («Піраміда»).

Львів (просп. Свободи, 7):
14 вересня, 18:00 — презентація книжки п'єс Павла Ар'є «Баба Пріся та інші герої». Спільно з літературною агенцією Discursus.
15 вересня, 18:00 — розмова про соціоніку з Тетяною Педан, авторкою книжки «Характер за зовнішністю».
17 вересня, 18:00 — презентація роману Руслана Гуменюка «21-ий сніг». Спільно з літературною агенцією «Піраміда».
18 вересня, 18:00 — презентація книжки оповідань Христини Козловської «Коштовніше за золото». Спільно з літературною агенцією Discursus.

Інформаційний партнер

Український Тиждень

Із повним переліком заходів та його можливими змінами ви можете ознайомитися в Книгарні «Є» у вашому місті та на сайті book-ye.com.ua

«Шпрехен зі» мовою авторитету?

Німецька, якою говорили Шиллер і Ґете, а згодом Гітлер, сьогодні знову в моді

Статус німецької в XIX столітті був таким (серед європейців загалом і євреїв зокрема), що батько сіонізму Теодор Герцль запропонував колись зробити її офіційною мовою майбутньої Ізраїльської Держави. Тоді гору взяли все ж таки поборники івриту. Після Голокосту німецьку взагалі зневажали. Але часи змінюються. 14–15-річні ізраїльтяни, повертаючись до школи після літніх канікул, уперше можуть обрати німецьку як іноземну. Сьогодні цю опцію пропонують п'ять державних шкіл, але їх буде більше. Німецька набуває популярності й серед дорослих ізраїльтян, і не тільки серед двадцяти з гаком тисяч, які переїхали за останні роки до Берліна. Це відображає глибинні зміни в менталітеті. Через 50 років після того, як Ізраїль і Німеччина встановили дипломатичні відносини, 70% ізраїльтян позитивно ставляться до цієї країни. Про це свідчать результати опитування, проведеного Фондом Конрада Аденауера. Багато хто вважає німців чесними й надійними. Дослідження свідчать, що цю думку підтримують скрізь, за винятком хіба що Греції (принаймні останнім часом). А це означає, що в царині м'якої сили Німеччина здобула велику перемогу. Автор згаданого терміна, політолог Гарвардського університету Джозеф Най у 1990 році визначив м'яку силу як здатність країни підтримувати свій авторитет на міжнародній арені не «жорсткою» (військовою) силою, а переконуючи інших діяти так, як вона бажає. Зокрема, через привабливість культурну, комерційну, гастрономічну, ідеологічну, а також мовну.

Німців, які досі не можуть змиритися зі своїм темним минулим, страшенно тішить будь-яка популярність. Вони перестали довіряти жорсткій силі після 1945-го (аж занадто, скажуть союзники Німеччини по НАТО). Багатьох із них засмучує політичне домінування країни в Європі під час кризи єврозони. Економічні звитяги й м'яка сила — ось (майже) все, що вони вважають за потрібне дозволити собі. І вони це мають. Британський журнал Monocle складає рейтинги м'якої сили країн. Німеччина несподівано перемогла у 2013-му й посіла друге місце в 2014-му, втиснувшись між англомовними Америкою (номер один у рейтингу) та Британією.

Як і в питанні про курку та яйце, мова водночас і відображає, і породжує м'яку силу, каже Ульріх Аммон, автор книжки «Статус німецької мови в світі», що вийшла друком цього року. За кількістю носіїв мови німецька посідає 10-те місце. Але вона четверта за обсягом випущеної ними продукції (разом із австрійцями, бельгійцями, ліхтенштейнцями, люксембуржцями, швейцарцями тощо). За даними Аммона, німецька також четверта за кількістю осіб, які її вивчають: вона відстає лише від англійської, китайської та французької і приблизно на одному місці з іспанською. Зараз німецьку вивчає близько 15,5 млн осіб — на 4% більше, ніж п'ять років тому.

У повільному світі мов це різкий підйом, каже Аммон. Загальне зростання особливо вражає на тлі зменшення кількості учнів і студентів у Росії, де поступово зійшли нанівець привілеї, які в роки холод-

© 2015 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

ної війни німецька мала перед англійською. Найшвидше інтерес зростає в Африці, Азії та Східній Європі (особливо на Балканах). Багато хто вивчає її просто для того, щоб здобути кращі кар'єрні можливості. Дехто сподівається на роботу в Німеччині, де в певних галузях спостерігається брак робочої сили через скорочення населення. Інші хочуть співпрацювати зі знаменитими німецькими експортерами. Водночас зростає інтерес і до німецької культури.

Уряд Німеччини намагається підтримати цю тенденцію. Але порівняно, скажімо, з Китаєм, який агресивно нав'язує свої Інститути Конфуція, Німеччина здається тут несміливою. Вона не поділяє набридливої одержимості Франції стосовно захисту державної мови. І коли в останній заговорили про реформу шкільної освіти, попутним результатом якої мало бути скорочення годин вивчення німецької мови, офіційний Берлін просто щось пробурчав у відповідь. Німецьку майже ніде більше не вивчають сьогодні як першу іноземну. Німецькі чиновники просто сподіваються, що якось вдасться збільшити кількість місць, де її викладають як другу або третю мову.

Понад те, рядовим німцям, схоже, нецікаво нав'язувати свою мову іншим. Експатріанти в Німеччині, які з ентузіазмом взялися опановувати мову, нарікають, що багато місцевих мешканців зазвичай відповідають англійською. І навіть коли німці «шпрехен дойч», вона така засмічена англіцизмами, що пуристи нарікають на поширення суржика-денгліш. (Хоча тут треба остерігатися «фальшивих друзів»: Handy в німецькій означає не «зручний», а «мобільний».)

Ще давніше нарікають, що німецька занадто важка, щоб із нею морочитися. У 1880 році Марк Твен скаржився у своєму есе «Ця жахлива німецька» на те, що роди іменників (коли «дівчина» середнього роду, а «ріпа» — жіночого) — це щось на межі збочення. А іменники — це «не слова, а цілі абеткові процесії». Небезпідставно Марк Твен запропонував, щоб цю мову «привели до ладу й поправили».

Але нерозважливі німці не послухали його поради (багато хто вважає, що зміни в правописі, запроваджені в 1990-х, лише нашкодили). Та, на щастя, справа не така безнадійна, як вважав Марк Твен. Німецьку можна опанувати завдяки чіткому правопису та вимові. А от англійська з її вічно мінливим написанням і порядком слів, на перший погляд, може, й легка, а насправді підступна.

ХИТРІ ЛІНГВІСТИ?

Очевидно, коли більше людей розмовляють її мовою — це плюс для країни. У найкращому разі ця мова перетворюється на лінгва франка, як англійська. Німецька нею ніколи не стане. Але розширення її вживання таки має свою користь. Воно допомагає дедалі більшій кількості людей з усього світу працювати в Німеччині, а країні, яка старіє, це потрібно.

Вільне володіння мовою дедалі частіше допомагає іноземцям зрозуміти, як мислять німці. Наприклад, воно може передати моралізаторський підхід німців до боргів (Schulden): це слово етимологічно близьке до слова «провина» (Schuld). Пипка німецькою буде Brustwarze, буквально «грудна бородавка», можливо, це свідчить про стриманість у любовних справах. Але жодна інша мова не дорівняється до німецької у здатності описати Fahrvergnügen (задоволення від водіння авто).

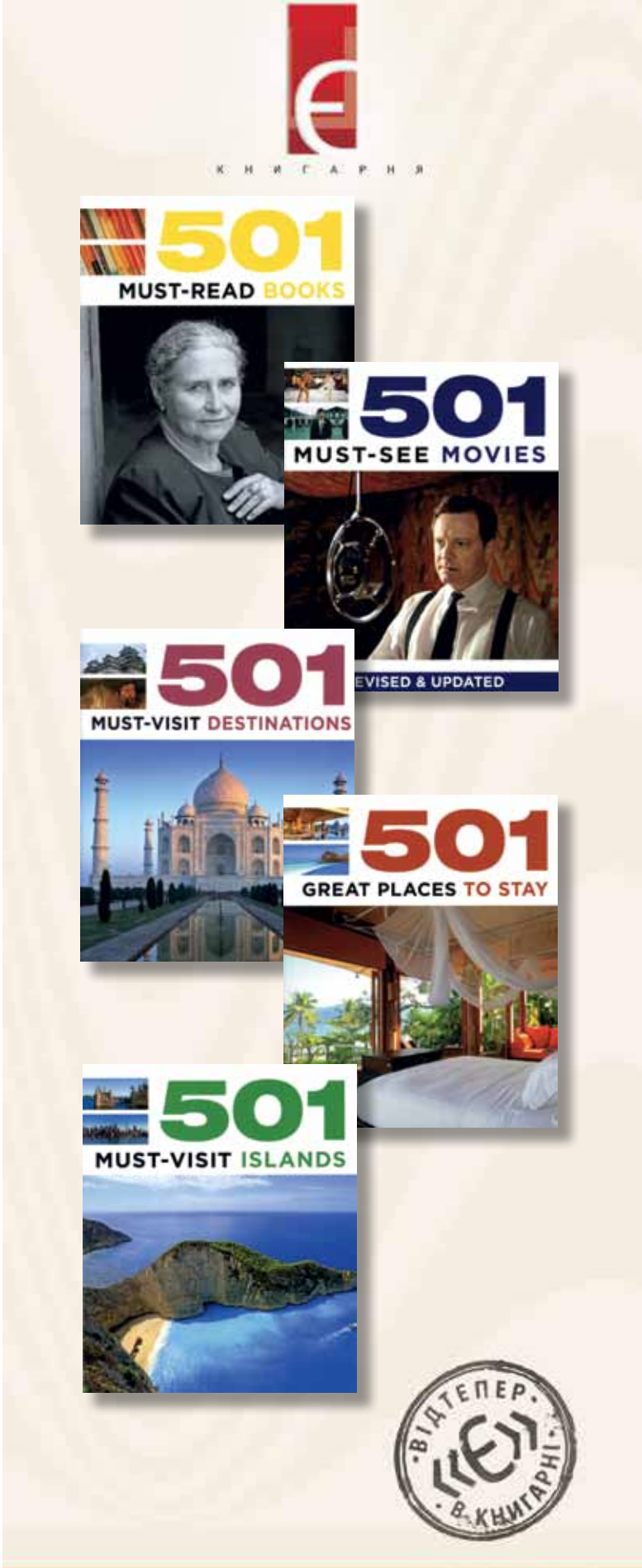

Часу скороминущого не бійся

Чому в часі, на відміну від простору, можна подорожувати лише в одному напрямку

Час минає безповоротно. Але одне з найбільш фундаментальних питань у світі — чому він минає, чому має напрямок і чому, інакше кажучи, ми не наділені спогадами про майбутнє. Ця проблема настільки глибока, що мало кому спадає на думку порушувати її в реальному житті. Проте вона постійно постає в художній літературі. Від моменту виходу в 1895 році роману Герберта Веллса «Машина часу» прозаїки та драматурги намагаються з'ясувати можливість активного переміщення в часі. Доти вчені визнавали його важливим, але зазвичай розглядали (більшість людей так робить і досі) як певну даність, що минає собі десь на загальному тлі. Як мірило інших явищ, але не як предмет самостійного дослідження.

Усе почало змінюватись у 1887 році. Саме тоді американські фізики Альберт Міхельсон та Едвард Морлі спробували виміряти швидкість Землі відносно ефіру — середовища, у якому (за тодішньою теорією) поширюються світлові хвилі. За допомогою інтерферометра вони вирішили обрахувати різницю між швидкістю світла в напрямку руху Землі та швидкістю світла під прямими кутами до цього напрямку. Різниці не побачили. Отже, можна припустити, що швидкість Землі не впливає на швидкість світла. Оскільки швидкість — це відстань, поділена на час, необхідний для її подолання, то виходить, що відстань або час (або й те, й те) — змінні величини.

Пластичність часу (та відстані) була підтверджена, обчислена й пояснена 1905 року Альбертом Ейнштейном у його особливій теорії відносності. Виходячи з відкриття Міхельсоном та Морлі незмінної швидкості світла, він показав, що час — це не постійне фонове цокання годинника. Він пластичний, минає по-різному в різних місцях, залежно від того, як ці місця рухаються одне відносно одного. А за швидкості світла він узагалі зупиняється.

Початок вивчення часу: 1887 року американські фізики Альберт Міхельсон і Едвард Морлі спробували виміряти швидкість Землі відносно ефіру — середовища, в якому, за тодішньою теорією, поширюються світлові хвилі

ТАНЦІ ПІД МУЗИКУ ЧАСУ

У своїй загальній теорії відносності, опублікованій 1915 року, Ейнштейн показав, що для пояснення гравітації необхідно перестати думати про простір і час як окремі поняття, а натомість уявляти полотно Всесвіту як чотиривимірний сплав їх обох, просторово-часовий континуум. Тепер час не просто став пластичним — ним можна було маніпулювати. Зокрема, Ейнштейн продемонстрував, що важкі об'єкти сповільнюють його плин.

Утім, із жодного ейнштейнівського рівняння не випливає, що час має напрямок руху. Вони однаково застосовні під час переміщення вперед або назад, як і їх попередники в класичній фізиці. Однак думка про те, що час має напрямок (усупереч результатам рівнянь) цілком влаштовує одну з галузей фізики — термодинаміку. Англійський астрофізик Артур Еддінґтон сфотографував зорі навколо Сонця під час повного затемнення 1919 року й підтвердив основне передбачення загальної теорії відносності, що масивні тіла на кшталт Сонця викривлюють промені світла, а також уповільнюють плин часу. Обидва явища — результат того, що такі тіла викривлюють просторово-часовий континуум, і зображення сусідніх зірок на Еддінґтонових фотопластинках виявилися ближчими до нашого світила, ніж є насправді, адже світлові промені від них викривилися під впливом його гравітації.

Поки вченого славили за підтвердження рівнянь загальної теорії імовірності, той помітив, що вони не відповідали щоденній дійсності там, де йшлося про напрямок часу. Тому цю дійсність вважав за краще пояснювати інакше: за допомогою термодинаміки.

Другий закон термодинаміки математично виражає рутинне спостереження: тепло передається від нагрітих тіл до холодних, а не навпаки. Але з цього підходу випливає багато наслідків. Один серед найвідоміших — що з плином часу будь-яка система переходитиме від ладу до безладу. Це однаково стосується як змішування двох газів, так і дитячої кімнати. А все тому, що різних станів безладу в будь-якої системи більше, ніж упорядкованості.

Це спостереження зробив Людвіґ Больцман у 1877 році. Але аж півстоліття потому, у 1927-му, Еддінґтон запровадив поняття стріли часу: «Намалюймо довільну стрілу. Якщо в напрямку руху стріли ми знаходитимемо дедалі більше невпоряд-

кованих елементів у стані світу, це означатиме, що стріла вказує в майбутнє; якщо невпорядкованих елементів меншатиме, то стріла вказуватиме в минуле... Я вживатиму вираз «стріла часу» на позначення цієї властивості часу рухатися в одному напрямку, яка не має аналогів у просторі».

Після Еддінґтона з'являлися й інші варіанти стріл: на позначення розширення Всесвіту, наприклад, або розсіювання хвиль світла в міру віддалення від джерела. Але, по суті, все це рух у певному чітко помітному напрямку.

Такий самий принцип застосовний і до стріли, яка найбільш характерна для людини: мова про здатність пам'ятати виключно минуле. Пам'ять виникає в результаті змін у нервових клітинах мозку. Відтак система рухається в бік більшої впорядкованості, а не меншої (хоча другого закону термодинаміки не порушує, бо тепло, котре виділяється від хімічних процесів у ході цих змін, створює рівноважний безлад). Але загальна суть напрямку руху в ній та сама. Якщо спостерігати за мозком на молекулярному рівні, то процес «забування» настільки відрізнятиметься від «пізнання», що спостерігач безпомильно їх розрізнить. Відтак він бачитиме стрілу часу.

НЕ ВІДКЛАДАТИ НА ЗАВТРА

Утім, недолік цих тлумачень (наростання безладу чи накопичення особистої історії) полягає в тому, що вони описують явища, які можуть показати стрілу часу наочно, але не проникають у суть різниці між часом і трьома іншими вимірами.

Описана Еддінґтоном стріла часу — це похідне. Якщо зібрати докупи велику кількість дрібних об'єктів на кшталт атомів (для кожного з яких окремо стріли часу не існує) і дозволити їм взаємодіяти, то стріла справді з'явиться. Проте є кілька прикладів, що демонструють асиметрію часу й без ускладнення структури.

У 1998 році вперше було продемонстровано, як частинки під назвою «каони» спонтанно перетворюються на еквівалентні античастинки — антикаони. Це відбувається повільніше, ніж зміна антикаонів у зворотному напрямку. Єдине правдоподібне пояснення такої асиметрії — що каони й антикаони по-різному «відчувають» час. Подібне явище згодом спостерігали у B-мезонах і анти-B-мезонах.

Ці два спостереження показують, що за особливих обставин (зокрема, компенсаторного порушення іншого явища, відомого як зарядово-дзеркальна симетрія) рівняння часу різняться під час переміщення вперед і назад. Утім, назад у часі не рухається насправді ніщо. Тож ці спостереження становлять величезний інтерес для фізиків, які вивчають різницю між матерією та антиматерією, але мають маргінальну цінність для їхніх колег, що прагнуть зрозуміти стрілу часу не лише на термодинамічному рівні, ба навіть, можливо, застосувати це знання для створення справжньої машини часу на зразок TARDIS.

Чи можлива така машина, залежить від мети її використання. Зробити машину, яка може відвідати майбуття, досить легко, принаймні у принципі. Важче — таку, що «злітає» в минуле.

Найпростіший спосіб потрапити в майбутнє — розігнатися від Землі в космічному кораблі, а відтак розвернутися в певній точці й прилетіти назад. Деякі з Ейнштейнових рівнянь описують відношення між часом, що його проживають два тіла, одне з яких прискорюється, а друге — ні. Вони свідчать, що плин часу сповільнюється для тіла, яке набуває прискорення. Якби корабель здійснив (з погляду екіпажу) 40-річну подорож від Землі з постійним прискоренням, що дорівнює 1g (розганяючись першу половину шляху від планети, а затим сповільнюючись, знову за 1 g, щоб досягти поворотного пункту й повторити всю процедуру на зворотному шляху), то за час його відсутності на Землі минуло б 58 тис. років.

АЛЬБЕРТ ЕЙНШТЕЙН У ОСОБЛИВІЙ ТЕОРІЇ ВІДНОСНОСТІ ПОКАЗАВ, ЩО ЧАС ПЛАСТИЧНИЙ, МИНАЄ ПО-РІЗНОМУ В РІЗНИХ МІСЦЯХ, А ПРИ ШВИДКОСТІ СВІТЛА ЗУПИНЯЄТЬСЯ

За певних обставин Ейнштейнові рівняння допускають виникнення «кротових нір» або «червоточин». Це канали, що прямо сполучають віддалені ділянки просторово-часового континууму, створюючи тунелі, якими можуть переміщатись об'єкти. Якби описані вище космонавти мали із собою один кінець такої «червоточини», а другий залишився на місці, той перший кінець потрапив би на 58 тис. років уперед, у майбутнє. Якби предмет або людина тоді неушкодженими пройшли крізь «червоточину» (спірне питання, чи це реально, але деякі моделі дійсності припускають таку можливість), то вони рухалися б уперед і назад між її виходами, долаючи цілі тисячоліття.

МИНУЛЕ — ЦЕ ПРОЛОГ

Але для цього потрібно навчитися контролювати «червоточину», хоча це складно навіть уявити з огляду на гігантські маси (деякі, певно, з від'ємними значеннями) й енергії, які (згідно з рівняннями) потрібні для створення та управління таким монстром. Тож нам залишається тільки загадка. Теорія не може виключити подорожі в часі у зворотному напрямку. Але з практики випливає, що власне вони й можуть виявитися нереальними. Мабуть, це й на краще. Якби можна було вирушити в минуле, який-небудь дурень, поза сумнівом, спробував би перевірити «парадокс дідуся» — один із винаходів письменників-фантастів, мандрівників у часі. У цьому парадоксі мандрівник у минуле вбиває свого діда ще до зачаття свого батька чи матері, а отже, сам герой не міг би народитися, тому злочин не відбувся б.

Парадокс дідуся (суть у тому, що причинно-наслідковий зв'язок не можна розвернути у зворотному напрямку) має, імовірно, критичне значення для розуміння стріли часу. Він угадується в тлумаченнях, що спираються на термодинаміку й т. ін., але поки що не виписаний зв'язно в математичній теорії. Тому, хто зуміє його описати або якось інакше знайти розв'язання загадки про стрілу часу, однозначно світить Нобелівська премія.

© 2015 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

Марат Ґельман:

«У Чорногорії новому в культурі ніхто не чинить опору»

Спілкувалася **Ганна Трегуб**

Тиждень розмовляв із відомим російським галеристом та арт-менеджером Маратом Ґельманом, одним зі спікерів III Конгресу культури Східного партнерства, про вирішення проблем держави за допомогою мистецтва на прикладі Чорногорії та про самоізоляцію російського творчого середовища, яка нині посилюється.

Ви створили першу в Росії галерею сучасного мистецтва, але в одному з останніх інтерв'ю зазначили, що розчарувались у її діяльності, бо з неї зробився дорогий магазин. Чим вона мала стати за вашим задумом для російського культурного простору?

— Річ у тім, що я там був уже не потрібен. Моя художня галерея від 2001 року справді працювала як своєрідний бізнес. Я заважав. Приходив зі своїми ідеями, а люди чітко заробляли гроші, зокрема і для мене.

У 1990-х, коли я тільки-но відкрив галерею, вона стала центром культурного життя принаймні російської столиці. Це своєрідний наркотик, коли багато що відбувається за твоєю участю й у тебе на очах. І цього-ось згодом забракло. Зазвичай галерея передбачає три типи активності: якісні виставки, комерція, тобто робота з колом колекціонерами, а також продюсерська робота, тобто художники, яких виставляєш сам (це ти намагаєшся робити й в інших місцях). Четвертий пункт — формування збірок для окремих колекціонерів. У 1990-х галерея займалася не так тим, про що я оце згадав, як побудовою культурного середовища. Зазвичай над цим працюють музеї та фонди, але в Москві так не сталося. Узявши цю функцію на себе, моя галерея стала надзвичайно відомою. Потім я створював музей, реалізовував інші проекти. Виявилося, що я хороший бізнесмен у часи бурі й натиску, а в часи штилю — не надто.

У 2000-х багато що змінилося. З'явилися різні фонди. Третьяковська галерея і Пушкінський музей зацікавилися сучасним мистецтвом. А нині відбувається різкий розкол єдиного художнього середовища на два табори (офіційний та неофіційний), як було в СРСР. Від цього втрачають обидві сторони. Ті, що в андеграунді, не мають публіки й ресурсів, а ті, що є офіційними, віддали свій талант на потребу сьогоднішньої російської політики. Наступний крок — це ізоляція. Поки що цього не сталося, бо за інерцією російська художня спільнота зберегла контакти у світі. Але зв'язки дедалі більше послаблюються.

Нині ви реалізовуєте культурний проект у Чорногорії. У чому саме він полягає і як вплине на цю країну?

— Чому я взявся за культурний, а не бізнесовий проект, цілком зрозуміло. Річ у тім, що я вмію такі ініціативи реалізовувати. У Чорногорії нині займатимуся розвитком країни через культуру. Власне, це дуже прагматичний підхід до справи. Свого часу вчений був таким самим маргіналом, як і художник. Писав якісь не зовсім зрозумілі буденному розумові формули, які хтозна-навіщо були потрібні. Згодом з'явилася постать інженера, який навчився використовувати ці дивні формули в реальному житті. Завдяки йому маємо, наприклад, кондиціонери, мобільні телефони тощо. Таким чином, наука почала розвиватися, у неї стали вкладати гроші. Учений із соціального маргінала перетворився на лідера. У нинішній постіндустріальний час щось подібне відбувається з художником, який займається чимось, що зрозуміле йому або колу його колег. І тут потрібні своєрідні гуманітарні інженери, котрі знають, як використовувати те, що роблять художники, для реального життя. До Чорногорії я приїхав у ролі своєрідного гуманітарного інженера, тобто людини з уявленням про те, як вирішити проблеми країни через культуру.

Балканські держави, за винятком хіба що Сербії, відомої завдяки режисерові Еміру Кустуриці й музикантові Ґорану Бреґовичу, в культурному сенсі маловідомі. Чорногорія досі в масовій уяві залишається країною-курортом. Як збираєтеся змінювати цю ситуацію?

— Інколи важливіше те, чого немає, аніж те, що є. У великих європейських країнах переходові до постіндустріального періоду заважає індустрія. А от у Чорногорії її не існує взагалі. Це означає, що новому, коли воно туди приходить, ніхто не чинить опору. У місті Цетинє діє низка чудових музеїв. Усесвітньо відома художниця, володарка «Золотого лева» на Венеційському бієнале 1997 року Марина Абрамович теж родом із Чорногорії. Там є що побачити, але не в цьому річ. Час важливіший за місце. Треба зрозуміти те, що відбувається нині.

На запитання, чим же Чорногорія через певний час вирізнятиметься з-поміж інших країн, відповім прямо: двома речами. Я задіяний у роботі над тим, щоб зробити її центром вуличного мистецтва, де є паблік-арт, стрит-арт, вуличний театр, різні форми подій open air. Зауважмо: йдеться про таку країну, де не хочеться сидіти в закритому приміщенні. Перше знайомство із Чорногорією в мене відбулося два роки тому, коли її міністр культури запропонував мені взятися за реконструкцію будівлі під музей. Я зайшов до неї, походив, повернувся і сказав: «Знаєте, у вас тут не хочеться сидіти в чотирьох стінах. Хай там як буде всередині, але, коли людина знадвору, із природи й клімату, потрапляє туди, її тягне швидше надвір».

Другий проект, який ми вже почали створювати, — це Будинок художника у приміщенні старого пароплавства просто в Которській бухті, одному з найкращих місць чорногорського узбережжя. Там облаштовано відкриті художні майстерні, виставкові зали. Цього разу задіяно інший тип комунікації публіки з мистецтвом. Художники отримують ці майстерні безплатно, але з умовою, що в неділю їх двері відчинені для глядачів. Відповідно люди проводять у цьому місці 3–4 год, переходячи з однієї майстерні в іншу, спілкуються з митцями. Може, вони ще жодного разу в житті не говорили із живим художником, а тут мають нагоду. Отожбо мистецтво перестає бути максимально дистанційованим від глядача. Певним чином ідеться про дуже специфічний маркетинг.

Третій момент — інтернаціоналізація простору способом мистецьких резиденцій. Завдяки цьому до країни починають приїжджати художники з різних куточків світу. Вона стає не провінцією Белграда, а міжнаціональним відкритим простором, літньою резиденцією художників з усієї планети.

Марат Ґельман — російський галерист, публіцист, арт-менеджер, колишній директор пермського музею сучасного мистецтва PERMM. Від червня 2002-го до лютого 2004-го — заступник генерального директора ООО «Первый канал». Політтехнолог, один із творців Фонду ефективної політики, член Громадської палати скликання 2010–2012 років. Від 2014-го мешкає в Чорногорії.

Проекти, над якими ви нині працюєте в Чорногорії, тривають недовго. А чи можете вже похвалитися конкретним результатом?

— Тільки-но я озвучив свої задуми, керівництво держави їх схвалило, хоча й не надто розуміло, наскільки вони реалістичні. У травні цього року ми почали активно проводити фестивалі, аби розширити туристичний сезон, бо країна, яка живе із цієї галузі, від такого лише виграє. Згодом Європейська комісія з туризму у своєму звіті зазначила, що всі європейські країни за винятком Чорногорії у травні втратили 30% своїх туристів із постраждянських країн. Коли ми проаналізували цю ситуацію, виявилося, що багато хто в цей час приїхав до Чорногорії саме на ті фестивалі, які ми проводили і які рекламували. Ось вам приклад, коли вигоду держави від культурних заходів легко помітити.

Чи варто в Україні, де нині точиться війна і пробуксовують реформи, заводити мову про потребу новаторських культурних проектів на кшталт чорногорських?

— Пам'ятаймо, що у процесах, які змінюють дотепершню конфігурацію, хтось має перший сягнути порога, а далі все є питанням технології. Річ у тому, що десь це станеться раніше, а десь пізніше. Хтось на мапі виявиться новим лідером, а хтось перейде в групу маргіналів. На жаль, спостерігаючи за нашими країнами, Україною, РФ, бачимо, що про модернізацію не йдеться. Це важко, коли точиться війна. Нелегко бути в цій ситуації оптимістом. Хоча в такий час багато що малюють і пишуть.

Із великою тривогою ставлюся до того, що відбувається в Росії, бо там нині немає навіть шансу на нормальний вихід із ситуації. В Україні все принаймні зрозуміло, бо ви собі обрали чіткий шлях: маєте перемогти корупцію, провести цілком конкретні реформи, увійти за дорожньою картою до ЄС. Тобто принаймні шлях у вас є. Зовсім інша річ, що цей поступ пов'язаний із проблемами. Росія такого чіткого шляху не має.

ФОТО: УНІАН

Есеїстика мусить бути

Ірина Троскот

Що робить українську художню публіцистку популярною

Вітчизняна есеїстика, на відміну від художньої прози, з кожним роком якісно зростає, і тут може бути кілька причин. По-перше, в есеї письменник зазвичай більше оперує фактами й менше власними домислами, що автоматично відкидає графоманів, які невпевнено почуваються перед конкретикою. По-друге, есеїстика, перебуваючи на межі журналістики й власне літератури, провокує швидку читацьку реакцію.

Найбільш очікуваною й опісля обговорюваною стала книжка Володимира Єрмоленка «Далекі близькі». Філософ, публіцист і улюблений студентами викладач Києво-Могилянської академії видав книжку есеїв про добре знаних йому філософів і письменників різних національностей (здебільшого французів), а також різних періодів та епох. Власне, класиків, але в інтерпретації Єрмоленка дуже живих, «близьких». Мінімально аналізуючи тексти своїх героїв, Єрмоленко натомість зосереджується на їхніх дуже людських біографіях, звичках, дивацтвах чи хворобах. Він змушує по-новому, часто з несподіваного ракурсу глянути на хрестоматійних, а отже, за визначенням нецікавих ще зі школи чи університету Флобера, Руссо, Гофмана, Турньє та інших. «Ті, хто написав ці книжки, — каже Єрмоленко, — були з плоті й крові, як і ми: вони дихали, ходили, вмивалися зранку, їли, випорожнялися, мріяли, кохали, дратувалися, сварилися, мирилися так само, як ми». Намагаючись зрозуміти страхи, страждання, радощі, біль чи смуток певного письменника, простіше зрозуміти його тексти, переконаний автор. А також зрозуміти себе через ці постаті. І, звісно, перечитати відомі книжки з іншим підходом та новими знаннями – у цьому, ймовірно, і полягає головна мета «Далеких близьких». Намагання оживити мертву для типового українського читача літературу – справа неймовірно важлива нині, про що нам вкотре мимоволі нагадали першовересневі лінійки, однаково шаблонно-безбарвні по всій Україні. Володимир Єрмоленко не тільки інтелектуал, а й інтелігент, і своїх героїв він десакралізує (мимоволі, звісно, бо геть не це є метою автора) дуже шляхетно й стилістично довершено. Якщо хуліганські книжки відомого ерудита Михайла Бриниха (пригадуєте два томи «Шидеврів світової літератури» й том «Шидеврів вкраїнської літератури»?) хочеться цитувати з друзями за пивом, то стиль Володимира Єрмоленка — це захоплива дружня бесіда за кавою чи келихом сухого вина.

Книжки-бесіди про письменство й письменників є новинкою для українського читача, який спрагло за них хапається, перечитує, цитує та обговорює, проте, скажімо, для польського це вже доволі звичне письмо. Одним із таких письменників-друзів-співрозмовників є відомий у себе на Батьківщині польський есеїст і літературознавець Марек Бєньчик, «Книга облич» якого (натяк на відому соцмережу впізнаваний, звісно) вийшла цього року українською в блискучому перекладі Остапа Сливинського, проте невиправдано лишилася непоміченою багатьма потенційними вітчизняними читачами, не кажучи вже про критиків. Есеї Марека Бєньчика про літературу та певні персоналії (Барт, Флобер, Гемінґвей, Пруст, Міллер та ін.), про вино, футбол, кіно тощо творять інтелектуальний простір сучасного європейця, з яким знаходиш безліч спільних тем. До речі, Бєньчик 2015-го буде гостем Форуму видавців у Львові, що є чудовою нагодою для ближчого знайомства.

На межі есеїстики й художньої літератури перебуває художня репортажистика, що дедалі впевненіше почувається на поличках українських книгарень. До того ж віднедавна нарешті переважно оригінальна, а не перекладна, що свідчить про затребуваність жанру. Одна з найсвіжіших новинок — книжка Владислава Івченка «Як не сумували Суми» (із серії «Ліхіє дев'яності», у якій уже вийшли «Любов і ненависть в Ужгороді» Леся Белея, а також позасерійна, проте за задумом наближена до фіксації дев'яностих книжка «Чорна лихоманка: нелегальний видобуток вугілля на Донбасі» Дениса Казанського). Читати нині, у час інформаційного надміру, про недавні гіркі дев'яності, виявляється, дуже цікаво й пізнавально, бо під таким кутом зору картинка сьогоднішнього дня стає значно об'ємнішою. У книжці про Суми автор найбільше фіксував спогади тодішніх міліціонерів, підприємців, продавців ринку, засновника першої регіональної FM-станції чи недержавної газети, що постали як чіткі типажі, представники свого соціального прошарку. Натомість місцями в ній бракує, скажімо, опрацювання періодики того часу чи власних спостережень автора, уродженця Сум. Але ці недоліки можна йому пробачити, зважаючи на стиль читання, що легко занурює в дев'яності, які є зачином того, що маємо нині.

Жанр есеїстики, якого так прагне нині український читач, має якнайбільше шансів повноцінно відбутися, адже за плечима в нас уже є важкий, проте необхідний для письма досвід, який ще тільки починаємо фіксувати, аналізувати й відрефлектовувати. Тому нині, говорячи про Донбас, Крим, літературу, футбол або вино, ми так чи інакше говоримо про пережите. А це означає єдине: добрій українській есеїстиці бути.

16 | 09 | 2015
(середа)

18:00

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Київ,
вул. Володимирська, 60
(ст. м. «Університет»)

Посольства Великої Британії та Швейцарії в Україні запрошують на зустріч у межах проекту «Серія міжнародних лекцій у Києві» за участю британського медіа-експерта й письменника Пітера Померанцева.

Тема зустрічі: «Особливості пропаганди та інформаційної війни у XXI сторіччі»

Суперечні наративи Україні та Росії. Роль ЗМІ в конфлікті. «Нічого правдивого й усе можливе»? Створення альтернативних реальностей владою

Наш гість – **Пітер Померанцев**

Старший науковий співробітник лондонського аналітичного центру Legatum Institute. Досліджує використання пропаганди й інформаційних воєн авторитарними режимами у внутрішній та зовнішній політиці. Консультує уряди ЄС, Державний департамент США, Міністерство закордонних справ Великої Британії, НАТО й численні аналітичні центри з питань інформаційної війни Росії та відповіді на кремлівську пропаганду, зокрема для російськомовної аудиторії в Росії та Європі. Автор книжки «Нічого правдивого й усе можливе», опублікованої 2015 року та перекладеної понад десятьма мовами. Вийшла вона і в українському перекладі.

Генеральний інформаційний партнер Український Тиждень

ВХІД ВІЛЬНИЙ

Блокадники

Лесь Терен

Ті, хто проїжджав пункт пропуску «Чонгар» на так званому адміністративному кордоні з Кримом, пам'ятають важкий трупний сморід на «нейтральній смузі». Це розкладалися туші, викинуті з фур водіями, що везли були їх у Крим, але через довжелезні черги (декому доводилося стояти й тижнями) мусили викидати зіпсутий вантаж на узбіччі та вертатися додому порожняком… В окупантських медіа півострова прийнято гордо звітувати, скільки тонн українських продуктів російські митники не пустили в Крим нібито через невідповідність «високим» російським стандартам. Останніми днями знов хизувалися, що забраковано 15% «бандерівського харчу». А для нас той харч є символом спротиву. Заходжу до ларка «довіреної» продавщиці Зейнеб.

—Український сир завезли?

—Так,—й усміхається.—Пам'ятаєте, як наприкінці 1980-х не було сортів, а були просто «сир», «ковбаса», «риба»?

—Авжеж… А й справді: який це сорт?

—«Російський»!

—А щоб їх, із такою назвою… Півкілограма, будь ласочка.

Джерела постачання в Зейнеб, вочевидь, не зовсім легальні. Тому походження своїх товарів будь-кому вона не афішує. Уже було в неї: «Да ано же фсьо атравлєннае! Да пра вас далажить нада!». (Одначе ж купили: «Пріходіца!».) Кожний кавалок є маленькою економічною диверсією. Бачили в українських універсамах наліпки «Не купуй російського»? От і я не купую… Заявлена на прес-конференції 8 вересня ініціатива депутатів Чубарова, Джемілєва та новонавернутого в «українську віру» московського мультимільйонера Іслямова про «блокаду» поставок продовольства та електроенергії до Криму, поза сумнівом, сколихне суспільство. Сколихне по той бік Перекопу, де деморалізуюча безсилість у вирішенні кримської проблеми стає вже нестерпною, вимагаючи хоч би якої дії. Сколихне й у нас, у кримському «підпіллі», де міцніє підозра, що ота бездіяльність є не відсутністю політики, а, навпаки, свідомим політичним курсом. У березні 2014 року ми чекали, коли наші військові частини, оточені «марсіянами», почнуть відстрілюватися. Бо першими мусять відкривати вогонь солдати. Партизани підтягуються потім. Але солдати розійшлися. Тож партизани залишились удома. У квітні 2014-го ми мріяли про блокаду. Залізну, непробивну. Таку, яку Грузія з перших днів наклала на Абхазію. Блокади не сталося: на «кордоні» з'явилися товстопикі митники зі спітнілими руками. Ми чекали на закриття всього російського кордону, на розрив дипломатичних відносин із Москвою, на відкликання наших спортсменів із російських арен та наших митців із російських сцен, на негайне скасування «пасажирського» ешелону Москва—Севастополь, на перекриття газової труби…

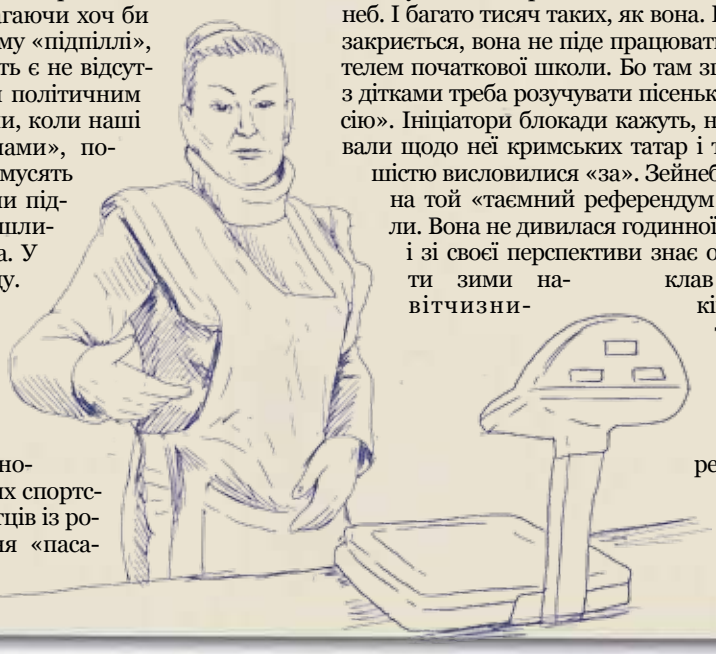

Ми готові були витримувати злигодні справжньої війни. Війни не сталося. На жаль чи на щастя. Герої сьогоднішньої прес-конференції до блокади тоді не закликали. Інтелігентний Чубаров, зважуючи слова, міркував про об'єктивну необхідність делегування представників кримських татар до російських органів влади. Аксьоновський «віце-прем'єр» Іслямов лякав бадьорим «Москоу-стайл»-менеджментом сонне кримське чиновництво. Вони мали солідні мотиви: «…цілий народ не може бути дисидентом», «…треба подбати про людей»… Їхньому порозумінню з Москвою завадило хіба що російське дрімуче самодурство, що зіграло власне проти інтересів Москви й перетворило без п'яти хвилин попутників на непримиренних «дисидентів проти волі» в Києві. Був іще, щоправда, Джемілєв, на відміну від інших безкомпромісний. Це дає йому право на найрадикальнішу думку. Але він перший із тих небагатьох, кому заборонено повернення до Криму. Якби Джемілєв був на півострові… Ми почули б від нього щось не менш радикальне. Але тактично цілком інше. Крим не спухне від голоду, якщо Чубаров заблокує Перекоп. Може, і спухнув би навесні 2014-го, але тоді «треба було думати про народ». Відтоді окупанти вже насобачилися так-сяк годувати нашу резервацію й без України. По прилавках тхне розмаїття малоїстівних, але поживних російських білків, жирів та вуглеводів. Звісно, не гіпермаркет зразка довоєнного 2013-го. Але й не «продмаг» 1989-го.

Йде війна. Не до гастрономічних насолод. І тим більше не до запізнілого, нещирого та, головне, наперед безрезультатного піару. Крим під Росію не ковбасою заманили, а загнали страхом. Тож не ковбасою з-під неї і витягати. Москаль не почухається без нашої гречки. Бо змалку звик до своєї, з мишачим кізячком. Я не зголоднію без свого українського «Російського». Бо готувався до гіршого. А от хто зголоднієє, то це Зейнеб. І багато тисяч таких, як вона. Коли її крамничка закриється, вона не піде працювати за освітою—вчителем початкової школи. Бо там згідно з програмою з дітками треба розучувати пісеньку про «матінку Росію». Ініціатори блокади кажуть, нібито якось опитували щодо неї кримських татар і ті очевидною більшістю висловилися «за». Зейнеб присягається, що на той «таємний референдум» її не запрошували. Вона не дивилася годинної прес-конференції і зі своєї перспективи знає одне: Чубаров проти зими наклав блокаду на співвітчизників, котрим тут і без того непереливки. Побажаємо добре перезимувати і родині Зейнеб, і політичній репутації шановних діячів у нашому кримському «підпіллі».

Психотипи гібридної війни

Станіслав Васін

За рік протистояння на Донбасі в зоні АТО виробилася ціла низка психотипів людей, що почали не тільки сприймати війну виключно прагматично — як неминучість, від котрої нікуди не подінешся, а й асоціювати своє нечасте мирне життя з тим-таки конфліктом, часто постаючи перед об'єктивами телекамер як інформаційний продукт цієї самої війни. Загалом можна виділити три такі «соціальні обгортки».

Передусім це образ «героя», взятий у лапки саме тому, що особи, які його на себе приміряють, нагадують про свій героїзм виключно в мирному середовищі словами «я за тебе воював». Без прив'язки до ідеологічного боку питання: такі люди об'єктивно присутні як у лавах ЗСУ, так і серед бойовиків, із тією лише різницею, що «ополчення» з огляду на постійну дислокацію всередині міст дедалі частіше використовує саму війну для тиску на тих, хто все ще не записався до лав «Збройних сил Новоросії». Загалом лінія поведінки таких людей бере початок саме з думки про священний характер війни, коли будь-який її учасник відчуває моральний «борг» тих, хто зостався осторонь.

Так, у Донецьку широкого розголосу набув випадок, коли троє бійців «ДНР» стали дорікати двом хлопцям у автобусі тим, що «не бачили їх на полігоні» та що вони тут спокійно роз'їжджають містом, доки «герої республіканської гвардії» проливають за них кров. Фраза «я за тебе воював» у психологічному сенсі обов'язково залишає слід невдоволеності на все життя, коли, навіть повернувшись із війни, боєць почувається аж ніяк не героєм, котрим він бачив себе в реальних боях, а «простим смертним» із такою самою неякісною комуналкою, хамством у маршрутках і байдужістю офіційних структур.

Ще однією дійовою особою на соціальній сцені війни може бути мучеництво тих, хто залишився на окупованій території з проукраїнськими поглядами й за кожної зручної нагоди нагадує про це собі та всім навколо. Зрозуміло, демонстрація того, що в зоні АТО є українські патріоти, просто необхідна, але в спілкуванні з такими людьми щораз частіше помічаєш нотки мазохізму, коли розповіді про злигодні життя в окупації переплітаються із задоволенням від думки про унікальність і цінність свого становища. Такі люди вбачають у своєму перебуванні тут уже самоціль, і часто багато з них готові справді терпіти небезпеки, на які вони наражаються через об'єктиви телекамер, висловлюючи свої переконання в соціальних мережах або в розмовах із тими, хто таки покинув окуповані міста.

Дуже часто можна почути варіації на тему «ну ми ж не пацюки, щоб утікати» або «та ми ж тут пересиділи найжахливіше! Що вони там знають, у своєму Києві, ці переселенці?». Усе це взагалі-то є своєрідним різновидом думки «я за тебе воював», тільки з цивільним відтінком. Тоді як більшість «німих» патріотів або змогла адаптуватися до соціальних реалій «ДНР» і знайти тут роботу, або продовжує співпрацю із ЗСУ на рівні волонтерів та інших, «тісніших» варіантів.

Нарешті, ще одним продуктом війни на Донбасі (мабуть, найбільш поширеним) став образ «жертви»: цю нішу займають виключно прихильники «русского міра» та «народних» ідей, вельми часто озвучуваних російськими каналами. Мова аж ніяк не про тих жителів регіону, що реально потерпіли від обстрілів, незалежно від їхніх поглядів, — лишень про той прошарок суспільства, який почувається «жертвами війни» навіть стоячи біля прилавка з хамсою і таранею. Психологічна лінія «ми постраждалі» вибудовується на єдиній лише підставі: «каратели пригнічують донбаський народ». І якщо образ мученика бере свій початок у добровільному перебуванні в зоні АТО, то «жертовність» ідейних прихильників «ДНР» живиться протилежним – думкою про те, що вони й не повинні звідси втікати. Цих людей, які часто не втратили ані майна, ані близьких, не влаштовує сам факт присутності України поблизу їхніх домівок, і що ближча ця межа, то більше «мук» і «випробувань» випадає на їхню долю. Зрозуміло, російська новинна картинка поширює цей соціальний шаблон на весь Донбас, зображаючи населення як підконтрольних «ДНР», так і «окупованих Україною» міст однією суцільною жертвою «нацистської агресії».

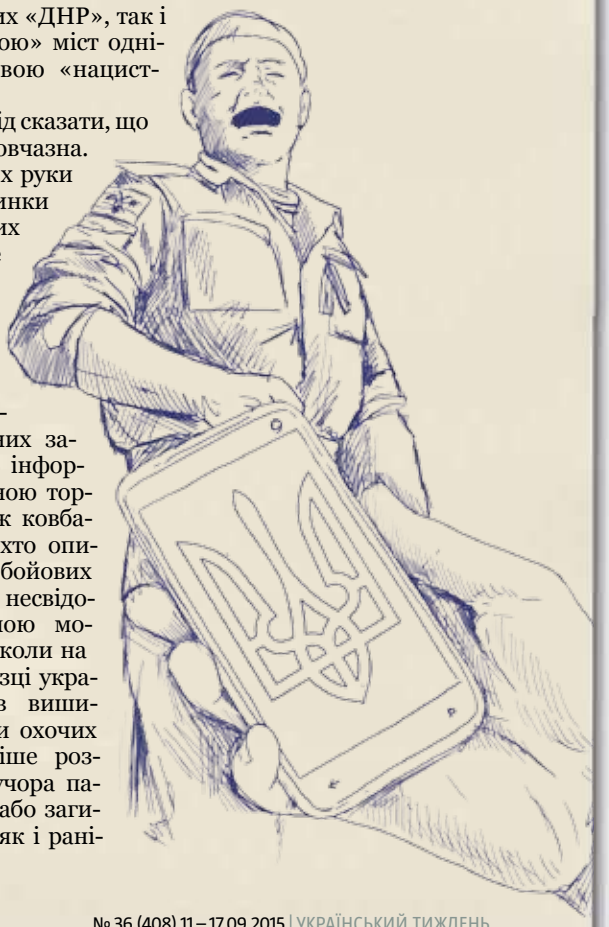

На закінчення слід сказати, що справжня війна мовчазна. Ті, хто втратив у боях руки й ноги, друзів, будинки і квартири, близьких і родичів, ніколи не стануть зайвий раз нагадувати собі про це, перетворюючи глибоко особисту трагедію на елемент соціальних та інформаційних запитів на нещастя. В інформаційному полі війною торгують не менше, ніж ковбасою на ринку, і ті, хто опинився в епіцентрі бойових дій, на жаль, часто несвідомо стають розмінною монетою в цих торгах, коли на LifeNews, та й на низці українських телеканалів вишиковуються цілі черги охочих якомога мальовничіше розповісти про те, як учора палахкотів їх будинок або загинув сусід, але вони, як і раніше, терплять.

Дайте мені точку опори...

Юрій Макаров

Ви розумієте, що діється нагорі? Я ні. Банальність порівняння з «днем байбака» змушує шукати складніших пояснень, але куди дінешся, загострення системної кризи влади надто нагадує осінь 2005 року, коли наївна постмайданна помаранчева громадськість нарешті з'ясувала, що засади, на яких функціонує держава Україна, змінилися косметично порівняно з попередньою моделлю зразка пізнього Кучми.

Нині журналістів та активістів важко запідозрити в наївності, до того ж на окремих ділянках спостерігаються зрушення. Не сперечаймося про їх системний чи декоративний характер, головне, що вони є — на тлі війни, вичерпаності й утоми. Поряд із бізнесменами від влади, інколи в сусідніх кабінетах, більшменш успішно функціонують справжні реформатори. Всередині моноліту існують вогнища опору — групи ентузіастів, по суті, справжнісіньких волонтерів, які потроху розгойдують старий пострадянський державний механізм із безліччю спокус для кожного, хто до нього безпосередньо долучився. Висновок, хто кого, наразі передчасний, але стан речей порівняно з регенерацією 10-річної давності не такий уже симетричний.

Водночас зрозуміло, що старі еліти марять реваншем. Тінь змови олігархів нависла над урядовим кварталом столиці. Тут напрошується уточнення. По-перше, стосовно дійових осіб. За класикою, олігарх — це той, хто здійснює безпосередню владу в країні з-за лаштунків, смикаючи за мотузочки номінальних функціонерів усіх рівнів. Якщо він змушений не давати вказівки, а домовлятися, то який же він олігарх? Ми користуємося цим визначенням за браком більш вдалого, добре розуміючи, що́ за ним стоїть: великий бізнес купує собі преференції та просто недоторканність за першої-ліпшої нагоди, але проблема існує в будь-якій країні, де можна скористатися слабкими інституціями та свободою рук у бюрократів-перевертнів. Питання яйця чи курки не таке схоластичне, як може здатися. Не олігархи (як ми вже домовилися, так звані) диктують порядок денний, вони лише грають у цю гру.

По-друге, хто з ким і проти кого — таємниця за сімома замками. Коломойський проти Саакашвілі? Саакашвілі проти Яценюка? Яценюк проти Порошенка (чи вже ні)? А Ахметов? Фірташ? Льовочкін? Садовий? Зрештою, Тимошенко? Для того щоб упевнено це коментувати, треба перебувати всередині процесу, а ваш покірний слуга до кабінетів не вхожий. Та й не в персоналіях річ. Ми бачимо неозброєним оком, що паралельно з кампанією підготовки до місцевих виборів запускається план дострокових парламентських, а в ідеалі й президентських. І розуміємо, що це не лише відповідає сподіванням патріархів (тих 200 людей, яким належить 85% українського ВВП), а й цілком збігається з інтересами Кремля.

Як протистояти загрозі? Банкова діє апаратними засобами, інших не знає. Звідси кадрові перестановки чи їх загроза, звідси сумнівна з погляду естетики спроба консолідувати правлячу партію, яка теж не є партією в класичному сенсі (як і практично будь-яка інша українська), адже базується не на цінностях, а на персональних інтересах. Уся ця метушня за звичаєм підкилимна. Час минає, а грошові потоки, як і раніше, обходять бюджет, утома зростає, а довіра падає. Я, скажімо, не хочу згідно з порадою мудреця сидіти на березі річки, споглядаючи, хто раніше гепнеться: Путін чи Порошенко. Як у нас мовлять, не за те стояли.

Перш ніж оголосити «олігархам» війну (реальну чи вдавану, зараз не про те йдеться), президент мав би зважити свої ресурси. На що й на кого він може спертися? Його, як казали раніше, «соціальна база» — середній клас. Байдуже, що останнього ми не маємо, натомість є люди, які воліли б до нього належати, чиї пріоритети, амбіції, цінності характерні для середнього класу. Щоб він відбувся, потрібно не так багато: здійснити розумну податкову реформу, зняти адміністративні обмеження, що спричиняються до серйозної корупції, забезпечити доступ до кредитів, а ще, звісно, спрямувати в цивілізоване русло вирішення господарських суперечок, себто провести судову реформу. Усе точнісінько за МВФ. І спокійно чекати, доки частка малого бізнесу зросте до 60%, як у Китаї, чи бодай до 50%, як у Штатах.

БАНКОВА ДІЄ АПАРАТНИМИ ЗАСОБАМИ, ІНШИХ НЕ ЗНАЄ. ЗВІДСИ КАДРОВІ ПЕРЕСТАНОВКИ ЧИ ЇХ ЗАГРОЗА, ЗВІДСИ СУМНІВНА З ПОГЛЯДУ ЕСТЕТИКИ СПРОБА КОНСОЛІДУВАТИ ПРАВЛЯЧУ ПАРТІЮ

Ну й, оскільки все це за один день не робиться, можна було б принаймні звернутися до громадянського суспільства: усіх активістів та співчутливців, які нині змінюють і захищають країну, пояснивши їм людськими словами свій не бозна-який уже складний маневр. Але для цього першій особі довелося б попередньо просапати найближче оточення, посадити двох-трьох друзів за заповітом свого відомого, нині покійного колеги та й узагалі змінити правила гри. Страшно? Не страшніше, ніж сідати за один стіл із Путіним.

TravelSIM

Якщо зібрався у мандрівку,
бери з собою **ТревелСімку!**

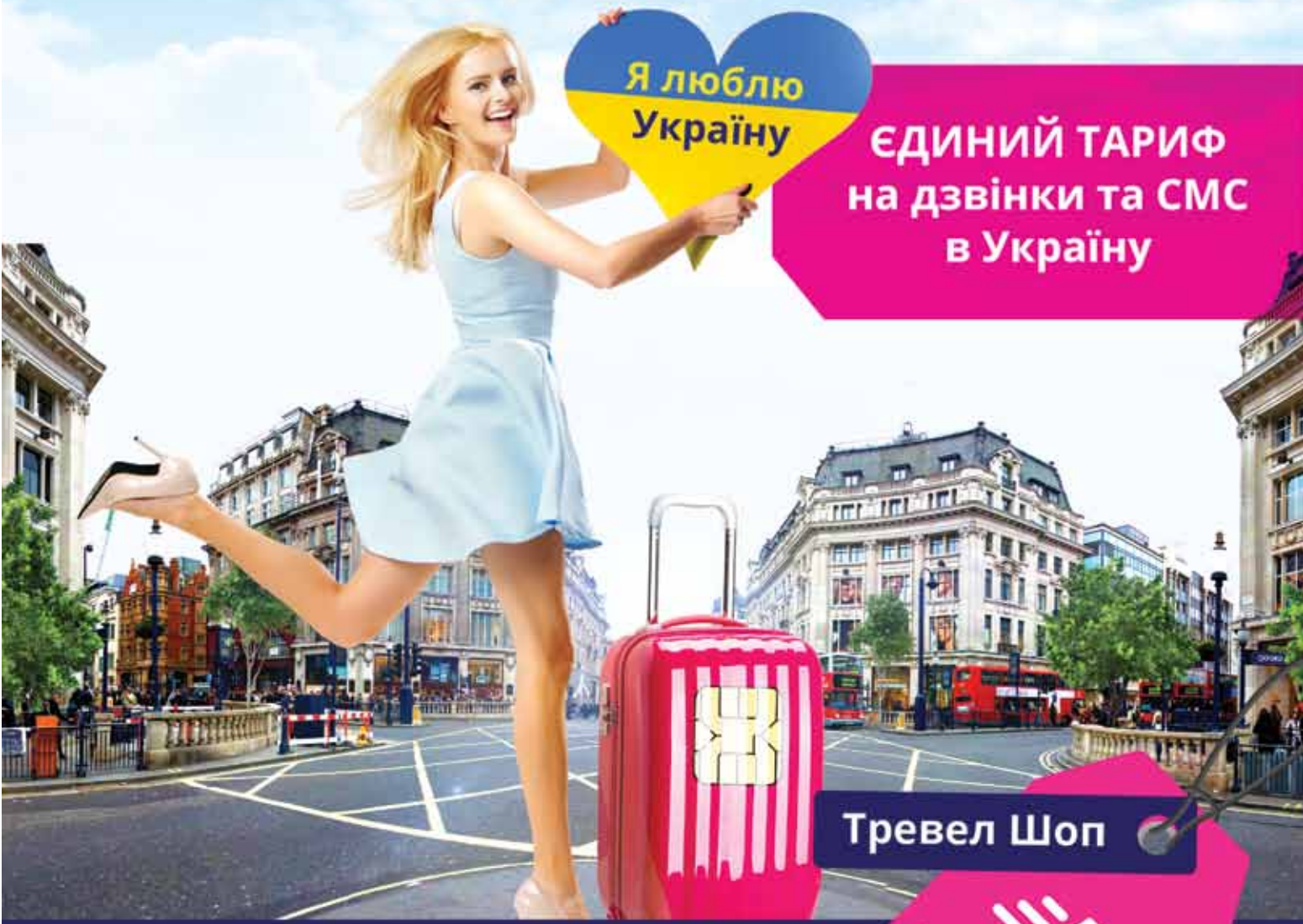

ЄДИНИЙ ТАРИФ
на дзвінки та СМС
в Україну

Тревел Шоп

БЕЗКОШТОВНА ДОСТАВКА гарних номерів

Діє у >**190** країнах

БЕЗКОШТОВНІ вхідні дзвінки у ≈**140** країнах

ВІДСУТНЯ ПЛАТА за з'єднання та абонплата

ПАКЕТНІ ПРОПОЗИЦІЇ, що дозволяють заощаджувати ще більше: дзвінки, СМС, GPRS-Інтернет

БЕЗКОШТОВНІ дзвінки зі **Skype та Viber** на ТревелСімку

ВСІ можливі варіанти поповнення: portmone.com ПриватБанк VISA IBOX

Інфолінія: (044) 223-8008 w.TravelSiM.ua

U.T.T. & C.S.C.

KLEYNOD

УКРАЇНСЬКІ ГОДИННИКИ

Твій час, Україно!

Нова колекція «вишиванка»

Фірмові магазини

- Київ, вул. Велика Васильківська, 16
- Львів, с. Сокільники, вул. Стрийска, 30 ТРЦ «Кінг Кросс Леополіс»
- Запоріжжя, пр. Леніна, 147, ТЦ «Україна»

www.kleynod.ua